

Укладач
Юрій Винничук

ЛЬВІВСЬКА АНТОЛОГІЯ

— I —

АНТОЛОГИЯ

**Львівська антологія. Том І.
Від давніх часів до початку ХХ ст.**

«Фолио»

2013

Антологія

Львівська антологія. Том I. Від давніх часів до початку XX ст. /
Антологія — «Фолио», 2013

ISBN 978-966-03-6585-8

Створення антології літератури Львова вже давно на часі. Адже такої кількості книжок і часописів не видавали ніде в Україні, окрім Львова, ще із Середньовіччя. Вихованці західних університетів, такі як Юрій Котермак (Дрогобич), Павло Русин з Кросна, Себастьян-Фабіян Кльонович та інші, жили у Львові й творили то латиною, то польською, але проявили себе великими патріотами Русі. Давньою писемною українською мовою писали в XVI–XVII ст. Лаврентій і Стефан Зизанії, Іван Борецький, Памво Беринда, Йоаникій Волкович. А ще Іван Вишенський, Юрій Рогатинець, Мелетій Смотрицький. Перші сценічні твори українською мовою теж з'явилися у Львові. То були інтермедії «Продав kota в мішку» та «Найліпший сон». Перший том антології завершується літературою початку XX ст. і знайомить читачів не тільки з українськими класиками, але й з менш відомими авторами та класиками польської і австрійської літератури, які були пов'язані зі Львовом і Львівщиною. У виданні також представлені народні та літературні казки й оповідання, які зацікавлять широкі читацькі кола.

ISBN 978-966-03-6585-8

© Антологія, 2013

© Фолио, 2013

Содержание

Передмова	6
Народні казки та легенди	8
Гнат Карпинський	8
Переможець змії і дракона	8
Казки в запису Івана Наумовича	11
Івась, лицар славний	12
Кобиляча голова	17
Казки в записах Івана Франка	19
Блошині рукавиці	19
Казки в записах Осипа Роздольського	23
Чоловік без страху, вдячний мрець і заклата царівна	23
Як брат брата визволив і злого духа стратив	28
Царівна-чарівниця і вдячні звірі	33
Як умерлий визволив царівну	35
Дурний Гриць і водяна панна	37
Данило Лепкий	42
Вода в людовій вірі	42
Віровання про чорнокнижників	49
Давня поезія	52
Григорій Чуй Русин із Самборо	52
Еклога	52
Адам Чагровський	56
Себастьян Кленовий	58
Ян Щасний-Гербурт (1567–1616)	64
Олександр Митура	66
Касіян Сакович (1578–1647)	68
Анонімні вірші з рукописних збірників XVII–XVIII сторіч	71
Пісні та вірші невідомих авторів	80
Поети XVIII сторіччя	84
Левицький	84
Григорій	84
Юліан Добриловський	85
Бурлескна поезія	88
Описи Львова і Львівщини	94
Ян Альнпек (? – 1636)	94
Опис міста Львова	94
Юст Юль (1664–1715)	96
Лемберг	96
Ян Томаш Юзефович	97
Образ дзвону	97
Навіть духи покійних єпископів молилися за Львів	97
Петро Алабін	99
Галіція	99
Володимир Бронеvський	103
Подорож з Трієста до Санкт-Петербурга	103
Францішек Яворський	107

Гуманіст над Полтвою	107
Дзеган	110
Кінець ознакомительного фрагмента.	114

Львівська антологія

Від давніх часів до початку XX сторіччя

I том

Передмова

Перлини літературної Львівщини

Якось так сталося, що Львів черговий раз пасе задніх, бо інші регіони України давно вже видавали антології своєї літератури, і тільки література Львівщини перебувала в якихось нереалізованих планах і намірах. Принаймні проекти такої антології раз по раз вигулькували у різних списках і поданнях, та ніколи не були зреалізовані.

Але, з другого боку, антологія Львівщини – найважча для упорядкування і видання. Щоб представити її гідно у всьому розмаїтті, треба б не двох-трьох томів, а доброго десятка. Бо якщо порівняти кількість книжок і часописів, які видавалися у різні часи у Львові та Києві, то Львів буде на першому місці. В середні віки тут видавали літературу на кількох мовах, а в XIX ст., коли в російській Україні вийшов лише один україномовний часопис «Основа», який проіснував лише два роки, у Львові таких часописів було видано сотні. І вже у 1920 – 1930-х роках знову бачимо дозовану кількість советських періодичних видань і знову ж таки сотні львівських.

Відтак створювати антологію літератури Львова надзвичайно важко через те величезне розмаїття матеріалів, з яким доводиться працювати. А крім того, не все ще перекладено з літературної львівської спадщини, яка була творена латинською та польською мовою. Вихованці західних університетів Юрій Котермак (Дрогобич), Павло Русин з Кросна, Себастьян-Фабіян Кльонович, Миколай Рей, Симон Симонід (Шимон Шимонович), Симон Пекалід, брати Зиморовичі – Бартоломей і Симон – усі вони творили то латиною, то польською, але проявили себе великими патріотами Русі.

Давньою писемною українською мовою творили в XVI–XVII сторіччях викладачі школи при Успенській церкві – Лаврентій і Стефан Зизанії, Кирило Транквіліон Ставровецький, Іван Борецький, Памво Беринда, Йоаникій Волкович. А ще Іван Вишенський, Юрій Рогатинець, Мелетій Смотрицький.

Наприкінці XV ст. у Львові з'явилися перші книгарні, а деякі заможні міщани укладали свої власні книгозбірні. Ба навіть перші друкарні були українські. Іван Федоров надрукував у 1573–1574 роках найстарішу книгу в Україні.

Перші сценічні твори українською мовою теж з'явилися у Львові. То були інтермедії «Продав кота в мішку» та «Найліпший сон», які увійшли в польську містерію Якуба Гаватовича в 1619 р. Кирило Транквіліон-Ставровецький, який вчився у Львові, а згодом, у 1580-х роках, був викладачем грецької і старослов'янської мов у Львівській братській школі, писав давньоукраїнською мовою, наближеною до народної. У 1646 р. вийшла збірка його прозових і віршованих творів «Перло многоцінне».

Завдяки великому подвижникові Іванові Левицькому, який уклав ґрунтовну бібліографію українських видань у Галичині, включно з детальним змістом кожного часопису, маємо змогу отримати повну картину літератури XIX ст. Але не вся ця література ще прочитана і досліджена.

Перший том цієї антології завершується літературою початку XX ст. і знайомить читачів не тільки з українськими класиками, але й з менш відомими авторами та класиками польської

і австрійської літератури, які були пов'язані із Львовом і Львівщиною. Представлені тут також народні казки, літературні казки й оповідання, які зацікавлять широкі читацькі кола.

Юрій Винничук

Народні казки та легенди

Гнат Карпинський

Під псевдонімом Ігнатій з Никлович видав збірку «Казки» (Львів, 1861).

Переможець змії і дракона

Був один воячок, служив у цісаря кільканадцять літ, аж до старості. Відтак вислужився, іде геть в тім мундирі в дорогу. Зустрів його старець на дорозі:

– Воячку, воячку! Обдаріть мене чим.

– Старче Божий! Чим я тебе обдарюю, коли я не маю нічого, хіба два крейцари простих. Дав йому один крейцар.

Зустрів його старець знову на дорозі:

– Воячку, воячку! Обдаріть мене чим.

– Старче Божий! Чим я тебе обдарю, коли не маю чим, там мене старець зустрів, то дав йому один крейцар, на і тобі крейцар.

Зустрів його старець і третій раз на дорозі:

– Воячку, воячку! Обдаріть мене чим.

– Чим же тебе обдарю, були два старці, дав я їм два крейцари, тепер не маю нічого. –

Урізав йому плаща кусень: – Візьміть, залатаєте сукенку свою.

Той старець взяв і пішов від нього геть. Прийшов воячок до такого міста, де люта змія людей поїдала. От його покликав король до себе і каже:

– Воячку! Іди на варту, як переночуєш в церкві, дам ти полумисок грошей.

А змія люта власне усю ту варту, котра коло церкви вартувала, і поїдала. От він ходить собі під церквою та й плаче, приходить до нього старець, питає:

– Чого ти, воячку, плачеш?

Повідає:

– Виправив мене монарх на варту, а мені буде тутки смерть.

– Стань собі наліво коло дверей коло церкви, не бійся, нічого тобі не буде.

Прийшло опівночі, такий грім у церкві, що церква завалює, стала змія шукати вечерю, не може найти, з великим вогнем стала по церкві літати, шукати, не може ніде найти. Вибила дванадцята година, вона собою вдарила у труну і зникла. Питає на другий день монарх:

– Чи жиє він?

Повіли монарху, же жиє, а він ся дуже втішив. Так же і на другу ніч король обіцяв хлопцеві тацю грошей. А воячок став собі знову коло церкви і плаче, тяжко тую ніч перебути. Приходить до нього старець та питає:

– Чого ти плачеш?

– Тамтої ночі не згинув, тепер певно згину.

– Не бійся нічого, стань наліво.

І тої ночі змія знову шукала, сипала огнем всюди, не могла найти, вдарила у труну і згинула. Ще і на третю ніч послав його монарх, обіцяв йому три полумиски грошей. Як вийшов до церкви, став та й плаче, та повідає до старця:

– Така і така річ, тепер певно згину.

– Стань собі за святого Николая, змія буде дуже люта, побіжить поза церкву дивитися, а ти тоді заляж на її місце в труні.

Так він і зробив, і от, коли змія вернулася та схотіла лягти у труну, аж бачить, а в тій труні вояк горілиць лежить. Вона йому каже:

– Устань!

А він не встає. Кричить:

– Зараз встань!

Не встає. І третій раз закричала, а він не встає, за четвертим разом спала з той змії одежа на землю, така шкарадна, як хмара, а вона перетворилася на вродливу панну з золотим волоссям, що аж блиск від неї б'є. Вона в заклятті була, а він її визволив. Підняла його з труни і так його украсила, що вся одежа на нім золота стала, що ніхто не міг пізнати, хто він є – чи принц, чи звичайний вояк. Де своїми руками провела, все золоте стало. А в церкві така ясність настала, що неможливо дивитися.

Дала на другий день варта монарху знати, що в церкві така ясність, не знати, що то є. Монарх сів у карету і поїхав до церкви, дивитися, що там ся робити. Приїздить туди, відчиняє церкву, дивиться, а там така ясність, така краса, що неможливо дивитися, і він дуже зрадив, взяв обох попід боки, і до карети своєї запровадив. Завіз їх додому, велика утіха настала, і бал великий почав той король справляти, приходять і той старець на той бал, і спізнав його зараз воячок. Дав йому зараз той старець перстень на руку:

– Що тільки будеш потребувати, то досить лише той перстень покрутити, і зараз воно збудеться.

А недалеко в сусідньому королівстві було місто одно, а в тім місті дракон людей поїдав. Хлопець то як учув, зібрався там їхати. Покрутив той перстень і забажав собі таку силу дістати, аби тоту змію забити, аби люд не поїдала. Приїхав до того міста, до тої скали, де той дракон сидів, став собі на лівім боці. Як прийшов полудень, виставив дракон голову одну із тої скали, вояк її стяв, дракон виставив другу, він стяв і другу, як виставив третю, він почав рубати, але голова не рубається.

Тим часом виїхав тамтешній принц на полювання і побачив цей бій. Мав він з собою фузію (рушницю) і шаблю, і відразу кинувся на поміч. А був то лицар такий міцний, що як шаблею рубне, то аж вітер свище. І так вони стяли сім голов дракона. Із великою радістю вийшли із міста всі люди і стали хвалити Господа Бога. Така велика радість була, що того дракона вдалося забити, бо був би весь люд з'їв.

Коли принц і вояк прощалися, то запхали ножика в бука.

– Як хтось із нас загине, то кров з ножа закапає.

І рушив принц далі на лови, але незабаром заблукав і потрапив на берег моря, аж дивиться, а там гора скляна, а по тій горі три панни ходять, одна має убрання золоте, друга діамантове, третя срібне. Тоті панни увиділи його, і найстарша повідає:

– Он принц, котра би пішла за того принца?

– Я не піду, – відказує середуща.

– І я не піду, – каже старша.

А наймолодша повідає:

– А я піду.

Кинула хустку через море, він ся хустку вхопив, перейшов через море на скляну гору. Наймолодша взяла його попід боки і ходять собі по скляній горі. Він дуже засумував на тій горі, а вона йому почала говорити:

– Чого ти собі сумуєш?

– Сумую собі, що я з свого краю пішов, а не знаю, де він є, в котрім боці.

– Не сумуй, як пошлюбиш мене, то поїдемо з тобою до твого краю. А щоб ти знав, що я ще маленька була в колисці, коли моя мати за тебе оповідала, що ти будеш мій.

Привела його до своїх палаців, там палаци були такі великі, що три дні ходив, поки тоті палати обійшов. Як обійшов, так вийшла її мати:

– Вітай, королевичу, як ся маєш? Я стільки літ на тебе чекала, аби я тут тебе дістала.

А йому тота панна веліла повісти:

– Заскоро мене вітаєш, завтра вранці будеш вітати о дев'ятій годині.

Завела його тота панна до одного покою, тамка була кадка води сильної, дала йому пити:

– Пий, аби завтра о дев'ятій годині, як ся буде вітати з тобою, відразу її стяв, бо вона би тебе згубила.

А вранці панна винесла таку шаблю, що дванадцять хлопів не могло її підняти, а він як ся тої води напив і ту шаблю взяв, то ту бабу зараз ізтяв. Тамка зараз весілля з тою принцесою зробив, а після того сіли в карету і поїхали туди, де воячок був. Приїжджають, а з ножика кров капає.

– Ого! Вже мій товариш не живе, – повідає своїй жінці.

– Не переживай, якби я знала, де він похований, то врятую, бо маю воду цілющу і живущу і зможу його оживити.

А воячка його рідна жона забила, бо змовилася з міністром і вже з міністром жила.

От принц із своєю дружиною приїхали до того міста і питаються, де похований той лицар, що дракона забив? Вказали йому, відкопав тіло його, принцеса взяла води цілющої і живущої, зараз його оживила. А принц з лютості великої вихопив шаблю, влетів зараз у палац того міністра і тоту принцесу зрадливу стяв.

А воячка забрали вони із собою на скляну гору, і воячок середущу панну собі за жінку взяв, і так оба королями були, оба ся не боялися, бо мали воду цілющу і живущу, і дужу.

Казки в запису Івана Наумовича

Чорт наймитом

В одному селі був один дуже богобійний і милосердний чоловік, що не минув ніколи бідного, щоби ему не подати грошика, а крім того кожного дня ставив перед хатою на столі миску страви, для переходячих голодних. Тоді ходив іще Господь Ісус Христос по світі, а ходив також собі і чорт, дух святий при нас грішних, щоби собі де яку людську душу для пекла придбати. Набігавшись одного дня по кількох селах, а не найшовши для себе нічого, чорт так дуже приголоднів, що прийшовши під хату того богобійного чоловіка, осмілювся зайти на подвір'я, сів за стіл до миски зі стравою і виїв все дочиста, і ще вилизав, хоть і добре о тім знав, що то страва для бідних.

А тодішніми часами чорти ще не були такі лихі, як теперішні, то як перевидав о тім їх старший Люципер, що він страву для бідних виїв, то дуже тим розсердився. І звелів, коли б той до пекла повернув, заперти перед ним двері, і осудив его, щоби три роки був на світі, за покуту, і щоби до пекла не смів повертати.

Тодішніми часами було дуже лихо на світі з тою панщиною. Пани мучили нарід гірш тої німої худоби, так що люди дуже бідні були. Перекинувся чорт у наймита, приходить до одного чоловіка, проситься на службу.

– Нащо мені наймита, – каже чоловік, – я сам не маю що їсти.

– Якби був до коней, – каже чорт.

– Е, – каже чоловік, – які то мої коні, лиш шкура та кости. Пасти нема чим, нема як собі ні хліба, ні паші зібрати, від понеділка до суботи женуть отамани на панщину а в неділю набирай горівки із гуральні та вези. Сіно зогнило, ячмінь зріс, солома почорніла, не знати чим буде зимувати. Нащо мені наймита? Йде до другого, і другий таке саме каже, і третій, і десятій. Аж прийшов до одного, що ніби був луччим господарем, та часто занепадав на дихавицю. І він ему каже:

– Ну, правда, мені би наймит здався, що ж, коли я сам не маю що їсти.

– Е, прийміть, прийміть мене, – проситься диявол, – якось ми переживим имєя.

– Ну, – каже господар, – останься при мені, но відай, не довго будеш, втечеш сам.

Як став чорт на службу, то за кілька дней коники того господаря стали, як кати. На панщині робив за двох і всего господарства доглянув, а до якої роботи став, то все ему якби горіло під руками. Поле поорав, поралив, що там диво, взялося тому господа-реви все дуже красно родити, що ніхто-би не був і повірив, що це той самий господар. На гумні наложив чорт стіжків, худібка примножилася, будівлі пооправляв і статки поробив складні та красні, що то аж панові в очі впало. А був то пан дуже лукавий, що не мав більшої утіхи, як докучати своїм підданам.

Приходить раз отаман, кличе господаря до двору. Господар йде, паде панові до ніг, а пан повідає:

– Мені казали, що ти, хаме, тепер такі коні маєш, що єще луччі, як мої. Чуєш, завтра рано щоби-сь мені тую скалу з гори цілу, як є, сюди на подвір'я привіз. А ні, то дістанеш батоги!

Господар упав панові до ніг, нічого і не каже, йде додому та й плаче:

– Як же я перевезу таку скалу? Де такий, щоби її на віз вложив, та якого воза і яких коней би до того потреба?

Прийшов додому заплаканий, а чорт-наймит питає його:

– Що ви, пане господарю, такі сумні?

– Ой, біда, так а так, – розказує ему все, як ему пан казав.

– Е, – каже наймит, – не журіться, якось то буде.

На другий день, єще господар спав, чорт ввалив скалу на віз, везе до двору.

Приїхав у браму, а пан очі свої забув, бо йому не треба було скали, лиш хотів допечи господареві, та щоби его мав за що бити. Побачивши, що той тако й на правду везе скалу, кричить здалека:

– Не вези її сюди, не вези, бо браму завалиш!

Но чорт, якби й не чув того слова, як тільки в'їхав у браму, та й брама за ним завалилася, а він заїхав на подвір'я та й скинув скалу перед двором. Пан лиш заскреготів зубами, уже нічого і не каже. Но на другий день приходить знову отаман і кличе господаря до двору.

– У тебе, хаме, добрі коні і розумний наймит, робітників у полі є у мене доволі, то я тобі приказую, щоби-сь мені до неділі весь той лісок зрубав, звів і скорчував, а ні, то знаєш, які будуть батоги.

Господар упав панови до ніг та, вставши,повідає:

– Вельможний пане, таже до того треба хоч сто люда. Де ж я сам тую роботу годен зробити?

А пан его по лицю та об землю.

– Ти, хаме, мудю, смієш мені перечити, не знаєш, що то панська воля?

Йде господар з плачем додому, знов его питає чорт-наймит, чого він так сумує.

– Ой, – каже, – аж тепер я уже цілком пропав, – та й розкажує ему все.

– Е, – каже чорт, – шість день то є час, лише треба добре взятися до роботи. Не журіться, пане господарю, якось то буде.

Як візьме чорт сокиру і городник, як не піде, то за один день весь лісок зрубав, другого дня поскладав в стоси, третього дня стоси повозив, четвертого і п'ятого дня все чисто скорчував, а на шостий день уже і випрятав всі пні і коріння.

Задивувався господар, та й ціле село, що то за такий наймит, котрий не годився на гроші, не знати за що служить, і супокійний, і покірний, лиш одно дивно було, що за три роки служби ніхто его не видів у церкві. Як люди до церкви йдуть, то він собі десь якусь роботу найде, або з кіньми йде в поле; ніхто не видів, щоби він коли і перехрестився, а як сідали до обіду або вечері і хрестилися, то він тоді одвертався назад.

Уже ему завтра має рік кінчитися, рад би уже дістатися до пекла, аж тут приходить знов отаман з двору, кличе господаря до пана.

– Мудю солений! – каже пан. – Я твої коні не замучу? Зараз запрягай, вези мене до пекла.

– Ой, – каже господар, – вельможний пане, я не знаю дороги, куди їхати та де воно.

– Ну, то я тобі покажу. Чуєш, за півгодини їдемо. Рушай!

А пан хотів его кони так загнати, щоби ему поздыхали, такий був дуже лукавий.

Приходить господар додому, знов сумує. Питає его чорт: чого?

– Та, так а так, за півгодини, – каже, – маю пана везти до пекла.

– Ну, – каже чорт, – то я буду за фірмана. А ви ідіть зо мною.

Чортові то на руку було, бо і так ему уже покута за тую страву, що бідним з'їв, кінчилася, а мав він злість на пана, що его так дуже примучив тою скалою і тим лісом. Та повідає він господареві:

– Як сядемо, я затну коні і поженемо. Потому я его скину з воза, а ви обертайте і не оглядайтеся та йдіть додому, а щоби-сьте не заблудили, то чорний пес покаже вам дорогу.

Заїхали перед двір, пан сів на віз, чорт затяв кони, жене. Як приїхали під велику скалу, чорт узяв пана за чуприну та кинув его з воза, і сам зіскочив за ним, а господар погнав додому. Пана уже ніхто відтогди в селі не бачив.

Івась, лицар славний

Селянин, бідолашня, мав сина невеличкого, але дуже робочого хлопця. А мав він ґрунт ген-ген далеко від хати, через круті дороги та ліс великий а густий. Раз їхав він з плугом на

те поле і велів синові, як буде йому полуденок нести, най дивиться добре на солому, що ю по дорозі порозмітує, аби в лісі де не заблудив.

Красний був то день весняний. На небі сонце вже на полудне указує. Хлопець коли се побачив, вхопив торбу і гайда в поле за вітцем. Перебіг скоро село і пустився у ліс туди, куди му розкинена солома указувала.

Серед найгустішої дебри щез весь слід і соломи нігде не побачити. Івась, бідолаха, заблудив і в щораз темнішу гущу забрідав. Іде швидко, роззирається на всі сторони – чи не побачить де якої дороги, змучився, зіпрів, нарешті станув тай гірко заплакав. Він не знав, де є і де вітець ся обертає, що голоден жде на полуденок – а ту давно вже з полудня соненько зійшло.

Наплакавшись до сита, повтирав сльози і нуж дивитися на всі сторони, чи де яку живу душу не побачить. Дивиться дивить, – а з-поміж галуззя дубового та соснового визирає красний і дуже ж то великий дім. Іде до нього, відчиняє двері, входить до середини, аби розпитатися добрих людей, куди би мож з ліса видістатись.

В великій кімнаті сидять за столом дванадцять розбійників, кінчать власне полудновати і попивають з великих дзбанів золотих та срібних мід і вино. У кожного довгі вуси та борода величезні, пояси зі шкіри, а за поясами ножів та пістолетів багато.

Хлопець, як тоє побачив, мало від страху не оmlів. Як опам'ятався, – нуж зачне просити а лементувати, щоби му дорогу до старенького вітця указали.

Найстарший розбійник, що був отаманом, обернувся до нього і каже:

– Уже тобі, мій хлопче, з того ліса не вийти, останешся ту і будеш всего в дому дозирати. За тоє їсти і пити можеш, скільки тобі ся схоче і ще вбрання дістанеш. Тепер ся лиши, поприбирай все, як ся належить, і затопи в п'єцу. Ми ідемо полювати, затвори двері у сінях, засунь і не відчиняй нікому, тільки нам, як вернемо. Сиди на місці і не важся ті ось двері, личком зав'язані, відчиняти. Ми ся о тім дізнаємо, а тогди смерть твоя.

І пішли геть в далекі ліси не на звіря, а на людей багатих полювати. А наш Іваньо сів си в кутчику, почав заводити тай каже до себе:

– Боже ж мій, Боже! Що татуньо скажуть, що я їм полуденку не приніс, вони тепер десь із голоду оmlівають, що я бідний сирота діяти буду, пощо я ту йшов, як ту видобутись з того заклитого дому.

Так плаче і заводить, аж з великої туги заснув. Пробудився, коли вже смеркало, голод му дуже дошкуляє, роззирається по кімнаті і бачить, на столі їдла і напиту багато. Сів, попоїв і випив чарку меду, перехрестився, і якось му легше на серці стало. Пригадав си, що той найстарший пан му приказав, як відходив. Скоро позамітав хату, поприбирав усе, затопив у п'єцу, так що ся на цілу хату видно, і жде доки тії бородаті люде не вернуть.

Власне когут на північ запіяв, як зашуміло щось в лісі. Застукано до дверей, Івась схопився, відчинив. Увійшов найстарший, кров по ньому краплями тече, за ним повходили і другі. Зараз веліли си води дати, аби повмивати кров з себе. Тим часом розбійники зносили дуже тяжкі скрині та всякі статки з воза.

Як тільки зачало зоріти, збудили Івася, а найстарший велів му дозирати хату і пригадав знову, щоби не важився дверей, личком зав'язаних, відчиняти. За непослух смерть го жде нехибна.

– Нас, – сказав отаман на прощання, – через два дні не буде, дозирайте що добре хату.

Хлопець зварив си снідання, попоїв, та й зачав роздумувати, куди ті двері, личком зав'язані, ведуть, чому не велів він му їх одчиняти?

Пообзирався довкола, чи ся на нього хто не дивить, і взяла го страшенна охота заглянути туди. Зближився на пальцях, розв'язав личко і звільна відчинив двері.

І бачить дуже красну стайню, а в тій стайні жолоб золотий, а до жолоба прив'язані три красні коні. Один чорний, другий сивий, а третій білий, як сніг. Той останній обернувся до хлопця і каже:

– Іванцю душко, візьми ті три яблука, що от там лежать на вікні, сідай на котрого з нас і втікай враз з нами, тоді звільнишся від тих розбійників.

Хлопець не дався два рази просити, ухопив яблука, сховав за пазуху, сів на сивого коня, і всі враз лісами швидко, мов вітер, погнали.

Вже ся ліс закінчив. Через галуззя дерев указовалося поле. Аж ту загуділа земля, а незабаром з'явилися розбійники і женуть за утікаючими що тільки сил стане.

Тогді кінь чорний каже:

– Не лякайся нічого, візьми тільки одно яблуко з-за пазухи і кинь його поза себе.

Як тільки Івась тоє вчинив, так зараз з того яблука виріс за ними великанський ліс. Коні помчали далі, лиш незабаром загуділо знову, і женуть за ними розбійники. Тая запора не дуже їх спинила.

Тогді каже кінь білий:

– Візьми друге яблуко з-за пазухи і кинь його поза себе.

Івась так зробив, а за ними розлилася глибока і широчезна ріка. Розбійники скочили у воду, переплили на другий берег, і не багато бракувало, щоб їх усіх не піймали.

Тогді каже кінь сивий, а на ньому їхав наш Івась:

– Візьми третє яблуко з-за пазухи і кинь його поза себе.

Івась так вчинив, а вмить запалав вогонь широко і далеко, так, що не можна ані його обійти, ані до нього приступити. А білий кінь мовить до Івася:

– Ми врятувалися, можемо відпочити – вже розбійники за нами більше гонити не будуть. Чи бачиш ти се велике місто, де то церков так багато? Де той гай зелений, там розлучимся з собою. Ти іди до того міста, до палацу самого короля і стань там на службу. Як коли нас затребуєш, прийди в тоє ось місце, засвисти три рази, а ми тобі на поміч станем.

Івась ізліз з коня, дуже жалко му ся вчинило, що з ними розстатися мусить, бо ж вони йому всюди таку добру раду давали. Як коні ся розбігли, пішов він поволі до того величезного міста до палацу самого короля.

Прийшов на подвір'я і питається, чи не дістав би він тут службу. Якась служанка переходила і каже:

– Заведіть го до палацу, там власне потребують коминяра. Івась пішов і станув на службу.

Незабаром настала велика війна. Сам король з військом вибрався на тую війну. І наш коминяр рад був іти, але веліли му дома зостатися і дозирати п'єців.

На третій день приходять вісті, що король побитий, а жовнірів порозганяли вороги на всі сторони. Іще раз загадав король боротися з ворогом, що безправно напав на його землю, сів на коня, позбирав жовнірів у купу, і знову битва ся зачала. Але й цього разу не дуже їм ся щастить, а ворог гору бере.

Аж ту на краснім коню їде лицар, весь в залізній збруї, поклонився королеві та старшині військовій і гей що на ворога. Все, що під руку попаде, на смерть убиває, ніхто перед ним встояти не може. Вороги розлетілися, як полова.

Король втішений, що звияжив, кличе лицаря до себе і питає його:

– Що хочеш за тую послугу, котру мені вчинив, освободив мене і царство моє від лютого ворога?

– Найсвітліший королю, – каже лицар, поклонившись, – коли вже така ласка ваша, то дайте мені на письмі, що як схочу, то мені дасте найстаршу доньку за жінку!

Король охоче пристав на це, виладив письмо і приложив печатку. Лицар втішений, що по його волі стало, ухопив письмо, сів на коня, тай щез, як мряка.

А був то ніхто інший, тільки Івась-коминяр. Як скоро король поїхав на війну, так він побіг до зеленого гаю, там де ся з кінями розстав. Свиснув три рази. Коні його в сей час надбігли – на однім з них знаходилася збруя, він її вбрав і поїхав на війну.

Радість велика панує в замку королівським, що ворог побитий. Гостей повно ся наїхало, день і ніч бенкетують. Всі розповідають о тім лицарю, що то приїхав королю на поміч так в добрий час, а ніхто не знає сказати, де він си потім дів. Коминяр чув усе і радувався незміренно.

Не минуло і десять неділь, як ось знов дають до короля знати, що той сам ворог йде з великим військом на нього. Король зібрав військо і ударив на ворога, що без причини плюндрує по його краях. Але ледве зачалася битва, вже король мусів з пляцу уступити – а ворог одних убиває, других в неволю бере. Ой, зла хвиля прийшла на короля, він ся обзирає, чи знову лицар не над'їде, що го перший раз з біди освободив.

Вже мали самого короля в неволю взяти, як на сивім коню указався лицар весь в срібній зброї, б'є, забиває все, що му ся під руки навине, – вороги, як зайці, розлетілись на всі сторони.

Король втішений питається знову лицаря, що він хоче за ту велику прислугу, яку му вчинив.

На тоє відповідає лицар:

– Найясніший королю! дай ми на письмі, що як тя просити буду о середушу доньку за жінку, то вчиниш мою волю!

Король охоче на те пристав.

Через цілу осінь та зиму не важився ворог край непокоїти, лиш як тільки весна настала, то вже знов зачав він воювати.

Король вийшов з військом навпроти ньому. Щастя якось му і днесь не дописує. Військо його збили і розігнали, а він сам попався в неволю. Нема вже рятунку. Аж нараз явиться Івась в золотій зброї і на чорному, як галка, коню. Зібрав розсипане військо до купи, ударив на ворога, убиває, що ся навине, і з тяжкою бідою звільняє короля. Серед тої кривавої биятики ранений він тяжко в ногу.

Король, втішений, власною хустиною ногу йому обв'язав, став му дякувати і питатися, чим має віддячити таку велику послугу. Івась не жадає нічого, тільки щоби му дав на письмі, що, як пришле в свати до наймолодшої доньки, най му відмови не буде.

Король пристав на тоє і просить го, щоби з ним їхав до палацу. Він подякував за ласку сів на коня тай махнув світами.

Всі ся дивували дуже і раді би знати, хто се такий, що вибавив царство і короля від нехибної заглади.

Тихцем потім вернувся коминяр до замку, позносив дерево тай топив у п'єцу.

Раз спав він в сінях, де то королівські посіпаки переходили, а так му ся на сон зібрало, що вся служба давно вже повставала, а він ся ані рушить. Спить і спить, вже полудне не далеко.

Служниця переходить тудою і каже:

– Вставай, небоже. Що так довго лежиш? Час вже далі полуднувати.

І дивиться, а він має хустиною самого короля ногу позавивану. Вчинила вона великий крик, що він мусів тую хустину у короля вкрасти.

Завели го до короля, а коли тамка станув – придивився король до тої хустини і каже, що це та сама, що нею обв'язав ногу тому славному лицарю, котрий звільнив його від нехибної смерті. Лиш як ся тоє могло стати, щоби якийсь коминяр міг бути тим славутним лицарем, то в жоден спосіб зрозуміло йому не було.

Івась поклонився королю і просить, щоби дозволив му тільки на годину з замку віддалитись, а тоді вся правда ся укаже. Король пристав на тоє.

Івась чим скорше вибіг за місто до зеленого гаю, свиснув, коні ся позбігали – зодягнув золоту зброю, сів на сивого коня і так пустився їхати на подвір'я королівське. А там панів повно та князів, раді б побачити того лицаря, що ся так дуже вславив. Сам король з доньками помежи ними знаходиться. Музики грають, у всіх церквах в дзвони б'ють, зі всіх сторін люди, мов на прощу, зійшлися.

Наш Івась в'їхав на замок – випружився на коні, мов струна, а такий гордий і бундючний, ніби який генерал. Люди не хочуть дати віру, що ось це той сам коминяр, що недавно служив у короля. Всі ся розступають. Івась спинив коня аж перед самим королем, віддав поклін і витягнув з-за пазухи всі три письма, власною рукою короля писані, де в кождім письмі прирікає король одну з доньок за жінку му дати.

Івасьові припала наймолодша до серця, тоту зараз посватав. Незабаром було весілля, таке славне, за яке ніхто не чував. Гостей напхалося без ліку. Через три неділі бенкетувалися.

Третього дня по весіллю каже Івась до жінки, що він є син хлопа, що таке а таке з ним ся стало. Він рад би подивитися до старенького отця, що там бідняка робить, де за ним дуже банувати мусить.

Королівна повідає на тоє:

– Їдь, їдь хоча б і днеська, і я з тобою, коли велиш, охоче поїду

Іван вислав послів наперед, щоб глядали вітця, сам зась вибрався з цілим двором за ними.

Дорога вела через той ліс, де в великім домі розбійники сиділи. З того дому тільки вже тепер згарища zostались. Як в'їхали на поле, побачив Івась свого старенького татуса, як небо-рачище за плугом ходив і за бичатами: «соб! себе!» покликував.

Івась розрадувався дуже і пустився до старого, щоби го звитати, але жінка каже:

– Стій, зачекай! Тато би ся встрашили, і могли би захоріти, тра перше послів слати, щоби їм сказали, що їх син ту недалеко.

Вислали послів, а ті заповіли старому, що їх пан, зять самого короля, рад би ся з ним видіти. Старовина, як тоє учув, здержав бичата, зняв шапку з голови і не може ся дивом здивувати, звідки стілько люда так красно одягнутого коло нього взялося.

А ту їде карета, від золота та срібла полискується, шість коней білих, як сніг, ю тягнуть. А в тій кареті сидить королівна. Коло карети на білому коню їде королевич стрункий а моторний. Чоловік, як се побачив, упав на коліна тай похилив голову.

Королівна, коли подивилася на сивого, мов голуб, татуса, з великої втіхи аж заплакала, а Івась скоро скочив з коня, припав до вітця, в руки та в ноги цілує та мовить:

– Татунцю мій солоденький, серденько моє, та ви вже вашого Івася не впізнали, що то п'ять літ тому в тім лісі загиб.

Старий не вірив очам своїм, чи то ся в сні, чи на яві діється, сльози, мов горох, пустились цюрком з очей, тулить дитину свою до серця і каже:

– Івасейку, синочку мій, голубчику мій, зозуленько моя, та я вже мій вік за тобою пере-плакав, звідки ти ся ту взяв, та звідки ж у тебе такі статки? Гей, небоже, чи не кривдою людською ти ся того доробив?

І дивиться синові в очі, рад би правду від нього дізнатися.

– Ні, татку – каже королівна, котра, заким старий схаменувся, вже го красенько зви-тала, – ваш син а мій муж не кривдою людською збагатився, йому вже Бог таку долю щасливу судив.

І розповів Івась все, що му ся де притрафило, же він хоча королевичем став, а таки душі своєї не запропастив.

Старий, втішений дуже, забрав їх з собою до села, де всі люди зійшлись на гостину, яку королевич справив.

На другий день хотів Івась забрати вітця з собою до своїх палаців, щоби старий свій вік в щастю та в утісі опровадив. Лиш старий не пристав на тоє, тільки каже:

– Не для мене замки і палаци твої, їдь щасливо, мій сину. Най тебе Бог на всіх твоїх замислах благословить, що в щастю та достатку о твоїм старім татуню не забув. Ту я ся родив, ту проживав, ту мою небіжку землею вкрили, ту вже гадаю і вмирати, їдь з Богом домів, я втішений, що знаю, що жиєш та щасливий, а як Бог дасть хрестини, то ми дай знати, я приїду, щоби внука побачити і пригорнути до серця свого.

Син від'їхав. Небавом помер старий король, Івася обрали всі за короля, бо дуже ж то розумний був. І дав му Бог сина. Зараз слав до вітця і просить, щоби на хрестини приїхав.

Старий заложив стару шкапину до воза і приволікся до замку. Цілий двір, навіть сам владики вийшли навпроти нього. Як тільки над'їхав, так зараз зачали стріляти, музики заграли, всі вітали го красенько.

Він зняв шапку, тай звільна пішов до церковці, що близько палацу стояла. Ту помолився Богу і подякував за таку велику втіху, яку на тім світі дожив, – а як принесли внука до хресту, взяв го на руки і поблагословив. Та вже звідтоді й лишився жити із сином і внуком у добрі та достатку.

Кобиляча голова

Були дід і баба. Дід мав свою доньку, а баба свою. Дідова була роботяха, яких мало, до всякої роботи не полінувалася, найраніше вставала, і вдома лад зробила, і на заробок пішла, і найпізніше йшла спати. До жнива не було їй рівної в цілїм селі, і не було над ню луччої пряді. Вона старалася і на себе, і на тата, і на мачуху, і сестру, і коло всіх ходила. За тоє бабина донька була лядащо, а іно любила багато їсти, а пити, а музику, а при всякій роботі дрімала. До кужелі уже її і не мож було добудитися. З курами лягала спати, а вставала тоді, як уже сонце підійшло на три хлопи. А не мож було нічого їй сказати, бо зараз обі з мамою скакали до очей, як гадя. Ба і кого били? Дідову доньку. А хто добрий? Нема понад бабину дівку. Уже така дідова недоля, що не годен був далі терпіти, повідає:

– Ходи, дитинонько, ти їм не догодиш, поведу тя на службу.

Забралися, ідуть, а йшли через ліс. Повідає старий:

– Іще, дитинонько, назбираємо ломаків, та занесемо додому, бо тоті нероби не будуть мати завтра з чого огню розложити.

Пішов дід в один бік за патиками, а дівка в другий, та заблудила. Щоби мала прийти ближче край ліса, то вона все далі в ліс, та десть зайшла в гущавину, де як живо іще не була. Дід кличе, ходить, гукає, доньки нема. Думає собі – певно, мала додому піти. Набрал ломаків, іде додому, ба вдома нема. Баба і бабина донька тішаться, сміються, а бідний дід плаче і плаче цілу ніч.

А вона як заблудила, та й уже і смерклося, ходить, кличе, гукає, ходить і ходить, ні стежки, ні жадного людського сліду, а все густіший і густіший ліс. Що ту вночі робитоньки? Утомилася, сіла під дубом, тра уже ту ночувати на волю Богу, змовила молитву, поклони одбила, сидить і плаче. Аж ту дивиться, якесь світло. Іде навпрошки за світлом, іде, іде, а то в селі хатина.

Отворяє двері, нема нікого, лиш каганець горить на припічку. Хатина як звичайно хатина. Думає собі, хто б ту не жив, а я таки ту зостану Побачила, що сміття багато, взяла мітлу, замела чисто, потому взялася до начиння, помила, розложила огонь, заставила воду, постелила ліжку, сіла до кужелі та пряде. Аж ту щось в сінях тур-тр-тр – пукає, вона отворяє, а то кобиляча голова.

– А ти що? – повідає дівка.

– То моя хата, доню, – повідає кобиляча голова.

– А коли ваша хата, то не гнівайтесь, що я ту заблудила.

– Нічого, нічого, доню, візьми пересади мене за поріг.

Взяла легенько, пересадила.

– Звари-но мені що їсти, – повідає кобиляча голова.

– Вода уже кипить, – повідає дівка, – но не знаю, чим засипати.

– В комірчині всього досить, набери пшона і засип.

От вона зварила кашу, насипала миску, помастила, висадила кобилячу голову на скриню, підсунула перед писок. А як кобиляча голова наїлася, дівчина подала їй води напитися, а потому положила на ліжко тай сама трохи з'їла, помила начиння, сіла під кужелею, пряде. Рано, іще кобиляча голова спала, вона схопилася, принесла дров, води, розпалила, наставила обід, хату замела і далі пряде. Збудилася кобиляча голова, вона ю вимила, вичесала, нагодувала, напоїла, пересадила через поріг, тай кобиляча голова пішла собі, де там хотіла.

Так була кілька неділь, аж одного разу повідає до неї кобиляча голова:

– Ну, доню, ти мені стільки вірно служила, треба тобі щось дати, та, може, схочеш піти до твого тата. Подивися в моє праве вухо. – Дівка дивиться, а там з вуха щось вистає білого. – Тягни тото, що там є, – повідає кобиляча голова. – Вона потягнула, а то тягнесь і тягнесь таке велике біле верето (білавка). – Розстели на землі. – Вона розстелила.

Кобиляча голова прихилила вухо, а ту з вуха як візьмуть сипатися коралі, гроші, хустки, сорочки, запаски, ба і сукмана з сивим баранцем, і кожух, і всяка всячина, тільки що ледве кінцями зав'язала, та що собі іно здужала завдати. Вона красенько подякувала за службу, поцілувала кобилячу голову, тай пішла, а іще кобиляча голова покотилася перед нею аж до стежки, щоби не заблудила.

Приходить додому, повідає все, показує свою заслужчину; баба і бабина донька аж зубами скриголять зі злості, дід тішиться, що його дитина жие, та стільки собі заслужила, ба і сусіди сходяться, оглядають, а не можуть надивитися. На другий день як присіла баба дідову доньку, конечно веде мою там на службу, то добра дитина, вона іще більше всього принесе.

Ведуть бабину доньку до кобилячої голови на службу. Там ю zostавили, а самі додому пішли. Бабина донька лиш розглянулася в хаті тай взялася бушувати по всіх кутах, по полицях, по комірчині, не хотілося їй розкладати огню, взяла собі хліба, масла, знайшла і печену ковбасу, і горілку, наїлася, напилася, лягає на постіль, спить. Увечір приходить кобиляча голова, пукає під дверима, нема кому отворити. Пукає, пукає, аж збудилася бабина дівка. Встає розчухрана, кляне, отворяє зі злістю двері, трунула кобилячу голову в чоло, вона бідненька уже нічого і не каже, а просить, щоби її через поріг пересадила. Ой, як її пересадила, то так, що мало всі зуби їй не повилітали! Уже і не упоминається за страву, закотилася під скриню, лежить на землі.

На другий день уже сонце на три хлопип, бабина донька спить; де там тільки сну набралосся! Ба встає не умита без молитви, наїлася хліба з ковбасою, випила горілки тай викинула кобилячу голову за поріг. Така то її служба була. В хатині сміття повно, начиння не мите, ні нитки не на пряла, їсти не зварила, бо не хотілося легкоробі йти за патиками і по воду, тай цілу службу лиш переїла і переспала. Аж ту раз повідає кобиляча голова:

– Треба тобі, доню, заплатити за твою службу.

– Ой, заплати, заплати, – втішилася дівка, – тото я тебе надвигалася, напересаджувалася.

– Подивися, – повідає кобиляча голова, – в моє ліве вухо. – Вона дивиться, а там щось красенького. – Тягни тото, що там є.

Тягне, а то знаєте що було? Вуж, а за вужом як посиплються гадини, як обскочуть мою бабину дівку, закутали на смерть. А баба вдома виглядає, а виглядає, а свариться з дідом:

– Що там твоя донька принесла! Пхе! От побачиш, що моя принесе: сукні шовкові, а коралі такі великі, як бараболі, бо то роботюха, не така лядащо, як твоя.

А доньки не видно і не видно, ба і місяць, і два, і три, нема. Іде баба сама по доньку. Приходить, а з доньки уже іно кості.

Казки в записках Івана Франка

Піп на казанні

Був собі піп, який дуже не любив казання говорити. То однієї неділі виходить на казальницю і каже:

– Мої милі парафіяни, а знаєте, про що я вам нині буду казання казати?

– Ні, не знаємо, – кажуть люди.

– Та коли ви не знаєте, то й я не знаю, – сказав піп та й зліз із казальниці.

На другу неділю знов піп виходить на казальницю.

– Мої милі парафіяни, а знаєте, про що я вам нині буду казати казання?

– Знаємо, – кажуть люди.

– Ну, коли знаєте, то нема вам що й казати. Кажемо всі від всієї душі!

Приходить третя неділя, вже собі люди міркують, як би його перехитрувати? Змовилися собі... Вилазить піп на казальницю.

– Мої милі парафіяни, а знаєте, про що я вам нині буду казати казання?

То одна половина людей у церкві каже: «Знаємо», а друга каже: «Не знаємо».

– Так? – каже піп. – Ну, то добре. Хай ті, що знають, скажуть тим, що не знають.

Та й уже було по казанню.

Записав І. Франко в с. Батятичах

Блошині рукавиці

Був собі один цар і мав одну доньку. Донька та була дуже красна і дуже розумна. Коли доросла, почало багато щонайкращих царевичів свататися до неї, та вона не хотіла за жодного йти, бо всі їй видавалися дуже дурними. Що батько їй не казав, – нічого не допомагало. «Не піду та й не піду за такого дурня!» – от і вся її мова.

– Але де ж ти візьмеш розумних, коли всі однакові? – говорив батько.

– Ну, то буду чекати, доки не трапиться такий, якого я хочу.

Чекає вона, чекає, – царевичі приходять і відходять, а жодний їй не до вподоби. А один, сусіднього царя син, дуже сподобав собі царівну, але боявся приступитися, щоб і його не відправила.

Далі, як батько почав дуже наполягати, щоб таки виходила заміж, вона зробила ось яку штуку. Зловила, вибачте, блоху і всадила її в казанок з маслом. Там вона впаслася і виросла така велика, як добрий кіт. Тоді наказала царівна її вбити, зняти з неї шкуру, вичинити і зробити з тієї шкурки рукавички. Розуміється, усе це робилося у найбільшій таємниці. Тоді й каже царівна татові:

– Ну тепер я зроблю вашу волю і вийду заміж лише за того, хто вгадає, з чого оті мої рукавички зроблені.

– Добре, – каже батько і наказав розголосити по всіх краях, що хто вгадає, з чого у царівни зроблені рукавички, той буде її мати за жінку.

Знов пустилися королевичі і царевичі, як до меду, але де там! Жодний не вгадає, і вона зо всіх насміхається, проганяє від себе.

Дійшла до того сусіднього царевича ця чутка, і подумав він собі: щось тут мусить бути неспроста, коли так важко вгадати, з чого ті рукавички.

Рад би і він піти та спробувати щастя, але й боїться: ану ж не вгадає – нажене, та й тоді і вся надія пропаде. Стій, – думає собі, – треба знайти якийсь вихід!

Перебрався він дідом-жебракком і пішов до того міста, де та царівна. Зайшов там на ніч до якогось старого кушніра на краю міста. Ну, як звичайно, стали собі бесідувати. Слово по слову,

кушнір почав розповідати про царівну, яка то вона гарна і мудра та хитра: штуку вигадала таку що і світ не чував, і тепер насміхається з бідних паничів.

– Та яку штуку видумала? – питає царевич, нібито ні про що не знає.

– А таку штуку, – відповів кушнір, – що сказала вигодувати блоху, зняти з неї шкуру, а відтак я ту шкуру вичинив і зробив їй з неї рукавички. Отже, вона тими рукавичками всім паничам забиває баки: котрий, каже, вгадає, з чого вони, за того піду. А котрий не вгадає, того проганяє з ганьбою.

«Постій, – думає собі царевич, – тепер я тебе маю! Але й відплачу я тобі за твої насміхання!»

На другий день йде він, переодягнений дідом-жебракком, до царських палаців і просить, щоб його завели до царівни, бо він хотів би спробувати щастя.

Слуги зміряли його очима, що він такий шолудивий та обідраний, але нагнати його не могли, бо мали від царя твердий наказ допускати кожного.

Входить царевич, а царівна, навіть не дивлячись на нього, виставляє руку і питає коротко:

– Вгадуй, з чого це?

Він, розуміється, того не злякався, приступає, обмацує, обнюхує, а далі каже:

– Бодай ви, пануню, здорові були, та з блохи!

Вона скочила як обпарена, глянула на нього, а то дід-жебрак, шолудивий, обідраний. Аж потерпла вся. Але що було діяти? Отець та інші міністри бачили те все, і годі їй було взяти назад своє слово.

– Ну, доню, – каже цар, – чого ти хотіла, те й маєш! Вибирала ти, вибирала, та й от що вибрала, бери ж тепер, що тобі суджено!

Бачить вона, що не жарти, – погодилася. Хочуть того діда перебрати по-панськи, та ба, ні, він не дається.

– Я жебрак з діда-прадіда, куди мені до панського одягу! Який тут стою, такий і до шлюбу піду!

Що цар напросився, що царівна налютувалась і наплакалась – нічого не допомогло, мусила таки з дідом шлюб брати. А скоро по шлюбі дід і каже:

– Ну, жінко, тепер ваше панування скінчилося, тепер переходите на мій хліб і мусите йти зі мною за жебраним хлібом!

Скидайте свої панські плаття й одягайтеся в таке, в яким я ходжу, бо нам панський одяг не до лиця.

Знов просьби, знов плачі – ні, непорадна година з дідом, як уперся, так на своєму і стоїть.

Вже цар давав йому гроші і поле, і хати – так ні, не хоче та й не хоче.

– Я дід-жебрак, і не треба мені від вас нічого. Тільки жінку я від вас беру, бо вона мусить іти зі мною, а своє добро сховайте собі! Моє добро – торба й палиця, більше ніякого добра мені не потрібно!

Тоді цар розгнівався страшно на зятя і на доньку та й каже:

– Та, коли так, то ідіть же собі, куди хочете, і не показуйтеся мені на очі, і не признавайтесь до мене! Не хочу ні чути, ні знати про вас!

А дідові це байдуже. Він почепив собі і жінці по дві торби на плечі, палиці в руки та й пішов з нею у світ за жебраним хлібом.

Ішли вони, ішли, аж зайшли до того міста, де був того царевича, а її мужа, батько. Царевич вибрав собі якусь нужденну хатку на краю міста, ліплену з глини, з одним віконцем, та й каже:

– Це мого діда і прадіда хата, тут будемо жити. Я буду ходити по селах і містах за хлібом, а ти будь дома, вари, пери, пряди сусідам за гроші, бо гріх і тобі задарма хліб їсти.

Живуть вони так день за днем. А він все рано встане, торби на плечі та й хильцем-хильцем до царського двору, до свого батька. Розповів батьку все, як йому вдалася штука і яка добра

жінка із тієї царівни зробилася, як його слухає і любить. Старий цар так утішився, що й годі! Ну, загадали вони аж тепер справляти велике царське весілля. Листи пишуть до усіх царів і королів, щоб з'їжджалися на гостину, а в дворі ріжуть, печуть, смажать таке, що запахи аж по цілім місті ідуть.

Отже ж, одного вечора приходить царевич до своєї халупи, до жінки, приносить трохи хліба, але мало. Вона дає йому якусь юшку, він того не хоче їсти.

– Чому ти що ліпшого не звариш? – до неї.

– Та звідки я візьму ліпшого? – каже вона. – Ти приносиш мало, а я запрясти не можу, важко тепер із заробітками, та й не звикла я до того.

– Ну, постій, нараджу я тобі зарібок, – каже він. – Є тут у мене ще трохи грошей, то я накуплю тобі питва, чарок і пляшок, сиди в хаті та шинкуй!

– Добре.

Пішов він рано знов ніби на жебри, а вона сидить в хаті і шинкує. Аж він живенько побіг до своїх вояків і каже кільком:

– Там на краю міста шинкарка торгує, ідіть і наробіть їй збитків!

Тим лиш подавай таке! Пішли до шинку, накричали, посуд побили, не заплатили нічого та й пішли. Приходить чоловік вечором, а вона сидить та й плаче.

– Що тобі? – питає він.

– Та от, – каже вона, – якісь тут жовніри прийшли, посуд побили і не заплатили нічого.

– Ну, кепська з тебе шинкарка, – каже він, – але не бійся, я вже зумію позбутися злиднів. На завтра треба буде інакше зробити. Я тобі ще за решту куплю горшків, сядеш собі в місті та й будеш продавати.

– Добре.

А раненько він знов побіг, наказав кільком воякам сісти на коней і наробити тій гончарці збитків. Ті – на коней, їдуть ніби повз неї, – аж тут один за іншим вдаряє коня – ніби кінь сполошився, та між горшки: всі дочиста потовкли.

Вечором приходить той додому, а жінка плаче.

– Що тобі? – питає він.

– Та от, – розповідає вона, – нещастя моє з тими жовнірами. Надїхали якісь на конях, коні їхні сполошилися – всі горшки перетовкли.

– Ну, ну, – каже він, – не плач, якось-то буде. А от я тобі пораджу інший зарібок. Навідалась би ти до царського двору! Чув я, що там велику гостину готують, то допомогла б трохи на кухні: води принести, замести, дров підкласти – то все-таки і сама поїла б чогось доброго, і мені принесла б. Ану, піди завтра!

Що тій бідній робити? На другий день прибрала в хаті та й пішла. Прийняли її там: порядкує вона, носить воду, дрова, кухню замітає, м'ясо на рожнах обертає. Правда, кухар їсти не шкодував, а ввечері, коли вона вже збиралася йти додому і просила, щоб дав їй дечого і для чоловіка, він казав понасипати їй у дванадцять маленьких горщиків потроху всякої страви. Як же тут те забрати? – міркує вона, а кухар порадив їй, щоб понанизувала усі ті горщики на полотно й оперезалася ними, – це було б найкраще. Зробила вона так і вже збирається їти, аж тут царевич крикнув до неї, щоб занесла до покою гостям води. Вхопила вона срібну коновку і несе. А там уже музика грає, танець починається. Царевич став перед нею та й дивиться, а вона не пізнає його, навіть їй не на гадці, щоб то міг бути її чоловік.

– А чия ти, молодице? – питає царевич.

– А тут одного діда, що живе на краю міста.

– Але ти, як бачу, гарна, – зовсім би тобі не годилося бути дідовою жінкою. Я б не знати за що заклався б, що ти й танцювати вмієш.

– Та де мені до танцю, – відмовляється вона, а тут сама аж тремтить зі стиду і страху.

– Ану, спробуймо! Гей, музики! – крикнув царевич, ухопив її, музика заревіла, а він давай з нею танцювати. Та бідна опинається, він нею крутить і сюди, і туди, уся страва в горщиках, що у неї поприв'язувані до пояса, розливається, обляпала її від ніг до голови – але царевич не зважає. Гості регочуться, а її все лице горить зі встиду, а далі як заплаче, та тому до ніг, щоб її пустив. Тоді він змилювався, підняв її та й питається:

– А що, ти мене не пізнаєш? – Вона дивиться на нього та й нічого не каже. – А то відколи у нас такий закон, щоб жінка чоловіка не пізнавала? Я ж твій чоловік, а ти моя жінка!

Тут він розповів їй про все, як це усе сталося, наказав її зараз переодягти по-царськи. Аж тут її батько над'їхав – ну, то, певно, що здивувався, коли побачив свою доньку царівною, бо він же її віддав за діда.

Там то вже бал був, можете собі уявити! Вилами молоко їли, по борщучовнами плавали! І я там був, мед-вино пив; по бороді текло, а в роті сухо було.

Місце запису не вказане.

Казки в записах Осипа Роздольського (1872–1945)

Народився на Збаражчині. Був збирачем і дослідником української народної музики та фольклору. Зібрані ним матеріали опубліковані в «Етнографічному збірнику» НТШ: «Галицько-руські народні казки» (1899), «Галицькі народні новели» (1900) та «Галицько-руські народні мелодії» (Ч. 1–2, 1906–1907).

Записи казок походять з Бродівщини.

Чоловік без страху, вдячний мрець і заклята царівна

Та був такий їден чоловік, котрий не знав, що є біда на світі. Запитався своїх батьків:

– Батьки, ви вже в світі прожили, що то є в світі за біда?

Відказали йому батьки:

– Ей, сину, сину – є велика біда.

Тоді він питає:

– Тату мій і мамо моя, чи ви мене дуже страшите? Яка то є біда? А до того всього я ніц не знаю робити – як я далі буду в світі жити?

Відповідали йому отець і мати:

– Сину, сину, вдайся до якогось ремесла.

Ну, а він питає:

– До якого ж я ся вдам?

Каже йому отець йти до кравців – він не хотів, до шевців – він не хотів... Скільки є ремесла на світі, він до жадного не хотів пристати – лише одне собі вибрав: до дзигармістра. Так дзигарки робити щоб він умів добре. Завів його отець до дзигармістра і каже так:

– Прошу, майстре, навчіть мого сина.

Той каже:

– Добре, навчу вашого сина, але дасте мені п'ятдесят рублів.

Згодилися на три роки. Почав хлопець майструвати – то до трьох місяців він знав ліпше дзигарки робити, як сам майстер.

Як минуло три роки, пише він до батька свого, аби по нього приїхав. Но, приїхав до нього його отець. Побачив майстер через вікно, що батько йде (а був той майстер чарівником), та й закликає усіх своїх челядників (а було їх трьох разом з хлопцем), що стали усі три голубами сивими. Повилітали голуби на жердину та й сидять.

Приходить отець до хати і каже звичаєм:

– Слава Богу Ісусу Христу!

Відказує йому майстер:

– Слава навіки!

– Майстре, майстре, а де мій син?

– А, – каже, – подивіться: онде на жердці сидять. Як пізнаєте свого сина, котрий ваш з тих трьох, то си його заберете, а як не втрапите на него, то ваш син буде моїм сином.

Став він міркувати і не знає, що тому майстру відповісти.

А його син тим часом сидить в середині і дивиться на нього, на свого батька, та показує: я, я, я! – так дзьобом ніби.

Відповідає батько тому майстрови:

– Я буду вгадувати. То, – каже, – майстре, мій син, котрий в середині сидить.

І позлітали голуби, і стали такими челядниками, як були перше, людьми. Дав отець п'ятдесят рублів майстрови і свого сина забрав додому.

Та син, як перше не робив ніц, так і, як забрав його отець додому, і потім не робив ніц.

Каже той син по якімсь часі:

– Тату, тату, скажіть ви мені, що люди повідають, чи є біда на світі, а я би хотів її видіти.

Каже отець так:

– Сину, сину, най тебе Пан Біг боронить, аби ти хтів ту біду одну знати, та біда є у дворі у пана.

Покинув він своїх батьків і пішов до двора. Пішов до двора, але що ж, став за економа: сів на коня та й їздить собі коло людей. Люди роблять, а він собі їздить. їздить та й думає: «То не є правда, що мої батьки повідали. У дворі жодної біди нема».

Аж почув він людський поговор, що у войську є біда. От покинув він двір та пішов до войська. Був він мудрим чоловіком, відразу у войську став офіцером. Сів си на коня і їздить, командує войськом, і жодної біди нема.

Раз пішов він в компанії з двома капітанами на одну забавку. Почали собі ся балювати, забавляти, і став він про своє життя оповідати.

– Я служу, та не знаю за що, бо я би радо ся з бідою видів, але не можу.

Відповідають йому:

– Та ж ти допіру молодший офіцер, тому ще біди не знаєш, а ми вже є капітанами і стільки знаєм біди, що нам ся вже не хоче із нею видіти.

От вже по забаві зібралися всі три на spacer. Отже ж приїхали на три дороги. А хлопець задрімав трохи та й упав з коня, а як ся схопив, то не вздрів, котрою дорогою ті два капітани поїхало. І ставши, си подумав, що то вже біда. Сідає на коня, їде далі сам. їде, їде, тай ухопила його ніч. Заїжджає він до гостинниці і проситься на ніч. Хочє не хоче, але переночувати мусить. Жид дав йому стайню для коня, дав покій для хлопця. Той повечеряв і положився спати, але спати не спить, дивиться – встає жид уночі, світить свічку, бере гарапник великий у руки та й їде коло його ліжка до льоху. Мудрий офіцер, підвівши голову, слухає: б'є жид раз – чути «ой!», б'є жид дванадцять разів – і дванадцять разів чути «ой!».

Вертається жид, гасить свічку, лягає спати, але офіцер зовсім не спить і собі наслухає. Встає жид о дванадцятій годині вночі, бере гарапник, їде знову попри його ліжко в той самий льох, знов б'є дванадцять разів, і дванадцять разів чути «ой!» Знов вертається понад його ліжко, лягає спати. Шоста година ранку – жид знову встає, світить свічку, бере гарапник, їде попри його ліжко в той самий льох і знов б'є дванадцять разів, і знов чути дванадцять разів «ой!». А офіцер уважає. Та й по тому всьому лягає жид спати. Встає рано, дає офіцерові снідання, коневі обрік, звичайно, як повинно подорожньому зробитися.

Питає жиди офіцер:

– Пане орендарю, скажіть ви мені: що то у вас за діло було тої ночі?

Відповідає йому орендар:

– Гирсти, пане, яке діло?

– Що пан ходив три рази до льоху і бив по дванадцять разів нагайкою, і щось дванадцять разів кричало: «ой!»?

Відповів йому орендар:

– Того не можу нікому оповісти.

– Мені можеш сказати, бо я нікому не розкажу.

– Гирсти, пане, як ви мені присягнете, що нікому не скажете, тоді я вам оповім щось.

Офіцер присягнув йому, що нікому не розкаже.

– Прошу пана, – каже жид, – був колись їден господар, що мав великий маєток, але все пропивав у мене та й на п'ятдесят рублів заборгував ще. От він умер і мені той борг зіставив. Пішов я на цвинтар, викопав його зі землі і ті п'ятдесят рублів йому одбиваю.

Офіцерові жаль ся зробило того чоловіка, вийняв п'ятдесят рублів з кишені і дає жидові:
– Візьми того чоловіка, занеси назад на те саме місце, закопай його.

Як дістав жид гроші за той борг, то заніс і закопав назад того чоловіка.

Збирається собі офіцер рано, їде далі в дорогу. Так їде дорогою, їде, їде – аж виходить навпроти нього золотий панич і все так, як офіцер їде конем хутко, так той панич біжить ще хутчіше. Та й спиняє його і красно дякує.

Питає офіцер:

– Хто ж ти такий?

– Ой, – відповідає той, – я є того чоловіка душа, за котрогось ти дав п'ятдесят рублів. Пане, я знаю, за чим ти їдеш. Ти їдеш за бідною шукати, але лише послухай мене, все добро тобі учиню, їдь, – каже, – до того і того лісу, а в тім лісі стоїть палац їден пустий. В ньому є королівна заклата в дідька. Як ти її визволиш назад у віру християнську, то будеш паном і королем.

І дякує йому:

– А за то, щось мене визволив від того жида, котрий моє тіло катував, то най тебе Бог стократ нагородить. І лише абись нічого не боявся.

Приїжджає офіцер до лісу, а там стоїть палац великий-превеликий. Заїжджає він до палацу, чує луну якусь, чути, як грають і співають, але не видно нічого.

Беруть йому коня доглядають, йому їсти-пити приносять, що лиш він не забажає, так всьо має, але нікого не бачить.

Була вже година шоста, як? повечерявши, засвітив він дві свічки і книжку став читати. Аж приходить до нього ведмідь страшний і великий та й каже:

– Добрий вечір, пане! Прошу ласкавого пана всьо, що хоч собі робити, іно тільки до нікого не обзиватися.

І зник.

Була то година одинадцята чи пів до дванадцятої.

Аж приходять до нього отець і мати його.

– Сину, сину, як ти тут ся маєш?

Він ніц ся не обзиває, іно тільки сидить і книжку читає. Каже отець до матері так:

– Е, та що ж, ми до нього прийшли, а він сі до нас не відзиває! Запалім-но десять саженив дров нараз і вкиньмо його в той вогонь, най він згорить. Бо ще й не є він королем, а вже до нас обзивати не хоче, а що ж буде тоді, як він королем буде...

Узяв його батько за ноги, мати – за голову, і розмахали, щоб його в той страшний вогонь вкинути, але Бог дав, що півень заспівав. Не стало ні батька, ні матері, нікого.

Ліг він спати – спав до світла. Приходить ранок, дав Бог день, приносять йому і їдження, і пиття, що лиш він собі замислив у своїй душі. Та вже він собі думає: «Страшне є це місце», – але чекає, що буде далі.

Носять все йому їдження, пиття, пісні співають, кричать:

– Віват нашому царю! – але він нікого не бачить.

Дав Пан Біг другий вечір (був красний обід, був красний підвечірок, була красна вечеря і йому, і його коневі), а він нікого не бачить. Шоста вечора – приходить ведмідь, лише вже одна частина – ведмідь, а дві частини – людини, і каже так:

– Ясюню, коханий, прошу своє діло сповнити.

Глянув він: красна панна на дві частини людина, а на третю – ведмідь; але він ся до неї не обзиває.

В одинадцятій годині приходять два капітани, котрі ся з ним на дорозі розлучили, і вітаються:

– Як ся маєш, пане офіцер? – а той ся до них не відзиває. Отже вони кажуть один до другого: – Тут є студня дуже глибока, вкиньмо його до теї студні. Бо він ще є тепер офіцером, а не королем, а як він зістане королем, хто знає, що він з нами зробить...

Взяв їден за ноги, другий за голову і в ту студню понесли його кидати. Як йно його розмахали, як йно його в ту студню пустили, то в тім часі півень заспівав, і їх не стало. А він сидить коло столу, як сидів, як читав книжку, так і далі читає, і ніц ся йому не стало.

Дав Бог день. Приходить панна до нього красна-слічна, обняла і поцілувала та й каже:

– Прошу вже до мене відзиватися, бо ти вже викупив мене від усього злого.

От почали вони собі розмовляти по-панськи. А пізніше і поженилися. По весіллі за кілька днів питає офіцер панну:

– Що ти маєш?

– Я, – каже, – маю королівство, а що ти маєш?

Каже він:

– Я маю тільки одних п'ятдесят рублів.

А то, як панич перебігав золотий, та й повернув йому тих п'ятдесят рублів назад.

Каже вона йому так:

– Знаєш ти що? Йди ти до тої церкви, де ми шлюб брали, дай тих п'ятдесят рублів на Боже.

Запряг він чотири коні, повіз красний, і їде до тої церкви, де брав шлюб, тих п'ятдесят рублів дати на служби. їде він гостинцем, аж виходить стара баба і каже:

– Пануню-шерденько, прошу вас шнідання.

А то була велика чарівниця. Та й того пана відразу зачарувала. Пішов він до неї на снідання. А по сніданню дала вона дві сливки його слuzі і мовила:

– Як пан схоче в дорозі води, то щоби-сьте дали йому ті дві сливки з'їсти, то вже не схоче пан води.

Від'їхав пан на півдороги і захотів води в такому місці, де води не можна було дістати. А слуга дав панові тих дві сливки з'їсти. Як з'їв пан сливки, відразу заснув і спав до години дванадцятої. Потім збудився і каже слuzі:

– Вертайся назад.

Вернулись назад на тоє самое місце. Аж знов виходить баба і просить його на обід. Поїхав він до неї на обід, а до церкви не поїхав. Пообідав у неї красно. По обіді баба дала слuzі два яблука.

– Як пан схоче у дорозі води, дайте йому тих два яблука з'їсти, то вже не схоче води.

Від'їхав пан з півдороги, а в тім самим місці, в котрім не було води, пан знов захотів води. Дав слуга йому з'їсти тих два яблука, а він відразу заснув знову. Спав він до пів четвертої, збудився і наказав слuzі, щоб завертав коні до теї баби назад на підвечірок. Вернувся назад, а баба просить його на підвечірок. Попідвечір-кував він, а баба дала слuzі дві грушки і сказала:

– Як пан у дорозі схоче води, прошу дати ті дві грушки з'їсти, то вже пан води не схоче.

Отже, від'їхали вони тою самою дорогою, аж пан на гвалт захотів води, а не міг дістати. Дав тоді йому слуга ті дві грушки з'їсти, а він відразу заснув міцно. Тут над'їжджає його жінка та видить, що його не розбудить. Пише йому лист і кладе в кишеню. І здіймає золотий перстень зі свого пальця, ломить надвоє. Одну половину бере собі, а другу завиває в папір і дає слuzі в руки. Та й каже:

– Як пан встане, дасиш йому той лист і той перстень.

Встає пан та й читає, що написала йому його власна вірна жінка:

«Даю тобі, мій муже коханий, цей перстень, ту половину. Коли наші половини зійдуться до купи, тоді ти знов будеш моїм мужем, а твоєю жоною. А з отою бабою ти маєш таке зробити: вертайся назад і, як вона тебе буде просити на вечерю, нічого їй не кажи, лиш вийми зі шпати шаблю і зрубай їй голову. А тоді шукай мене із перснем тим, що я тобі дала.»

Та й завернув пан в те саме місце. Виходить баба і просить його на вечерю. Не довго думаючи, витягнув пан шаблю і махом бабі голову стяв. Як стала з тої баби смола летіти, аж на

три милі довкола, що не міг він через тую смолу переїхати. Випрягає пан коня, сідає на нього верхи та ледве-ледве ту смолу переїхав.

І поїхав він свою жінку шукати. їде він, їде, аж заїхав в такі ліси, де лиш святе небо і земля. Там здибає він три чоловіки, котрі ся б'ють на смерть.

– Люди, люди, чого ви ся так б'єте? – питає їх пан.

– Ой, ти нам не порадиш, небоже. Не такі були, як ти, і не порадили, – відповідають.

– А прецінь, що?

– Якби ти міг нас розсудити, то ми б тебе нагородили, але де тобі.

– Чому? Я вас розсуджу, скажіть лишень, що між вами зайшло?

Розказують вони:

– Ми є три брати. Помер наш отець і зіставив нам три річи, але не сказав, котрому мають ті річи бути. От один брат хоче, аби ті три річи були його, другий – його, а третій те саме хоче.

– А які ж то річи?

– А, – кажуть, – лишив нам батько таку рушницю, що, якби далеко не було, то встрілиш нею, що схочеш. Лишив нам таке сідло, що як сядеш не нього, то поїдеш, де схочеш, хоч би й до неба. І третя річ – то нагайка така, що хоч би було сто вояків, то лиш вдар один раз, а відразу всіх виб'єш.

– Чекайте, я вас розсуджу. Наб'ю рушницю і стрільну через тую гору, а котрий з вас скоріше ту кулю зламає, то того і будуть усі три річи.

Отже набив він рушницю і стрільнув через гору, а всі три брати за нею полетіли. Як вони побігли за кулею, сів він на сідло, рушницю взяв на плечі, а нагайку в руки і вїо! – поїхав у світ. Так далеко їхав, так далеко, що заїхав в такі дебри, такі ліси, що лиш небо, земля і ліс. Там застала його ніч. Засмутився він:

– Ото допіру біда. Що я буду тепер діяти?

Розглядається він, бачить – в лісі щось світиться. Йде пан на те світло, заходить до хати, а там сидять дванадцять розбійників.

– Добрий вечір вам! – каже.

– Добре здоров'я! – відповідають йому, а потім питають:

– Чи убив коли кого?

– Убивім ксьондза, убив пана одного.

– А що ж ти маєш з того?

– Маю п'ятдесят рублів.

– Ей, який дурний з тебе, щоб ти людей зводив за п'ятдесят рублів? Та ти не є жодний розбійник. Прецінь, нас розбійників дванадцять, а ми людей не убиваємо.

– Ну, то розкажіть мені, як ви людям шкоду робите.

– Е, – кажуть, – ми маємо такі черевики, котрі на ноги насадимо, та, як ступимо крок, то миля, а як скочим – то дві. А ще маємо такий плащ, що коли ся вберем в нього, то нас ніхто не видить.

Просить їх пан:

– Будьте ласкаві, уберіться в той плащ, чи я вас буду видіти? Взяв найстарший розбійник той плащ, убрався і питається:

– А чи ти мене бачиш?

– Ні, не бачу. А позвольте мені його убрати, з ласки своєї, чи й ви мене не будете бачити?

Дали йому той плащ, вдягнув пан на себе й питається:

– А чи бачите ви мене, люди усі, чи ні?

– Ні, не бачимо нічого.

– То бувайте ж здорові. Як мене не бачите, то вже більше ніколи не будете бачити.

Хапнув черевики в руки, вибіг надвір, плащем ся укрит, сів в сідло, рушницю на плечі, а нагайку в руки і поїхав далеко попід самим небом. Всіх розбійників опукав.

Їде він, їде, доїжджає до зеленого гаю, до скляного замку. Йде туди, застає свою жінку на шлюбі, на весіллі. Сидить собі його жінка з королем за столом, п'ють, їдять. Він все поховав: і рушницю, і нагайку, і сідло, і черевики. Лиш плаща не здійняв. Прийшов і сів собі коло неї з другого боку в тім плащі, в котрім його ніхто не бачить. Аж п'ють вони собі гербату або чай. То пан бере перстень, ту свою половину, і кладе їй до склянки. Як випила вона свій чай, то перстень і дзенькнув їй до зубів, аж вона дуже ся злякала, що то за диво. Бачить половину свого персня. Бере свою половину і прикладає до теї, що зі склянки, – і раптом перстень зрісся до купи. Встає його жінка та й каже до своїх гостей:

– Панове гості, я собі казала зробити куфер і замок до нього разом скувати. Але загубила-м ключ від нього і казала собі доробити другий ключ до него, до того замка. Тепер скажіть мені: котрий ключ є ліпший, чи той, що разом роблений із замком, чи той другий, дороблений?

Відповіли всі гості разом:

– Ліпший той ключ, котрий був зроблений разом із замком. Бо вже той другий так ся не вдасть, як той, що ся із замком робить.

Боялась вона відразу признатись, пішла до шлюбу з тим королем. А як клякали двоє до шлюбу, то клякнув і перший її чоловік, котрий в зачарованім плащі був. То король брав шлюб раз, а той пан – два рази зі своєю жінкою.

По шлюбі приступає король до своєї жінки і каже:

– Моя жінка!

Аж тут пан скидає плаща, теж приступає і собі каже:

– Моя жінка!

Король каже:

– Я з нею шлюб брав!

А той офіцер каже:

– Я брав з нею два рази шлюб! Ти брав і я брав!

Каже той король тоді:

– В такім разі ставаймо до війни!

– Ставаймо!

Той король привів ціле військо, а офіцер стоїть сам. Та він, не довго думаючи, укритися плащем, на сідло сів, рушницю на плечі, а нагайку в руки, черевики на ноги. Піднісся попід небо і за королем розглядає. Спускається згори, бере короля під пахи на своє сідло і тягне його під саме небо аж під хмари. Питається його:

– Скажи мені тепер, чия жінка: чи твоя, чи моя?

Король відповідає:

– Моя.

– То я тебе як пушу до землі, то живий вже не будеш.

– Твоя жінка, лиш будь добрий, занеси мене на землю, а я тобі подарую своє королівство.

Пусти мене живого, а я собі піду в світ.

І так ся стало, амінь.

Як брат брата визволив і злого духа стратив

Був собі їден пан і мав він двох синів. Як були хлопці малими, то одна кобила привела двох лошат, і одна сука – двох песиків. Отже вони собі росли, і ті хлопці росли. Повиростали сини, і пан дав їх до школи. Як вони вже ся повиучували, батько заслаб. Заслаб та й вмер.

Журяться сини:

– Тепер треба нас на більшу науку посилати, але нема кому оплачувати, то кидаймо школи та й вертаймо додому, пускаймо батьків ґрунт у посесію. А як візьмемо гроші, то справмо собі мундур, щоб не встид було межи люди десь вийти, та й підемо в світ мандрувати.

Зробили то все, як хотіли, та й пускаються в світ. Взяли вони собі кожен по лошакові і по одному песикові і виїхали з дому. Але недалеко від'їхали, як натрапили на дві дороги, що ся розходили. Стали на дорозі і міркують:

– Ну, що ж, брате, – каже один, – купую не будемо їхати. Ти пускайся направо, а я – наліво.

– Як же, брате, – питає другий, – ми ся розійдем? Борони Боже, якої смерти в дорозі, як ми будемо знати один про другого, чи яка слабість спаде?

А старший брат відказує:

– Отже так, брате. Я маю ніжик, то закопаю його на тім роздоріжжі. І як вернеться котрий з нас на те місце та й відкопає ніжик, і коли ніжик буде чистий, то брат живий-здоровий, а коли заіржавлений, то вже нас одного нема.

Довго ходили по світі, аж смутно зробилося молодшому братові, тяжко на серці. Вертає він назад на те роздоріжжя, добуває цезорик, а він заіржавлений.

– Ой, Боже, Боже, – засумував брат, – нема мого брата, вже він небіжчик.

А слухайте, що ся стало з тим братом.

Поїхав він дорогою і приїхав до одного містечка. Те містечко було дуже хороше, слічне, але дуже в жалобі. Отже питає той панич у свого господаря, в якого він був на квартирі, що то є, що містечко таке фayne і люди такі красні, але дуже в жалобі. А господар розказує:

– У нас є така змія, що вона щодня мусить челядину з'їсти, а нині то вже припадає черга нашому найяснішому королеви, то мусить вже дати дочку.

– Запровадьте мене до неї, – каже панич.

Завів його господар на те саме місце. А там стояла капличка, де молились ті люди, котрих та змія мала погубити. Клякнув панич в каплиці, добув книжечку і зачав ся Богу молити. Аж дивиться, чує: гримить щось. А то змія виходить. Висунула вона свої дві голови, тільки хотіла його ухопити – він як махнув шаблею – так і відтяв ті голови. За якийсь час знов щось гуде: виходить змія зі чотирма головами. Як він махнув – то стяв ті чотири голови. Знов чує: щось гримить. Аж виходить змія з шістьма головами. Махнув шаблею – і стяв всі шість голів. Ще слухає: гримить щось. Аж іде змія з дванадцятьма головами. Махнув шаблею панич і постинав чисто всі голови. Потому від тих голів відрізав дванадцять язиків і зав'язав собі в хустину едwabну.

Зачав він Богу ся молити. А тут чує: везуть цісареву дочку. Заходить вона до каплиці, добуває книжку і починає Богу молитись. А той панич приступає до неї, бере її за руку і каже:

– Ти тепер моя, а я твій. Даймо знаки собі, що ми будемо шлюбувати один одному.

Мала вона золотий перстень, ото розломила його надвое, дала йому одну половину, а другу взяла собі. А він мав хусточку едwabну, роздер її надвое, взяв собі половину, а другу віддав їй.

– Тепер будьмо здорові, за рік і два місяці будем ся видіти, а я ще піду у світ щастя шукати.

Цісарева дочка виходить з тої каплички – коло неї під горою слуга стоїть.

– А чого ж ти, небоже, йдеш назад? – дивується слуга.

– Бо був там один панич, і він ту змію порубав і мене від смерти врятував.

А він каже:

– Як тобі не було смерти там, то я ти зроблю. Присягни мені, що будеш моєю жінкою, а я твоїм чоловіком, то я тя живою лишу.

Вона ся злякала і присягнула, але так на святий здогад. А він узяв її на повіз та й назад привіз до батька. Батько дуже зчудувався, що слуга її назад привіз. А він каже цісареві:

– Я ту змію порубав.

І показав голови, що він їх забрав зі собою (не бачив він, що ті голови були без язиків).

Цісар ся дуже тішив і казав, що він буде його зятем. Слуга так хоче хутко робити заповіді і весілля, але цісар питає своєї дочки. А вона зробилася слабою і каже до свого тата, до цісаря:

– Мій татуню коханий, мені ся у сні приснило, що я маю в жалобі ходити рік і два місяці, а тоді допіру за нього піду.

От минуло рік і два місяці, і допіру зачинають весілля робити. Цісар розсилає запрошення усім, хто хоче дивитися на весілля його дочки з тим слугою. Гості приїжджають, приїжджає і той панич з своїм псом. Як все панство ся вже посходило, почали їсти-пити і забавлятися. А потому почали різні трафунки оповідати. Коли всі вже виповіли свої історії, прийшла черга і на пана молодого, того слугу. От він почав оповідати, як то він цісареву дочку врятував, змії голови постинав і з собою їх всіх узяв. По ньому приходить черга до того студента мандрівного, котрий напавду цісарівну від змії врятував.

– Най пан тепер розкаже яку казку!

– Аби ся панство не гнівало, я розкажу казку. Чи яка-небудь звірина, котра літає чи ходить, може бути без язика?

– Не може бути, – кажуть йому, – як може бути?

А він добуває хустинку, розв'язує ті язики і притулює до тих голів, а кожен підходить.

– Отже, любе панство, тепер я можу сказати, що то я врятував цісареву дочку від змії.

А дочка каже:

– Так, татуню, так! То мій муж, а я його жона!

Взяли слугу набік, а на його місце посадили мандрівного панича. А слугу прив'язали коневі до хвоста та й пустили в поле, щоб його кості рознесло.

А паничеві з дочкою уділив цісар половину свого маєтку, і почали вони собі жити окремо. Першої ночі подивився він у вікно, бачить: вогонь горить. На другий день бере панич зі собою коня, пса і йде на те місце на полювання. Поїхав далеко, заїхав у ліс та й заблудив. Блукав він, блукав, не може виїхати на дорогу, аж захопила його ніч. Треба ночувати. А почався дощ, вітер-бура. Змерз панич, думає:

«Щоб якого вогню розложити, розігрітися».

Ходить він, глядить, щоб чого сухенького здибати. Взяв сухого листя й порохна і розложив вогонь. Вогонь розгорівся, і він коло того вогню розігрівся, та й сон його зморив. Але чує вночі: собака забрехав; він прокинувся, дивиться: йде баба.

– Ой, панунцю, – каже баба, – я би-м ся хтіла розігріти коло того вогнику трошки.

Він дозволив, а вона прийшла до вогню та й стала руки гріти. Коли сон його знов зморив. Баба дивиться, чи панич добре заснув, витягає прутика та й пац! Коника прутиком – коник каменем став; другий раз – пац! песика прутиком – песик каменем став; третій раз – пац! панича прутиком – тай панич каменем став.

Ото ся діяло зі старшим братом.

Коли молодший приїхав на роздоріжжя і побачив ніжик заіржавлений, то дуже сумував.

– Гей, каже, – Боже, Боже, нема мого брата на світі! Повертає він коника на ту саму дорогу, котрою брат поїхав.

Приїжджає до того самого міста. Заїхав до того самого господаря, в якого його брат був, і питає:

– Чи не було такого і такого у вашому місті?

А господар йому розкажує:

– Був такий і такий панич, то і то зробив і з цісаревою дочкою шлюб узяв.

Молодший брат поїхав до дідинця цісареві дочки. От жінка брата вийшла навпроти нього з великою радістю і його питає:

– Де ж ти так довго був на полюванні?

Вона не знала, що то є лиш брат її чоловіка.

Повела його в покої, прийняла, як належить, а він її випитав, де то брат його поїхав на полювання. Пішли вони вночі спати – взяв він свою рушницю, положив посередині. Опівночі встав, дивиться у вікно: вогонь горить.

– Моя жоно кохана, що то за вогонь горить?

– Ой, вогонь як вогонь. Ти вже тамтого разу дивився, то потім тебе пару днів не було.

Переночували вони, поснідали, збирається він на полювання. Вона ж його просить:

– Мій мужу коханий, не їдь на те полювання!

Але не послухав він, зібрався, пішов до лісу. їде, їде та й заблудив. Треба також ночувати в лісі. Зірвалася буря-нещастя, дощ. Змок панич та шукає чого-небудь сухого, щоб вогонь розпалити. Розпалив той вогонь, сів, зігрівся, і захотілось йому спати. Але почав собака брехати, дивиться він: баба йде і проситься до вогню:

– Панунцю, може б, я приступила до твого вогню і розігрілася, бо-м змерзла дуже.

А він промовив до неї:

– Вільно, вільно прийти, розігрітися.

Почувши то, баба прийшла, сіла коло вогню, та йому вже не спиться. Закрив очі, а сам уважає, що баба буде робити. Баба витягає прутика та пац! коника по голові: коник відразу каменем став. Хотіла песика, а він її за руку.

– А де, – каже, – мій брат? А де мого брата кінь? А де мій кінь?

Став панич ту бабу бити. Вона ся просить:

– Панунцю, буде, буде зараз твій брат і твій кінь.

Взяла баба води котроїсь та й почала кропити камені.

Панич б'є її, не перестає. Встав його кінь, брата кінь, брата пес, а брата нема. Він її ще гірше б'є.

– Де мій брат?

Аж встав його брат. Каже до нього:

– Як я, брате, солодко спав!

– Чи ти спав, брате? Ти каменем лежав.

Стали вони вдвох бабу бити.

– Йди, бери води, кропи ту гору!

Набрала баба води, кропить гору. Як почали люди робитися з каміння, аж поки не стало гори, зробилося рівне поле. Дякують усі люди братам, а ті думають:

– Що нам з тою бабою робити? Треба її забити.

Як забили ту бабу, посідали собі, і молодший брат усе розказує старшому. Дійшов до того, як він з його жінкою спати ліг. Не вислухав старший брат свого брата (що він рушницю поклав між ними), вихопив шаблю і стяв молодшому голову. Почали кінь і пес молодшого брата плакати над ним, а старший брат поїхав додому. Під'їжджає до свого дідинця, варта почала кричати, що принц йде. Жінка як почула, що чоловік йде, вийшла назустріч і з великою радістю його привітала. Пішли в покої, разом переднювали, заходить вже ніч. Повісив пан свою фузею на гвіздок. А жінка питає його:

– Скажи мені, чоловіче, що то є, що ти на першу ніч повісив фузею на стіні, на другу ніч – положив між нами, а на третю – знов повісив на стіні.

Аж тоді він розмислив, що його брат нічого злого не зробив. Зачав він їхати до свого брата, подивитися на него. Приїздить, бачить – стоять пес і кінь по коліна у сльозах і плачуть над ним. Жаль ему ся зробило брата свого, поїхав шукати туя криницю, звідки баба-чарівниця воду брала, як людей кропила. Знайшов, набрав живої та цілющої води і поїхав назад до брата. Змастив його тою водою – ожив він. Обнялися брати і поїхали обидвоє до дідинця. Жінка вибігла до них, та не могла пізнати свого чоловіка і почала плакати.

Озвася старший брат до неї:

– Я є твій муж, а ти моя жона, а то є мій брат.

От взяли вони брата в гостину. Молодший брат питається:

– Мій брате коханий, може, я би коло вас ся лишив? Може, ту є де місце? Питайся своєї жінки.

І він своєї жінки випитався.

А вона каже:

– Є ще одна моя сестра. Якби її дістати, то би ще твій брат отримав половину маєтку від мого батька.

Каже старший брат до меншого:

– Я вночі її ліпше випитаю, а ти, брате, слухай під ліжком. Вночі старший брат говорить зі своєю жінкою, тамтой, другий, слухає.

– Мою сестру, – каже жінка, – відікрали злі духи, і вона їм ся належить. От яким би способом твій брат дістався до неї, бо вона є в степах, в горах: я маю таке яблуко, що як ся поко-те, то най буде море, най буде рівнота, а воно заведе го до моєї середущої сестри. Вона порадить, чи він зможе, чи ні дістати тамту мою сестру.

От прийшов менший брат до теї сестри.

– І не виділа-м, і не бачила-м, чоловіче, – каже вона, – прісної душі, коли ти ся з'явив. Де ж я тебе сховаю, як чоловік прийде?

Отже, встромила вона його під ліжко.

Прилітає її чоловік, злий дух (один з чотирьох чи п'яти духів, котрі разом літали) і каже:

– Десь то прісна душа смердить!

От вона там йому бомки б'є:

– Що ти, – каже, – прісна душа! Ти по світі налітавсі, ти того сі нанюхав, то тобі сі так придає.

Всмажила вона йому яйце, він з'їв, ліг спати. Тоді вона написала листа до своєї молодшої сестри і дала тому братові, і ще дала йому яблуко.

– Їдь за тим яблуком, то воно заведе тебе там, де ти маєш бути, бо я, – каже, – тобі не поможу.

Яблуко те привело його до наймолодшої сестри. Вона здуміла:

– Де ти, чоловіче, ту сі взяв? Вже тільки-тільки літ не виділа-м чоловіка, йно тебе.

Перечитала вона лист.

– Де я тебе, чоловіче, подію, як прилетить мій чоловік?

І та знов сховала його під ліжко.

Прилітає її чоловік.

– Десь тут, – каже, – прісна душа чути.

От, фурт вона йому знов баки забиває, що:

– Ти налітався по світі, нанюхався того смороду, і тобі так ся придає.

Дала йому снідання, і той пішов спати. Тоди вона допіру каже:

– Чоловіче, на тобі коня мого і лист: поїдеш туди, де ся хочеш дістати, але перше ще поснідай.

Як він поснідав, дала йому залізну палку.

– Підіймай, – говорить, – чи підіймеш?

Той за ту палку: ані поворохати. Дала вона йому напитися – той як узяв за ту палку, то так вигинає, як прутот: такий вже здоровий.

– Як той кінь знесе, – каже, – вгору аж під хмари, то ти ніц не роби, йно тею палкою в лоб смали.

Сів він на коня, а той поніс його аж під хмари. Став брат його у лоб бити, то став той кінь там, де мав стати. Вийшла наймолодша сестра. Брат дав їй лист, а коня казав завести до стайні. Вона перечитала лист та й каже:

– Де я тебе, чоловіче, скрию?

Та четверта сестра наготовила все для свого чоловіка, а того всадила, вибачайте, під спідницю.

От як він прилетів з повітря, зо світа (бо він гонив, звичайно, так, як злий дух) та занюхав.

– Десь тут, – каже, – прісна душа смердить.
– Ти по світі налітався, повітря нанюхався, то тобі ся так придає.
Дала вона йому поснідати, і зморив його сон. Каже до неї:
– Поськай мене трохи.
Як зачала вона ськати, то питається:
– Мій мужу коханий, мені ся у сні приснило: де ти своє здоров'я тримаєш?
А він ся розізлостив:
– Глупа бабо, ти мене ся хочеш допитати? Я своє здоров'я тримаю у порозі.
То жінка як зачала той поріг мити, воскувати, шанувати, бо ж то його здоров'я, аж злому духу жалко ся зробило, що жінка коло того порога працює-бідую:
– Та де би я, дурна бабо, своє здоров'я тримав у порозі! Вона ся з того дуже засумувала:
– Ти мені, мужу, не кажеш правди.
Він собі, роздумавши, що жінка така сумлінна, коли вона той поріг мие і шкрябає – так шанує, може, вона його здоров'я буде шанувати, та й каже до неї:
– Моя жоно кохана, я тобі скажу правду, де я своє здоров'я тримаю. Там у полі стоїть груша, а в тій груші є вулик, а в тому вулику є качка, а в тій качці є яйце.
Якби хто ту качку добув, а з неї яйце добув, то би вже було по його здоров'ю. Тепер він жінці правду сказав. То вона його приспала, а сама пішла до мандрівника того, брата меншого і каже:
– На тобі сокирку, іди до груші, вирубай з неї вулик і з того вулика добудь качку, ту качку розпори і яйце добудь.
Пішов брат та й роздобув те яйце і поклав на долоню.
А злому духу ся приснило:
– Вставай, небоже, вже по твоїм здоров'ю!
Зірвався він, зачав летіти, а брат дуже злякався, коли побачив, як злий дух летить до нього, що те яйце вилетіло йому з рук, розбилось і смолою ся розілляло.
Пішов брат до його покоїв. Набрали вони грошей досить, сіли на коня і поїхали до теї сестри, що коня дала. Сестра їх далі спровадила на дорогу:
– їдьте собі до мого тата. Як будете їхати через дорогу, будуть ковалі у кузні кавалок заліза бити, а ти будеш їх питати:
– Нащо ви маєте бити те залізо – продайте мені!
І кілька вони схотять за нього, то ти щоб дав.
А то ту голову били диявольську, що дав ся ошукати.
От він собі приїхав аж до того царя, де його брат був. Цар дуже ся зрадував, що той панич його дочку добув звідтам. Справив йому весілля і віддав другу половину маєтку, а сам ся зістав при зятях.
А з ковалями йно тільки те, що вони те залізо продали.

Царівна-чарівниця і вдячні звірі

Був король і мав три дочки, і ті дочки були великі вже. Коли вони йшли купатися, то робилися гусками й летіли до ставу, бо то вони були злі духи. А був такий їден молодий хлопець, котрий хтів теї найстаршої шмаття забрати.
Одного разу, коли вони прилетіли до ставу, стріпнулися, і те пір'я з них ся повсипало, і з того зробилися сукні, шмаття. А той хлопець сидів за корчем і дивився, котре шмаття тої старшої. Як вони повлізали в воду купатися, виліз він з-за того корча і теї найстаршої шмаття взяв. Коли вони викупалися, повилізали з води, їх дві вбралось, молодша і середуща, а найстаршої не було шмаття. Тоди вона зачала плакати, і той хлопець почув, прийшов до неї і каже:
– Як ти за мене підеш, то я тобі шмаття те віддам.

І вона йому відказала:

– Піду, але віддай мені шмаття.

Хлопець віддав їй шмаття, і та зробилася гускою і втікла до свого дому. А він зачав наглядці йти за нею, де вона полетіла, і зайшов до її дому. Прийшов до неї і каже:

– Видиш, яка то ти! Я тобі шмаття віддав, а ти втікла, не хоч за мене йти!

Тоди каже її мати:

– Будеш в мене через три роки служив, ніц не будеш робив, то йно будеш мені три кобилки пас.

(А ті кобилки, то були ті дівки її, вона їх поробила кобилками).

І далі до него говорить:

– Видиш, які вони тепер мізерні, то за три роки маєш мені їх дуже повпасати, щоб були гладкі.

А коли хлопець ще йшов за нею, то здивав на дорозі лиса, що його пси кусали. Той лис просить його:

– Візьми мене оборони, то я тобі колись у пригоді стану.

Й взяв хлопець пси повідгонив, і вони побігли собі, а той лис казав вирвати з него один волосок і сказав до хлопця:

– Коли б тобі яка пригода була, то той волосок возьмеш запалиш, і той сморід піде по лісі, а я то зачую і до тебе прийду. Пішов хлопець далі, здиває, що вовки дуже кусалися. Кажуть до него:

– Розборони нас, то ми тобі колись у пригоді станем.

І він їх розборонив, і вони дали по одному волоскови, і кажуть:

– Як коли тобі буде нас тре, то ті волоски запалиш, і ми до тебе прийдем.

Пішов далі. Іде і здиває, що раки дуже на сонці печуться. Кажуть до него:

– Возьми, повкидай нас в воду, то ми тобі колись у пригоді станем.

І взяв він їх в воду повкидав, а ті не мали чим йому заплатити. Взяв рак свій вус відірвав, дав йому і каже:

– Коли тобі буде нас треба, той вус припечеш, то ми до тебе прийдем.

І вже коли він прийшов до теї баби і пігнав кобилки пасти, то вона йому наказала:

– Як мені їх ввечері додому не приженеш, то я тобі смерть зроблю.

Пасе хлопець ті кобилки, і взяв заснув (то вона йому так зробила, що він спати захтів), і кобилки повтікали в лисячі ями, поховалися від него, бо їм так мати наказала. Коли він виспався, пробудився, а кобилок нема. Та він взяв запалив лисячий волосок – коли чує: аж земля стогне, так лиси до него женуть... Прибігли та й питають:

– Що тобі за пригода? Розкажи нам!

Хлопець розказав їм, що пас кобилки, а вони йому повтікали десь. Не знає де. Тоди ті лиси, як пішли по ямах і ті кобилки надібали, то зачали їх кусати і повигодили лиси ті кобилки з ямів. І ввечері він пригнав кобилки додому. На другий день рано пігнав він знов ті кобилки пасти. Пас, пас, а потім ліг і заснув, і кобилки пішли повтікали в вовчі ями. Коли він пробудився, став – кобилок нема. Зачав він плакати. Але собі пригадав, що має вовчий волосок. Взяв той волосок, запалив. Чує: аж земля стогне, вовки женуть до него. Пригнали до него і питаються, що йому бракує? Розказав хлопець, що кобилки знов десь поховалися. І вовки пішли по ямах. Повигонили ті кобилки знов до него. Ввечір він їх пригнав, а мати дуже ті дівки стала бити, що вони добре не ховалися від него. На третій день він пігнав знов кобилки пасти. А баба знов йому так зробила, що він заснув. Кобилки поховалися від него в став і в очерет. Коли він пробудився, то дуже зачав плакати, що вже кобилок не знайде. Але пригадав собі, що має вус з рака. Взяв він вус запалив, і дуже багато раків прилізло до него. Питаються його, яка йому пригода? А він їм каже:

– Вже два рази кобилки згубив і знайшов, а тепер вже не знайду.

Полетіли раки на став, знайшли кобилок і зачали їх щипцями щипати, аж пригнали їх назад до хлопця. Вечір пігнав ті кобилки додому. Коли він їх додому пригнав, тоді їх мати дуже була, нащо вони дали йому найтися.

Як відбув хлопець три роки і мав вже дочку забирати, тоді каже мати до него:

– Возьми сто моргів ліса, викорчуй за їдну ніч, і випали, і засій пшеницю, і принеси мені на сніданок з теї пшениці дві булки.

Як то вчув, то зачав він дуже плакати. Прийшла до него старша дівка та й розпитала, чого він плаче? А він їй розказав, що має за їдну ніч викорчувати сто моргів ліса, і погорати, і пшеницю засіяти, і з теї пшениці її матері на снідання дві булки принести. Вона каже:

– Не журися!

Свиснула, і назгонилося багато чортів. Той ліс викорчували, і пшеницю засіяли, і їй на сніданок дві булки принесли. Але баба ще йому каже:

– Вже возьмеш її, але ще мені їдну річ зроби: йди на гору на високу, там є срібний зайчик. Ізлапай мені його і принеси сюда, то я дам тобі свою дочку.

Зачав хлопець плакати, але прийшла старша дівка і спиталася, чого він плаче? А він їй розказав, що має зайчика срібного злапати. А вона як свиснула, і поназгонилося знов багато тих дідьків. Пішли вони і злапали того зайчика, а він заніс його бабі і віддав. А старша дівка каже до него:

– Иди до стайні, там буде два коні стояти; не бери гладкого, бо гладким не втічем, йно бери сухого, то сухим хутше втічем.

Коли він прийшов до стайні, то його скортіло-таки взяти того гладкого коня. Посідали вони на гладкого коня, стали тікати. Як ся мати огляділа, зачала їх з батьком догонити. Взяли їх дігнали і забрали назад. Коли вони знов змовилися тікати, тоді вона сама пішла до стайні і взяла того мізерного коня. Зачали вони тікати. Коли батько і мати вгляділися за ними, зачали їх доганяти. Як були вже близько коло них, то дівка зробила хлопця гусаком, а сама стала водою.

Говорить йому:

– Ти йно на середині крутисся, а над край нігде не пливи, бо вони тебе лапають.

Коли батько і мати прилетіли до води, зачали її випивати, і вони випили ту воду, тільки зосталося під крилами, під тим гусаком, що він на воді сидів. Аж батько і мати від теї води потріскали, і вода вилялася назад. А вона його зробила знов хлопцем, а себе дівчиною, і полетіли обидвоє додому.

Як умерлий визволив царівну

Був їден король і мав три сини: ті старші були замудрі, а той третій не мав такої мудрості. От як вони вже доросли, то казали своєму батькові, королеві, щоби дав їм маєток, а вони поїдуть у світ. Як поїхав найстарший син, обїхав світ і нічого на тім не спрофітував, і задармо за жебраним хлібом повернувся до батька свого. А потому, як він повернувся з нічим, то другий понадився:

– Я поїду, може, я щось луччого в світі позискаю.

І він обїхав цілий світ і повернувся назад, і не знайшов нічого. Ще гірше від того старшого. Допіру третій, хоч він був вже не такий, теж понадився.

– Тату, – каже, – обїхали вони всі краї, поїду і я.

Віддав йому батько його маєток, що приобіцяв дати, і пустився він в дорогу. Взяв він гарний повіз і фурманів, і локаїв і поїхав в світ. їхав він, їхав і заїхав до їдного міста.

Але ті його слуги розбатарувалися, пішли гуляти. Королевич попав в злість і відправив їх всіх, а сам зостався в тій господі. Сказав до господаря:

– Підшукай мені слугу.

Зібрався і на світанню пішов на spacer. Пішов собі за місто, іде коло цвинтара, там, де люди ховають. Бачить, що їден чоловік іде з палицею на цвинтар. І як той чоловік зайшов на цвинтар, то прийшов на гріб умерлого і дав йому п'ятнадцять кийв на гробі.

І чув королевич, що тамтой у гробі плакав.

На другий ранок знов королевич ішов коло цвинтара і знову бачив, що той чоловік ішов на цвинтар і бив по гробі, той в гробі плакав. І третій раз знов так. Тут вже за третім разом то королевич прийшов до того чоловіка і питає:

– А за що ти, чоловіче, його б'єш?

А той йому каже:

– Він взяв позичив в мене п'ятнадцять рублів, а як вмирав, то мені тих грошей не віддав, то я маю цілий рік щодня йому дати по п'ятнадцять кийв.

– Не бий же ти його, я тобі свої гроші даю, – витягнув з кишені гроші, – а вже більше аби-сь не приходив.

Вернувся назад, ліг собі спати. На другий день приходить до него їден чоловік, щоби він прийняв його на службу за фурмана. Питається він:

– Чи ти вмієш, чоловіче, коло коней ходити?

– Так, вмію, що йно королевич скаже.

Пустилися вони їхати в дорогу. Було три дороги. Дві, що вольно їхати, а третя дорога заказана, аби нею ніхто не їхав. Радиться королевич з тим фурманом:

– Котрою би ми мали дорогою їхати?

– А чого ми, королевичу, поїдемо добрими дорогами? Знаємо, що добрими дорогами добре їхати. їдьмо ми там, де є найгірше заказано, тею їдьмо, а будем знати, що там є.

От їдуть вони, і огортає їх темна ніч. Аж дивляться: щось ся світить. Приїздять вони туди – видять великий палац. Питаються, чи можна заїхати. їм сказали, що вольно.

А там було дванадцять розбійників. Питаються вони:

– Що ти за їден?

За тоє той фурман не казав королевичеві ані злізати з того повозу. Як вони вже заїхали у дім, то найстарший розбійник наказав:

– Піди їх спряч!

Але вони заїхали не у великі двері, а сховалися в малих дверях. І, коли вийшов розбійник, аби їх у своїх сінях побити, то фурман взяв в королевича шаблю і стяв розбійнику голову. Та й викинув його пріч. Розбійники чекають на него, а він не приходить. Посилає старший другого, каже:

– Іди ти!

Пішов же той другий, а фурман і тому так зробив. І так всіх він їх побив по одному, йно тільки дванадцятий зістався. Взяв си фурман пістоля в кишеню, а шаблю в руки і пішов до теїхати. А найстарший розбійник сидів собі і панну тримав на руках (яку вони в дорозі зляпали). Як же той королівський фурман відчинив двері, то розбійник дуже ся злякав, схопився на ноги, а фурман каже:

– Ані рухайся, бо життя своє маєш скінчити! Вдарив його з пістоля і забив.

Рано вибираються, але королевич нічого не видів і не знає, що ся діяло. Отже, забрав фурман ключі, і вони далі в світ поїхали. їхали вони, їхали і приїхали до королівського міста. Як вони приїхали, зара гонець від тамтого короля запросив їх в гості. Королевич балувався у нього пару днів, а той король мав їдним їдну дочку, а та дочка була дуже прекрасная. Вона вже мала дванадцять чоловіків, а жаден чоловік ніколи з нею ночі не переночував. Той королевич її си сподобав і хтів її взяти за жінку.

Але чужий король шкодував його і казав:

– Сину, шкода тебе, бо вона вже мала дванадцять чоловіків, а з жадним чоловіком не переночували ночі.

Королевич радиться свого фурмана, що з тим має чинити, чи її взяти, чи ні. Фурман йому каже:

– Беріть, королевичу, ніколи ніц вам не може шкодити.

Підіймається той королевич, щоби її за жінку взяти. Пішли до священників, до ксьондзів, як є звичай християнський, шлюб, заповіді, і він ся з нею вжив. І пішли вони собі спати. А той фурман каже:

– Королевичу, тую ніч буду я з вами.

Як вони полягали спати і позасипляли, то той королівський фурман стояв над ними.

Як прийшла десята година, її сонну дуже страшно стрясло, а як прийшла одинадцята година ночі, то другий раз так само стрясло нею, а як прийшла дванадцята година ночі, то як нею стрясло – вилізає така гадь і королевича хоче вкусити. А королівський фурман знав тоє наперед, що ся може стати, тримав шаблю в руці і стяв голову тій гаді, котра вилізла з середини тої панни, і сховав в кишеню, а той тулуб вліз в ню назад.

Потому фурман пішов до своїх коней, а їх там обоє покинув.

Прийшло рано, і старий король казав:

– Підіть туди, до них, і принесіть того трупа.

Приходять слуги туди, заглядають без ключ, а вони повставали, обоє собі говорять.

Дають то королеві знати, що вони сидять і обоє говорять. Дуже король зрадувався і втішився, що вже знайшовся такий, що з нею ніч переночував, і з тої радости заложив баль. Довго був там королевич, але хоче вже їхати додому назад зі своєю жоною.

І каже йому король:

– Що ж тобі за маєтки дати?

– Нічого я у вас не жадаю, маєтків жадних, йно щоби мені дали сто возів драбинястих і фурмани до тих возів, аби я заїхав до того міста. І поїхали вони, а перше повернув назад до того палацу, де тих розбійників фурман його побив, то вони набрали сто возів драбинястих різних маєтків, золота, срібла. І приїжджає він назад до свого батька із великими маєтками, а батько дуже врадувався ним, що його за найгіршого у своїм царстві мали, а він найбільшу штуку доказав.

От тому фурманові вже вийшов рік, і він хоче йти від королевича, але той каже:

– А що ж тобі за той рік заплатити? Будь у мене, прошу тебе, великою тобі заплаатою заплачу, аби-сь у мене перебував.

– Не хочу я жодної в тебе, королю, заплати, йно маєш мені дати половину своєї жінки.

Не хтів перше той король того зробити, але згадав його всю вірність, не міг йому відказати.

– Та коли ти хочеш половину, то я вже тобі віддам всю.

Як побачила королевича жінка, що то не жарти, то стала дуже плакати і умлівати. З того плачу найшло на неї ригання. Зачала вона ригати, і вся та гадь, котру мала у собі, вийшла з неї. Тоди фурман добув тую гадячу голову, котру він відтяв, і зложив до купи і сказав:

– Ото видиш, королевичу, яку я маю половину в кишені, а половина була в твоєї жінки.

Ото, королевичу, стільки я хочу в тебе заплати. Заплативись, королевичу, за мене давно, тоди, як той чоловік бив по моєму гробі, бо я був умерший чоловік. Пан Біг прислав мене за тих п'ятнадцять рублів у тебе рік служити. Викупивсь мене, королевичу, від теї неволі, що він рік мав по смерті моїй збиткуватися. Бідним я був і позичив у того багача п'ятнадцять рублів, і він по смерті моїй збиткувався. Але Пан Біг прислав таку душу, що за мене заплатив.

Дурний Гриць і водяна панна

Була собі їдна жінка, що мала їдного дурного сина, називався Гриць. І не мала вона ані морга ґрунту, тільки їдну хатину дуже стареньку. І не могла собі дати ради у світі, бо вже стара

була, а той не міг заробити. А то за панщини було, і їй казали панщину робити за ту хату. А вона не здужала вже відробити панщини свої. Тоді пан казав, щоби Гриць ішов до ставу стерегти риби, тоді він відпише панщину. А той не хоче іти стерегти риби, бо дурний. Пан казав йому дати кілька кийів.

– Мусиш хоч таким способом мені панщину відробити. Хоч ти дурний, то коло риби будеш стояти, коло ставу.

Допіру Гриць ся послухав і пішов до того ставу а пан його записав «ставничий». А було то літнього дня, голодного переднівку коли мати не мала чим його поживити. Вона жебрала по селі і носила своєму синові. Так було раз і другий, а вона все понад коршму ходила. Раз виходить з тої коршми жид і до неї каже:

– Чому ви до мене ніколи, Іванихо, не вступите?

– Як я маю до коршми вступати, така бідная, як я нічого не маю, йно душа в мені?

– Що ти питаєш, Іванихо, ти вступи – я маю горілку і ще й закуску для тебе знайду: є у мене хліб, булки. Хіба б я був такий нерозумний, щоб бідного зле потракував? Хтось має гроші, а ти – ні, то я тобі подарую.

Подумала стара Іваниха:

– Піду я до того жида.

І той жид-орендар дав їй горілки келішок чи там квартиру і дав їй хліба закусити.

– Дякую вам, пане-орендарю, за те, щосьте мені дали, бо я плати не маю.

– Прийдіть-но ви завтра, Іванихо. Я й завтра тобі ще дам. Було так іден день, другий – на третій день Іваниха вже встидається і боїться, і поза коршму вже ховається, як іде. Спогадала собі, що: «Довг вже маю великий у жида, вже найдеться близько злотий грошей, а як ще нинька третій день він мене закличе, а я маю реманент на панщину, то як жид візьме подасть мене до пана, то ще хату мою зліцитують».

Але жид пильнує ліпше Іванихи:

– І ви, Іванихо, вже мене встидається до коршми ходити?

Закликав до коршми її і каже:

– Не журися, ні. Я ще тобі грошей дам.

Налив їй горілки квартиру, а ще другу дає для Гриця і буханець хліба і каже до неї:

– Міг би Гриць прийти сам, йому недалеко від мене.

– А пан як би довідався, то б його не тільки киями досить збив, а нагайкою ще ліпше побив.

Занесла той хліб і ту горілку до Гриця і розкажує:

– Знаєш, Грицю, казав жид, що ти міг би і сам прийти, ніж голод терпіти.

А Гриць, як ту горілку випив, то охоти набрався, думає: «Добрий то жид такий, що дурно дав мені горілки і хліба». Каже до матері:

– Вже то я сам не піду, а ви йдете, маєте час, то вступіть ще до нього, що то він вам скаже.

Вертає Іваниха назад, а жид стоїть на порозі, каже:

– Ну, Іванихо, прийде коли Гриць, чи ні?

– Ет, що тамка питаєте, де вам дурний прийде, як він не знає нікого ані нічого.

– Кажіть-но йому, нехай-но прийде сам до мене – ви можете жити легко тепер на переднівок і ще гроші будете мати.

– Е, – каже тая Іваниха, – ну, а хто ж мені гроші дасть? Біди мені більше дасть, ніж грошей.

– Чому? Я вам сам дам, але аби-сьте нікому не споминали ніц, я маю таку вудку на довгій тичці, а іднаково Гриць стоїть коло ставу по цілих днях, а якби він такий добрий був, щоби прийшов до мене, то я б йому дав тую вудку, і він би кидав на воду, і мав би сам що їсти і мені б якуюсь дав рибку. І з того би прийшло, що він би мав чим житися, і я б йому ще заплатив.

І дав Іванісі ту вудку і тичку:

– Занеси Грицеві до ставу.

І показав йому, що має чіпляти на той гачок, щоб на рибу кидати, і дав Грицеві ще горілки і хліба, щоби Гриць мав охоту рибу лапати. Іваниха занесла Грицеві ту вудку, горілку і хліб, а він злякався і каже:

– Мене пан заб'є.

Але як він горілку випив і хліб з'їв, то подумав собі: «Та вже мені однаково: буде бити, чи ні, альбо вже заб'є, їднаково я бідний». І дивиться Гриць, що підходить жид очеретом, і дуже злякався.

– Грицю, не лякайся, – каже жид, – я тільки прийшов показати тобі, як ти маєш рибу лапати.

І показав, і навчив Гриця.

І так їден день, другий день лапає Гриць рибу на ту вудку, в очерет складає, приходить мати до него, якби приносить їсти, і забирає рибу, і несе жилові до коршми.

Коли жид каже:

– Я маю, Іванихо, такий волочок, що стільки ся не буде мучити, а кине раз, то вже буде з него.

І занесла Іваниха, і дала Грицеві той сак на рибу. І як Гриць закинув його в ставок, то витягнути не може, таке щось тяжке там є. І дуже злякався, і став плакати, що у воді той сак, бо як прийде економ, то побачить і вже його заб'є. Приходить мати.

– Чого ти плачеш?

– Ви мені такої біди принесли, що ми пропадем обоє: щось там тяжкого є, що його не можна рушити, так, як камінь у тім саку.

– Стій-но ти, Грицю, не лякайся. Я тобі поможу витягнути. Мня Отця і Сина і Святого Духа, амінь. Господи, допомагай!

І зачала мати тягнути – витягає... А в тім саку є дівка, але ще й панна до того. Але стара ще не чула, щоби коли у воді дівка з рибою плавала. Гриць зачав втікати, а та дівка – за ним. І вчіпилася його за шию і каже до него:

– Ти від мене вже тепер нігде не втічеш, бо я на тебе двадцять і чотири роки у воді чекала. Тепер ти будеш мій чоловік, а я твоя жінка, коли ти витягнув мене на світ і сонце із води.

Той плаче і дереться від неї, тікає, як дурний Гриць, а вона каже до него:

– Ти, Грицю, тепер йди додому. А я піду за тобою.

Гриць дурний мліє зі страху, звичайно, що він дурний розум має, і каже:

– Мене пан заб'є! А вона до нього:

– Ти теперка будеш паном, а той пан то не буде навіть варт у тебе за економа бути.

Прийшов же Гриць додому і зі страху і того клопоту заснув собі. Встає рано: він такий убраний, і льокай коло него є, який його опуцує, чоботи і одежу його. А та хата, що була хатина старенька, стала хата мурована. Він дуже злякався від того і питається матері:

– Де є мій латун?

А мати каже:

– Ти дивися, які я сукні маю! Або ж я маю тії лахи? Чи я знаю, де вони ся діли?

А та дівка каже:

– Ви теперка не будете в латунах ходити, йно в такім убраню панським, як я.

А йде економ заказувати на панщину, дивиться, що хати нема, йно якийсь мур на тім місці, такий дідинець, і думає: «Що ся то за диво стало без ніч, що такий палац став на тій хатині?» Кличе він Іваниху, щоби спитати, чи Гриць коло ставу, чи ні. А як та Іваниха вийшла, за таку паню вбрана, так економ сам завстидався, що він її Іванихою кличе.

А Іваниха каже:

– Ще від учера нема нікого коло ставу, бо Гриць удома.

– Ти ще, Іванихо, із Грицем підеш до тюрми.

А Гриць на собі свої сурдуги дере на кавалки, бо одне, що він дурний, а друге, що він на собі ще не видів такого жодного уб'юру панського.

Економ каже:

– Іди ж но ти на диспозицію, пане Грегор, до пана!

А Гриць плаче:

– Як же я піду, коли я пан, і тамтой пан?

А панна написала табличку і винесла економові і каже йому:

– Прошу я вас, пане економ, і ви за то не гнівайтесь, що я вам буду казати: що така близька дорога панові до Гриця, як і Грицеві до пана.

Заніс економ панові ту табличку. Пан перечитав, засміявся з дурного Гриця і питає економи, хто йому так написав. Економ каже:

– Якась така панна винесла, якби королівна.

Думає пан, що то все жарти і сміх, і посилає назад економи з тою карткою, щоб Гриць прийшов і дав рахунок, скільки ще він панщини винен. Приходить економ назад, дає Іванисі картку. По якимсь часі Іваниха виносить знов ту картку. Де та панна написала: «Не був і не буду, але нех сі пан сам пофатигує». Заніс економ назад, а пан собі думає: «Щось гострого є для мене від того дурного Гриця». І казав козакові коня осідлати і з великою злістю нагайку в руки взяв: «Поїду до того дурного Гриця і уб'ю його!» І приїхав. Як оглянув той дідинець і салю, то завстидався сам. Не злізає з коня, йно в дзвінок задзвонив:

– Хто то тут мешкає? – питає.

Хтів Гриць вийти до пана, але панна не пустила:

– Я сама вийду.

І привітала пана графа бардзо:

– Вельможний пане графе, проше до покою.

– О, ні, не буду я злізати з коня, бо щось я виджу дивного, що ся теї доби стало за мою рибу. Бо є ваше велике щастя, а вже моє нещастя.

І придумав скоро собі пан, як Гриця до себе запросити. Пише на коні картку, вже не пише «Грицю», йно «просить пан Грегора прийти на диспозицію». Гриць хоче йти і шукає за своїми латунами, але водяна панна каже:

– Нема і не буде вже твоїх латунів, бо до третього дня то ся той пан граф вдягне в них.

Пан думає собі вдома, яку б то кару йому видати? Аж запросив других панів, урядника і касира, і розказує їм, що то ся стало, дає їм той лист читати. А вони кажуть до того пана:

– Пане граб'я, ніц йому за кару не дайте, йно тільки нех він їде до сонця, за один день цілий світ об'їхав і назад щоб приїхав, і щоб спитав сонця, як то за один день цілий світ об'їхати. І щоби ввечері був вже вдома. То ліпшої кари не може бути суджено, бо одне, що він дурний. І він, як піде, то вже ся назад не верне. І пан ся всього позбуде.

І пан собі охоти набрав до того, що його преложоні кажуть, і написав пан, щоб Гриць пішов і спитав сонця, чого то воно вдень світить, а вночі не видно.

Приносить економ той лист до пана Грегора, а панна перечитала і каже, щоб дав пан коня для него і грошей, хоч би триста злотих. Пан з того ся засмутив, але його преложоні йому кажуть:

– А що ж то пану графові шкодить? Чи нема коня? А як у картах програє він триста ринських? Але, прецінь, спробуєм дурного Гриця, що з того вийде і що ся з ним стане.

І пан собі подумав, і охоти підібрав. Подумав він, що то правда, що то є мала багателька. Отже, дав йому коня і гроші.

І Гриць поїхав з великою журбою в серці. А панна дала йому свій сигнет на руку і лист, який вона написала, яко королівна, до свого батька і до матері. Що море її взяло, що в ставу була втоплена, а такий знайшовся, що, коли вона до ставу приплила, витягнув її замість риби на світ.

Їхав він, і вечір вже його захопив, стало дуже невидно, і дорога скінчилася. А з ним їхав економ, котрий був за свідка, бо йому самому не буде дана віра. От, ніч їх захопила, і вони журяться, що нема де переночувати. Аж дивляться, щось ся світить. То був палац великий. Приїздять під вікно і просяться на ніч, але там нікого нема, тільки їдна сама старенька кобіта, пані.

– Що хочете, люди?

– Ми хочем, може би, ви нас переночували.

– Не можу я вас тут ночувати, бо тут вас звірі з'їдять.

Подав Гриць лист тій пані. Вона перечитала той лист і запровадила до скали, такої стайні, щоби там звірі не добулися або вовки. А коло дев'ятої-десятої години вночі чути щось.

Гудуть, виють, не виють, але так, як крик і галас. Вони страшно полякалися, що їх смерть вже приходить, як та пані казала. А пані дала той лист своєму панові, вовкові.

Вони були заляті: король і його ціле військо, як були на війні, у вовків. їх зачарували, а вона ся зістала з малою дитиною і втікала з свого краю. І як вона їхала на Дунаю, зачала велика фаля бити, і вона ту дитину згубила в Дунаю і в морі. А та дитина не втопилася, а виросла разом з рибою. І їден хлопець її витягнув замість риби на світ. І та дочка живе, і прислала ту саму печатку, що я їй вчепила. Як все то розказала стара пані тому вовкові, то з того вовка зробився чоловік. Як вона дала йому перечитати той лист і той перстень йому дала, то все військо стало знов людьми з вовків.

Казав король припровадити Гриця перед свої очі.

– Я разом з тобою піду з військом до дочки своєї.

І так вони їхали усі разом, аж приїхали до Грицевого дому. А на другий день казав король пана запросити в гості. Пан прийшов і привітався з таким можним царом. І зачав він журитися, що вже він ніц не є годен зрівнятися з Грицем. А король розказав панові, як то ся стало все. Що він був зачарований на вовка, а його дитина була в воді, але не втопилася, а жила з рибою.

– А тепер щастя таке прийшло, що вона вийшла на світ з води, а я з вовка перейшов на чоловіка. Теперка я тут буду паном, а ти, вельможний граф, зі сторони меї маєш вступитися.

І економ засвідчив, як свідок, що він видів, як з вовків зробилися люди.

І пан з тої журби не знав, що зробити, і взяв пістоля, і застрілвся. А Гриць зачав панувати від того часу.

Данило Лепкий (1858–1912)

Народився у с Літиня на Дрогобиччині, був священиком у різних селах Галичини, ординальним шкільним комісаром, членом Народного комітету. Тривалий час очолював у Старому Самборі «Просвіту», заснував Кредитове товариство. Друкував у часописах повісті, оповідання, етнографічні нариси. Номер у м. Старий Самбір.

Вода в людській вірі

Уже найстарші та й найдавніші народи, про котрих тільки згадує історія, надавали або самій воді божеську силу, або зображали собі особне божество, володіюче водою та її струями. Старі єгиптяни почитали живучих у воді крокодилів, а найпросвіченіші народи старини, римляни і греки, заселяли глибокі хвилі ріки різними богами, богинями та духами. Тая віра про водяні духи, про їхню силу та мощь була і єсть до нинішнього дня між народами слов'янськими. Воду кожний майже народ наділяв божественною силою, се нічого дивного, бо ж прецінь і нині люди ої науки, як от геологи і натуралісти, випроваджують з води початок світа, ба навіть сама біблія звертає до сего джерела початку світа та роду чоловічого. Що ж дивного в тім, если простий, неосвічений чоловік тій воді, котра его роли надає «влаг» (плодовитости), за помочю котрої шукає він своє здоров'я та свою через слабость утрачену силу, если тій воді приписує він мощь та силу самого мощного божества? Між нашим простим сільським людом множество різного роду віровань гомонить про той елемент, – в яких видах він ся показує людові в природі. Я зібрав, скільки міг, невеликий одламок той старої віри про воду, походячої з давньої, передхристиянської давнини по селах нашого краю, маючи передовсім на цілі, щоб не одно гарне та вельми поетичне віроване зберегти від забуття, а при тому хочу показати ту велику силу творчества нашого люду, его фантазію та его погляди на світ та на природу.

ДЖЕРЕЛА

Не тільки наш народ але майже всі народи світа почитали джерела від непам'ятних часів та приодівали їх різними божеськими силами; декотрі свої оселі, міста та села закладали над джерелами, віруючи, що в воді криниць перебувають різного роду божества, котрі будуть опікуватися та піклуватися жителями та своїми сусідами. У нас на Руси-Україні розповсюдилася широко й далеко віра про чудотворну, майже божеську силу джерел і нині гомонить вона голо-сним гомоном між нашим сільським та маломіщанським людом. Не буду довго розводитися над тим, згадаю тільки про те, що наш люд бачить у воді появи чудотворних образів.

При джерелах, криницях і потоках Зеленого тижня пересиджують мавки, котрі в людській фантазії зображаються божищами; в Літині вірить простий люд, що по при криницях, джерелах та потоках вночі св. Юра, св. Онуфрія, Петра, Івана Купала пересиджують чарівниці та ворожки, ждучи тої дуже важної для себе хвилі, в котрій вони зможуть набрати з води потрібної для себе сили. Я був кілька разів на Красній-Грушівій в Дрогобицькій на одпусті на Успеніє Пресвятої Діви. Множество народа з різних сіл спішить до того села в той день до каплички, поставленої над криницею серед толоки, обмашної, наче зеленим вінцем, зеленим рясом густих верб. І серед побожних богомольців, що тиснулися по цілющу воду до криниці, я бачив множество таких, котрі, кидаючи до джерела кусники хліба, шмати та друге, хотіли з тим лишити свою слабість або лиху долю в чудотворній криниці.

В Літині в пов. Дрогобицькім вірує простий люд, що в кирицю не годиться ані плювати ані кидати каменем та грудьми; нераз чув я, як мати перестерігали своїх маленьких дітей, щоби вони не робили того, бо з киричної води вирине дух, котрий заскубоче їх на смерть, або порве за собою у глибоку пропасть.

Людові казки та оповідання знають такі джерела з чудотворною водою, котра не тільки помагає на різні рани, хвороби та слабости, але котрою умившись, стає і сивоголовий старець назад молодим, черствим та здоровим чоловіком. Ті чудотворні джерела знаходяться «за синими горами, за густими борами, за великими пропастями та за глибокими озерами». Від одної старої баби в селі Теглові в окрузі Равськім чув я, що ті джерела стережуть різні духи, котрі нікого з людей не хочуть допустити до них. Лише одному старому батькови, котрий через 30 літ шукав свого сина, – говорила тота баба, – котрого загубив у лісі, вдалося в саму Великодню неділю достати до того джерел, умитися тою водою та одмолодіти. Однак злі духи, довідавшись про тоє, розірвали єго на кусники. Ба, що більше: навіть сі кусники з сего чоловіка спалили вони, щоби вони, змочені чудотворною силою, не оджили.

В Вороблевичах коло Дрогобича чув я таке вірованє від одного селянина. Єсли гадину чоловік здибле, нехай не лишає єї на дорозі або на траві, лише нехай повісит на патиці на сонці, бо сли тільки вода скропить забиту гадюку, вона певне оджие і тогди помститься на своїм убійцю. Але ще що! Потяту на дрібненькі кусники гадюку скропити лише киричною водою, а вона оджие; таку велику цілющу силу приписує у своїй вірі наш люд киричній воді.

В людових казках над киричними водами стоять величезні закляті палати; в лісі над студеним джерелом в казці про дванадцять розбійників, записаної в Равськім, стоїть печера розбишак. В печері тій у темному підземному льоху знаходиться величезна діжка наповнена людськими головами, котрі злодії-розбишаки з забитих людей на купу поскидали.

Багатий чумака, – оповідає далі казка, – вертав раз тим лісом сивими волами додому. Серед темного ліса у ясну місячну ніч напали на него розбишаки, забрали сиві воли, одібрали гроші, старого же чумака завели до підземного льоху, стяли голову, кинули єї до величезної діжки, а решту тіла поклали в куточку льоху. Жде-жде стара жінка чумака зі своєю одинокою донькою на чоловіка, та діждатися не може, а далі і каже: «Пійдем, доню, в широкий світ тата шукати». – «Пійдем мамуню, – каже дочка, – та куди?» «Ти підеш тихим лісом, а я широкими полями-степами».

Пійшла донька тихим лісом, взявши з собою вірну собаку. Біжить собака попереду дівчини, шукає та нюхає, а дівчина іде та іде за нею. Іде день, іде другий, уже замучилась, ніженьками поллялася червона кривця та скропила биту лісову доріжечку. Змучена на четвертому дні, сіла дівчина під зелений явір та плаче-плаче дрібненькими слізеньками. А явір тільки скрип та скрип. Собака скулилася коло дівочих ніг та спить. Аж чує дівчина щось дуднить лісом; заперла дух у грудях та слухає. Чує, ржуть коні, пес зачав гавкати, дівчина знітилася та жде, що то буде такого. Аж тут підлітає дванадцять розбійників, страшні, бородаті та погані, як ніч.

«Що робиш, дівчино, тутка?» – запитався єї якийсь старий розбишака. «Тата шукаю», – одповіла дівчина. «А де ж твій тато?» – «Поїхав чумакувати сивими волами та не вертає.» Старий розбишака казав взяти дівчину з собою, привести до своєї печери та тамка замкнути у якусь темну хату з одним маленьким віконцем. Сидить дівчина та плаче, визируючи на світ через одне вікно. А до вікна день-денно прилітає маленька пташина та цвіркає, та б'є крильцями у шибку. Якось раз дівчина отворила віконце, пташина влетіла до хати, сіла собі на кілочку тай каже: «Не журися, дівчино, таточко твій недалеко звідси, дивися в тій стіні є двері», – вона стріпнула крильцями тай вдарила собою об стіну, – «потисни в долині ногою і вони отворяться. Тогди іди до підземного льоху, дивися добре, тамка знайдеш діжу з людськими головами, а у куточку тіло твого батька. Біжи ж тоді з того льоху простенько до джерела, бери сім раз воду у губу та неси скропити нею трупа твого батька, приложивши до него і голову».

Я не буду довго розводитися та наводити цілі довгі казки в тому місці, скажу тільки коротко, що дівчина послухала пташини, сім разів принесла в устах цілющої води з джерела і тим способом воскресила свого забитого батька.

Крім тих джерел з цілющою водою простий наш люд у своїй вірі народній знає ще джерела з водою шкідливою життю та здоровлю людини. Ворожка та знахорка одсилає дівчину полишену любовником-парубком до джерела, що тече з-під зеленого дуба; каже тої води зачерти у синій, новий горнець до сходу сонця, зварити в ній чар-зіле, та одвару того дати напитися легиневі, котрий або вернися до полишеної любки, або «задре ногами». Є джерела з такою поганою та нечистою водою, що, встромивши ногу або руку, дістаєся на тім члені тіла струпи або невилічені рани. В таких джерелах має перебувати Обійник або якась інша чорна сила, котра любить шкодити на здоровлю та майні всім людям.

Що ж в кінці дивного, если наш простий люд наділив у своїй вірі та забобонах кирничну воду надприродною силою, коли навіть серед таких культурних народів, як французи та німці, простий люд з почесстю відноситься до декотрих джерел, приписуючи їм надприродну силу?

МОРЕ ТА РІКИ

В округ широкої та просторої землі розливався ще ширше та довше море, на середині котрого стоїть білий камінь, на тому камені росте дерево і по тім то дереві на птасі грифі можна дістатися на тамтой світ (записано в Літині). В інших сторонах нашого краю, як Рудецькім, Самборщині, в Равськім та Жовківськім вірує наш простий люд, що на самій середині моря підноситься величезна золота гора, по котрій душі небіжчиків мусять діставатися на тамтой світ. Котра душа на тій землі не шанувала своїх нігтів та, обтинаючи їх, не ховала за пазуху, ся так скоро не видрапаєся на тоту високу гору. Будь-що-будь, наш люд уважає море за двері на тамтой світ, а по декотрих сторонах, як в Короснянськім, вірує, що на конці моря з глибокої води виринають прехороші золоті стовпи, на котрих спочиває просторе синє небо.

У морю живуть різні люди та дива. На дні широкого моря живуть такі панни, котрих очі з самісеньких жемчугів, а волося із коралів та дорогого каміння. Тоті панни літом у ясні дні виходять на берег та, поклавшись на зеленій траві, вигріваються на сонячному світлі. Тогди підкрадаються до них немилосердні моряки, лапають їх, одрізують добре волося, вилуплюють жемчуга з очей, а одтак пускають їх назад у море. У морю відростає їм назад волосе та вертаються дорогі очі. На дні моря є міста та села з своїми людьми та різними гаями, лісами та різними превеликими багатствами.

У чорному морі живуть мелюзини. Люди по передмістю в Дрогобичи описують їх дво-яко; одні говорять, що то є дівчата з головою, руками, грудьми до самого пояса чоловічими, а від пояса йде хвіст риби; інші описують їх так, начеб то були через половину рибою, а другою половиною дівчатами, такі що мають по одній руці а по одній плетві. Вони суть авторами народних пісень, котрі в погодні дні виспівують: сі пісні підслухують чумаки, учаться їх та розвозять по селах.

В морю є величезні риби, котрі живут тисячами літ. Тоти риби рушаються дуже поволи, деколи засипають довгим, твердим сном на середині моря, виставивши спину на верх. Тогди їхні хребти покриває трава, на нім ростуть корчі та дерева. І не раз моряки, доїхавши до тої риби човном, вискакують на ню, думаючи, що то острів, але не раз така риба тогди, вражена або вдарена чим, mocno стрепнєся, потрясе собою, шморгне під воду і тим способом позбавляє життя моряків.

Турки після народної віри бувають дуже добрими плаваками по синьому морі. Я чув оповідане в Літині, в котрім простий люд представляє собі, що турки по морю плавають так добре, наче качки або гуси. Вони стріляють до свого ворога з ручниць, а одтак самі ховаються перед своїм ворогом у глибокі морські хвилі.

За синє море одлітають птиці восени у вирій, з синього моря виринають розмаїті звірята, птахи; з синього моря походять морські свинки, котрим наш сільський люд приписує, що вони витягають ревматизм.

Річна вода не вливається після вірувань нашого люду до синього та безкрайнього моря, вона морем тече аж під самісіньку землю довго-довго; тому, если на воду на Великдень кине селянин посвячені шкарлупи з яєць та з великоднього м'яса кісточки, то все того за якийсь час рікою заплине до Рахманова під землю, тай там людям з другого світа скаже: «Христос Воскрес», звіщаючи тим способом їхній Великдень.

У ріках живуть русалки та топельники з зеленими студеними руками, з рогами, та кучерявим, русявим волосєм. В тих водяних духів палати з кришталю та прозrachного скла, з синіми кровлями, а в середині них знаходяться заслані лежа з барвінку та водяних лілей.

Взагалі ріки та річна вода одограє вельми важну роль в духовнім життю нашого сільського люду. В народних піснях, казках та оповіданнях дуже часто згадується про тихий Дунай, за котрий поїхав козак в далеку чужу чужину. Зі струї ріки старається згадати дівчина свою будучу долю та своє жите, пускаючи на Купала зелені з барвінку вінки на воду. З Щедрого вечора на Йордань опівночи вода перемінюється на вино, а той чоловік, котрий у Бога щасливий, зможе під той час з ріки зачерти вина місто води у свій збанок. Тое віруване розповсюджене особливо в сторонах положених над Дністром в селах: Літня, Тинів, Колодруби, Ропчиці та другі. І мені не раз зустрічалося видіти тамошніх селян в ту ніч ждучих тої години, в котрій би можна вмісто води зачерти вина.

Посвячена йорданська вода після людогого вірування охороняє чоловіка од розлучного рода нещастя та недругів. Чоловік обложений струпами, ранами та золотухою нехай тільки скупається в йорданськiм полонці, а певне поздоровіє; таких людей лічить також купіль в воді в живний четвер. На Щедрий вечір місить у свяченій воді селянин пшеничне тісто, робить ним хрестики на дверях та стінах не тільки своєї хати але й всіх будинках, віруючи, що тим способом приступ всім злим та нечистим духам до свого доміства. Ба що більше! Зішкробане з хрестиків йорданське тісто помагає на різні слабості та хвороби.

Я бачив в деяких сторонах нашого краю переведене людогого забобону у йорданськiм дні. Особливо в горах в Сяноцькому, вірить люд, що купелею в йорданськiй полонці зможе очистити та позбавити чарівниць та знахарів їхньої сили. Мені зустрінулося видіти в однім селі, як парубоцтво серед тріскучого морозу купало три баби в йорданськiй воді, котрих підозрівали в цілім селі о тоє, що вони є чарівницями та що забирають молоко коровам.

В Белзькiм та Дрогобицькiм вірує сільський люд, що коли чорна градова хмара над суне над село та поле, нічого не потреба робити, лише ждати на перше зернятко граду; тоє зернятко кинути до перехованої йорданської води, а град перестане падати.

В воду кидає вдосвіта на Різдво газда срібний грош та миєся в тій воді, думаючи, що тим способом він з цілою своєю сім'єю стане богатирем.

Але згадаймо звичай, розповсюджений не тільки по нашій Руси-Україні, але й по других слов'янських землях на Великодні свята, коли то парубки обливають водою дівчат! Є села по нашій землі, в котрих дівчина не борониться, добровільно даєся зливати студеною водою, тихо і покiрливо стоїть вона при вербі над рікою, коли тим часом парубки одну коновку води за другою на неї ллють. Вона ж не борониться та не втікає, бо вірує, що тота вода надасть їй краси, здоровля, черствоти, а вкони принесе їй жениха та змінить не раз лукаву долю на ліпшу.

ТУЧА, ДОЩ ТА СНІГ

Так само, як річна вода, так само дощ та сніг почитує наш люд в своїх вірованнях, казках та забобонах за святий, та односиться до него начеб до якого святця. В Грушови коло Дрогобича

між дітьми записав я співанку, котру вони літом співали запрошуючи, щоби перестав дощ падати:

Не йди, не йди, дощику!
Я ти звару борщику;
Поставлю тя на дубки, —
Вип'ють твої голубки!

В Равськім представляє собі наш люд, що на чорних хмарах, під самісіньким небом, сидить страшно старий дід, борода у него аж по самі костки на ногах; скулившись ховаєся він перед ясным поглядом золотого сонця, бо боїться, щоби жарке сонце у літні дні посухи та спеки не висушило ему его мокрої бороди, у котрій дощ криєся. Коли повіе буйний вітер і потрясе бородою того старця, тогди пускаєся дощ. Деколи і тому старому діду забагаєся погуляти та розвеселити свої старі кості, тогди бере він за руку свою стару сестру – тучу, ослонює ясне сонце темними хмарами тай пускаєся у танець полями, степами, лугами та лісами.

В Руденськім кажуть, що дощем, градом, снігом та тучею володіє святий Ілія та св. Миколай. А тогди, коли в хмарах гоготить та гримить, сі два святі огненими колесницями розвозять калачики та кидають ними на землю.

Тихий, супокійний та тепленький літній дощ, котрий скрапляє селянські ниви, у вірованнях, називаєся чистим, святим дощем. Бурю та дощ улиний називає наш люд нечистим, і тим дощем володіє нечистий дух або лиха сила.

В Дрогобицькім в Літині я чув такий опис дощу: «На вершках дерев сидить чоловік та тримає на плечах шкіряний міх дощу. Як тільки захмариться та вітер повіе, летить той чоловік попід самісінькі хмари, бере сито та зо свого міха ллє на него воду. Деколи вітер свариться з тим чоловіком, тогди віддирає від него шкіряний міх, теліпає ним з цілої сили тай тим способом спроваджує на землю тучу».

Дрібненький та легенький дощ, котрий довго не йде, називає сільський люд в наддністрянській дрогобицькій стороні дощем «сліпим». Коли сонце світить, а дощ падає, тогди чарівниця масло робить, а дощ той не є дощем чистим, бо его накликала чарівниця. Взагалі ворожити, чарівники та знахарі зі злости або з якого завзятя можуть спровадити на село не тільки дощ, але навіть хуртовину, град та тучу.

В людських віруваннях віщунами дощу та тучі бувають кури, ворони та ластівки. Загально відоме тоє вірованє, що на дощ кури піють та встають зі свого сиданя дуже рано; ластівки звіщають тим дощ, що вганяються високо попід самі облаки; ворони же на тучу та заметіль пхаються до села та людських жилищ.

Крім вірувань про чистий і нечистий дощ можна також подибати в декотрих сторонах нашого краю поговірку між нашим людом про камінний, сірчаний та огнений дощ. Дощ огнений буде падати при кінці світа, запалить цілісіньку землю, залявши єї перше огненною водою. З дощем у літі та на весну з самого неба спадають на землю жаби; особливо належиться згадати тутка про маленьку зелену жабу, котру люд простий в сторонах Дрогобицьких уважає за дар неба, відноситься до неї дуже дружно, бо вірує, що, приложивши тоту зелену жабу до посідалих та попуканих од буйного вітру уст, ніг або рук, тим способомвилічиться їх, а при тім охорониться на будуче од посіданя та попуканя. Після віруваня тамочного люду ся зелена жаба не любить дуже річної води, а коли серед літа настане страшна посуха і всі калабані висохнуть так, що ся жаба не має дрібочки води, чим могла би закропити свою спрагу, тогди вилазить вона на вербу і так, як каня рохкотанєм просить у Бога дощу. Тому люд по деяких селах уважає рохкотанє тої маленької жаби за признаку слоти. Серед літа та погодної осені з дощем спадають на землю також миші, котрі одтак розлазяться по полях, споруджуючи в зимових засівах чималу шкоду; з дощем спадає на пшеницю руда і др.

Маєвий дощ надає хлопцеві росту та сили, а дівчині краси та вроди; тому декуди по наших селах посилають матері своїх малих дітей на маєвий дощ, щоби їм той надав краси, сили та росту. Єсли на весілі парубка та дівчини падає дощ, тогди в деяких сторонах нашого краю, загалом всі весільні разом з молодятами тішаться, бо вірують, що той дощ принесе молодій парі щастя та долі; в Дрогобицькім же я чув, що дощ падає по найбільшій часті на весілю того парубка чи тої дівчини, котра любила за свого дівування поїдати ласощі, а в Груді я бачив, як молода княгиня заливалася дрібними слезами на своїм весілю, бо в тім дни, в котрім вона шлюб брала, падав рясний дощ. Стілько, отже, сліз – після її віровання – прийдеся їй небозі вилляти в житю зо своєю парою. Які два суперечні віровання та які суперечні погляди на ворожбу про будуче жите молодих!

Крім дощу на тім місці належиться згадати про росу, котра серед погідної літної ночі такими гарними каплями вкриває поля, луги та луки. В Дрогобицьких сторонах вірить люд, що росу самі «янголи» змітають на землю з ясних зір; а на Солтисах од старої баби я чув, бутьоби роса мала бути тими дрібними слезами, котрі Пречиста вилляла за своїм сином тогди, коли его жиди били та розпинали, тому щорана ясне сонечко збирає росу із землі та ховає у золоту скриню. Колись визбирає сонечко всі слези Матінки Божої із землі, поскладає їх до скрині, замкне золотим ключем, а тогди горе буде людям! В Теглові од одної старої жінки я чув, що росу ронить проклята од Бога дівчина за тоє, що на самісінький Великдень різала на вінець зелений барвінок. Тому теперка од Великодня (од весни) аж до пізної осени вганяє вона по ночах та ронить слези-росу на дрібненьку траву, зіля та дерева.

Роса назбирана з ячмінних зелених колосків у святоянську ніч помагає на очи; вночи на св. Юра, Онуфрія, Івана Купала збирає чарівниця з трави, з зіля та з дерев росу до відерця та робить з неї масло та сир. Хто щорана буде вмивати своє лице, той ніколи не постарієся, дівчина же, котра часто обливається свіжою ранньою рососою, охорониться од рябини, чиряків та струпів, єї лице буде завжди гоже, румяне та свіже.

Найменше я зміг зібрати вірувань по наших селах про сніг. Докладно про его генезу, про его близші свойства, про его персоніфікацію, не був я в силі помимо моїх старань та допитів нічого ясного та докладного розпорпати. В Михайловичах в повіті Руденськім чув я од одного чоловіка, що сніг змітають на землю святі щозими, а в многих селах нашого краю вірує простий люд, що добре та здорово є натиратися мартовим снігом, бо сніг той надає краси та здоровля навіть старому лицю. Серед снігу в ночах по Різдві до Щедрого вечера уносяться душі нехрещених дітей, опирі, чарівниці та другі нечисті сили в повітря. Коли острый стулений зимовий вітер бовдурить та закручує снігом, як у літі, порохом, тогди лихий жениться та заводить крутий танець.

ОЗЕРА ТА БАГНА

Нема ані однісінького, може, села на нашій просторій Руси-Україні, в котрім би простий люд не нав'язував якось якоїсь казки або оповідання до озера або до багна, яке в селі знаходиться. Мені вдалося в протягу моєї чотиролітної мандрівки та бурлацтва по Галичині зібрати та списати чимало таких розказів про озера та багна, але подавати їх всіх на тім місці, було би неподобно. Тому я згадаю для одної цілості про озера в людській вірі поверхово, сподіваючися, що колись про них подам більше цікавих вірувань та казок.

На озера, багна, опарени та баюри глядить наш люд з жахом та трепотом, уважаючи ті місця не чистими, бо в їхній воді по найбільшій часті пересиджує страшний обійник, мань або блуд, топельник та другі лихі духи та чорні сили. В Вороблевичах на просторах, рівнинних сіножатах знаходиться великий став, зарослий тростиною, очеретом та татарським зілем. Не дуже далеко од того ставу веде бита дорога одна до Дрогобича, а друга до Медини, котрою день-денно майже вечерами ідуть люде або з недалеких міст, або вертають з панських дворів з

заробку до дому. Кілько я наслухався розлучних оповідань та розказів про той став! Одні оповідали мені, що бачили, як з глибокої води ставу вилазив величезний кінь у ясну місячну ніч, ішов на дорогу, ставав на високім мості, полоненім на Тисмениці і пив з ріки воду, витягаючи свою довгу шию. Був се обійник – (злий дух) – володитель і пан того ставу. Давно, дуже давно випився он так у темну осінню ніч до вертаю чого з углем з летнянських лісів грушівського коваля, затуманив его цілком, потім водив его майже цілісіньку ніч по сіножатях а в кінці над раном завів его разом з конем і возом над став, тай утопив его на самісінькій середині ставу.

На середині сего ставу, серед густого очерету та осоки є заляте місце – говорили другі – на котрім не змогла до сего часу жадна нога чоловіка удержати ся, бо щоби на тоє місце човном приплив не знати який плавак, сей час погибати мусить. Там бо власне в тім місци сидить сей страшний обійник.

По озерах, по багнах та баюрах пересиджують чорти та дияволи, а в сторонах Дрогобича, Стрия, Белза та Рудок вірує люд, що озерами та багнами можна дістатися до самісінького пекла.

На інші озера та баюри вказує наш сільський люд з страхом та тривогою тому, бо вірує, що на тих місцях стояли або багаті оселі, житла або палати, але вони за якийсь гріх запалися під землю. І нині серед погодної та тихої ночі можна чути голоси людей в тих озерах. Я наведу лише один розказ записаний в Теглові од Юрка Дідуга про невеличке озеро, що лежить посеред Хлівчанського ліса: «Давно колись стояла тутка красна палата, що належала до старого багатого воеводи. У воеводи було три сина; тому, як умирав, розділив цілий свій маєток межі них з тим, щоби вони разом в палаті всі три сиділи. Але середущий захланний брат не хотів пошанувати батьківської послідної волі, ему забаглося захопити у руки ціле батьківське майно. Тому раненько в неділю запросив він своїх двох братів на мід солоденький. П'ють брати медок, та не знають, що братчик досипав до него отруї. Напилися тай поумирали. Похоронив брат братів про людське око красно, побивався та плакав, ідучи за їх домовиною. А вернувшись з цвинтаря, з утіхою взявся до того, щоби уладити палату по своєї волі та вподобі. Та ба, зараз над вечором того самого дня як не зірвесь вітер, як не закрутить, як не сипне дощем, то аж страшно зробилося окаянному братчикові. Вконци під землею щось загуділо та заgrimіло, і ціла палата ринула під землю. На тім місци виступила лише вода та сталося того озеро. І тепер поночі можна видіти, як окаяний брат ходить берегом озера, ломить руки та плаче за потроєними рідними братами».

Подібних вірувань, оповідань та казок про різні озера гомонить дуже много між нашим людом; а бувають вони цікаві, бо дуже часто малюють собою дуже докладно сей здоровий погляд на світ, на суспільність та на життя чоловіка.

На послідок ще скажу, що наш люд уважає воду так як вітер, воздух та огонь майже за святу і дуже часто в своїй щоденній бесіді виражаєся про воду «свята водиця»; він тремтить перед її могутчою силою особливо тогди, коли вона розіллєся повенею, та забирає ему его поля. Не належиться, щоб вночі, пробудившись зі сну, пити воду, бо можна набавити якої слабості або з водою проликнути гадину або ящірку, котра потому в чоловічі розростєся. Для тих, хто хоче вночі воду пити, нехай її перехрестить та мовить Отче наш.

Вода одіграє вельми важну ролю в житті нашого люду. Я чув вірування в Дрогобицькім, Самборськім, Равськім та Ярославськім, після котрих чоловік перекидуєся зараз в звірюку, скоро з її сліду нап'єся. Оповідали мені селяни, що чарівниця не конче потребує іти до корови до стайні, щоби їй молоко одібрати, вистарчить чарівниці коров'ячого сліду, з котрого потребує вона лише набрати води, а тоді молоко єї! Чорт скроплений свяченою водою розливаєся у мазь або смолу. Така то сила води і такі то вірування зміг я зібрати про ню між нашим сільським людом. Вконци водою послуговуються знахарі, ворожити в своїй медицині, своїх забобонах та розлучних нечистих ділах.

Віровання про чорнокнижників

Будучи іще школярем, мешкав я в Дрогобичі у старих міщан К., мали вони там при вулиці Бориславській свій власний домок з досить красним садком та городцем на ярину Старому Василеві могло тогді дотягати до 70 літ; вона, маленька, худощава, була може трьома або чотирма роками молодшою від него. Була то жінка тим замітна, що добре шила чоботи, виспівувала хриплим голосом над своїм малим верстатиком не раз довгими зимовими вечерами дуже много пісень, знала багато казок, а – що найважніше – приймала у себе щопонеділка тьму селянського жіноцтва та ворожила з карт і вичитувала їм будучність зі старої книжки, котру бережно ховала в старій комоді.

Була то жінка побожна, майже щоднини ходила до церкви; про себе рідко що говорила. Моя покійна мати-селянка, котрій старенька К. також читала зі своєї книжки про її будучу долю, оповідала, що моя газдиня має дуже стару книжку, котра була колись власністю чорнокнижника. Що то за одні були ті чорнокнижники, мати моя не знала, а питатися моєї газдині я не смів. Аж якось пізніше розказала мені вона сама про ті казкові постаті.

«Чорнокнижники були то лицарі, яких нині нема вже нігде на світі. Вони воювали зі своїм ворогом і убивали змії, що то з'їдали людей та кормилися людською кров'ю. Їхні палати, замки та доми були розкинені по неприступних місцях в горах та вертепах».

Після людових віровань чорнокнижники були не тільки добрими лицарями, а мали також в своїх залятих недоступних палатах множество різних книжок, з котрих можна було довідатися про судьбу і долю так поодинокі людини, як і всеї землі. Ті книжки були писані інакшими знаками, як теперішні письма; для того рідко найти тепер такого чоловіка, щоби знався на тім писанні. Моя стара газдиня не раз, показуючи на старі книжки, зложені в парохіяльнім костелі в Дрогобичі, казала мені: «Дивіть, кілька там грубих книжок! Всі вони від чорнокнижників. Що таму них написано, Господи! Кобихоч сотну часть знати з того! Та що ж?... Нині ніхто їх не перечитає!»

Чорнокнижники мали якусь зв'язь зі злими духами і чортами; від них мали вони свою силу і маєток, а їхні княгині свою красу і уроду. В Летині, в повіті Дрогобицькім, чув я від одної старої баби ось яке оповідане.

«Буде тому зо двадцять літ назад, як вибралася раз в неділю рано моя посестра Маруся – вона давно умерла – до лісу на гриби. Іде, іде лісом, заглядає під кожний корчик; уже перейшла зруб і знов пустилася в гущавину. Приходить над велику трясавицю, зарослу зеленою високою різійкою та різним зілем, дивиться: а по тім озері ходить красна панна, що такої ще Маруся ніколи не виділа. Ходить тая панна та збирає зіле. Як же тільки побачила Марусю, стрепенулась, знітилась тай щезла. Маруся прийшла додому, зачала від того дня щось слабувати, хиріла-хиріла тай за вісім неділь опісля умерла».

В нинішніх часах в найбільших лісах і вертепах не можна вже знайти замків та палат чорнокнижників; всі вони зо своєю силою, мудротою, зо своїми скарбами, достатками та красою провалилися під землю. Але простий люд вірує свято, що ще й нині можна би чоловікові дістатися до тих запалих, залятих палат, можна побачити тих чорнокнижників, сплячих у своїх кімнатах або шкляних домовинах. Під кінець світа виринуть вони знов з-під землі зо своєю силою, зо своїми багатствами та запанують на землі. Але їхнє панованє не буде довге. Чорнокнижників зженуть з землі такі манюсенькі люде, що дванадцять їх буде молотити в нинішній селянській печі.

Дорогоцінною спадщиною по чорнокнижниках для ворожбитів, знахарів та знахарок суть їхні книги та письма. З тих книг можна довідатися всего: в них суть записані різні зела та ліки на найтяжчі слабости, в них є написано і про долю людини, у них суть подані ради і способи, як можна дійти до маєтку та багатства.

В повіті жовківськім знав я одного знахаря, про котрого говорили люде, що має книжку від чорнокнижника. З тої книжки вичитував він про усі зела та ліки. Щовесни, скоро тільки розцвівся ліс, ішов він до лісу збирати зіле; одно сушив на сонці, друге мочив у горівці, а все того бережно переховував у своїй коморі, цілісенький Божий рік ішли до него люде Бог зна звідки просити старого о пораду то на вроки, то на лупане голови, то на інші хороби. Старий знахар давав кожному трошечки зіля, наказуючи, як его уживати.

Я знав навіть одну інтелігентну жінку, котра як могла допомагала селянам в слабостях; та люде в селі говорили про ню, що вона має книжку по чорнокнижнику, з котрої вичитує ліки.

Дуже цікаве оповідане записав я торік від одного селянина в повіті дрогобицькім.

«Наш дідич дуже був збіднів через повстане, – розказував мені Олекса К. з села В. – Бо ж то щодня якісь гості, якісь панове; все одних привози, других одвози, кожного нагодуй, та ще й на дорогу дай! Бідні пани так через того підупали, що одно село мусіли продати, а на решту маєтку наробили тільки довгу, що моя дурна голова і сказати не годна.

А був у нашого пана дідича дуже учений брат. Бувало день і ніч все над книжками: читає щось, шукає межи старими книжками та паперами. Знайшов він межи старими книжками також книжки по чорнокнижниках. Зачав у них читати тай дочитався, чого потребував. У сам Великодній четвер запросив до себе нашого панотця та казав ему посвятити муку на паску. Панотець уволити панську волю, посвятили муку та ще й покропили йорданською водою. У Велику суботу вечером замісив сам пан з тої муки тісто, обліпився ним від ніг до голови, а коли уже добре змерклося, взяв книжку по чорнокнижнику і пішов під ліс на роздоріжжя. На роздоріжжі сів собі, отворив книжку та зачав до місяця щось читати. Читав довго-довго. Коло півночі у лісі щось зашуміло, зірвався вітер, дерева затріщали: аж перед паном станув маленький хлопчина в червоній з ріжками шапчині, з однов баранячою ногов та з світлячими гудзиками.

– Здоров! – заговорив хлопчина.

– Здоров, антипку! – каже та смієся пан.

– Чого ти прийшов та сів на моє місце? Гони звідси, а ні – скручу тобі голову!

– Се моє поле і моє роздоріжжя, – каже пан і так слово по слові розпочалася сварка, а далі чорт береся до пана. Та що ж? Що прискочить до пана, то знов одскочить, як опарений. Вкінці пан знітився, виважив добре, присунувся ближче до чорта та як не злапе его по-під сили!

Чорт в крик, рвєся, скомлить, а пан щомоци тримає. Далі чорт зачав просити:

– Пусти, будь ласкав, бо згину!

– Не пуцу, здихай зараз!

– Пусти, бо печеш мене собою гірш пекельного огню. Пусти! Що хочеш, дам тобі.

– Ні! Здыхай, лукавий чорте!

– Дам чвертку червінців: пусти!

– Мало! – каже пан.

– Дам дві: пусти!

– Мало!

Згодилися на три. Пан схопив чорта за руку, держить его міцно тай каже:

– Сип червінці, а ні – не пуцу, хотяй би-м мав сам зубами затяти.

Чорт рад не рад насипав величезну купу червінців, вирвався з панської руки тай пігнав. Пан тогді перехрестився, обцирк-лював червінці свяченою крейдою, пересидів до рана, а рано заїхала фіра, забрали гроші тай завезли до двора. Від того часу станули наші пани на ноги і спродане село одкупили, і довги поплатили, та ще й грошей чимало лишилося».

В Довгім мав бути такий мудрий хлоп, що мав таку книжку по чорнокнижнику та умів з неї читати. Для того ніхто, так як він не оджене граду чи хуртовини від села; він і дощі задержить і відгадає, кілька літ хто буде жити, де поділася конина сусідови, чи на чистім місці будинок стоїть чи ні. А все з тої книжки.

Яким однак способом тоті книжки дісталися між нинішні люде, про се докладно годі довідатись. Видно, що люде, повторюючи сі казки, глибше не застнавляються над ними. Я тільки раз, будучи в Добромільськїм та оглядаючи старі звалища замку, чув від одного селянина, що в тім замку в підземних пивницях мають знаходитися книжки по чорнокнижниках, однак їх дуже тяжко дістати, бо книжок тих стережуть самі чорти.

Одна стара баба в Теглові згадала мені раз, що якийсь хлоп дістав був таку книжку; але коли я її просив, щоби докладно про то оповіла, сказала баба: «Не годиться духовним таке розповідати, бо тото би був неспокутований гріх».

Крім книжок, які походять від чорнокнижників, людова віра розказує також про старі образи, що колись були власністю тих казкових осіб. Тим образам приписують однакову силу, що і книжкам. Одна баба з Літиня оповідала мені, що коли тому десять літ назад украли злодії у неї пару коней, вона удалася до Стрия до знайомої на цілу тамошну сторону ворожки. Прийшовши до невеличкої з одним вікном ворожчиної хатини, баба достерегла відразу середньої величини образ, завішений на стіні. Образ був так старий, замазаний та чорний, що годі було на нім розпізнати що. Перед ним горіла лоева свічка, а стара ворожка, розвідавшись у неї, в якім ділі вона прийшла, обернулася до старого образу, шепотіла щось до него довго, наче б молилася, а опісля обернулася до баби тай сказала їй:

– Коні ваші украв недалекий; але ви їх не одпитаєте, злодій давно їх продав; колись сам вам признається.

– Тай так сталося, як сказала, – скінчила баба. – Коні пропали, як камінь у воді. Але коли старий Яким умирав, признався сам передо мною, що вивів мої коні зо стайні вночі тай продав жидам в Роздолі за песі гроші.

Я чув, що оден знахар потирав старим образом хорим людам, що приходили до нього, твар (лице), голову та другі часті тіла і тим способом привертав недужим їхнє здоров'є.

Давня поезія

Григорій Чуй Русин із Самборо (1523–1573)

Народився в родині симбірського шевця. У Краківському університеті здобув ступінь бакалавра вільних мистецтв. Був ректором ліцею в Перемишлі (1547–1550), потім ректором Львівської школи (1551–1553), з 1563-го став професором Краківського університету.

Писав поеми, панегірики, еклоги латинською мовою (Уривок, що подається, переклав В. Маслюк).

Еклога (уривок)

Й нивам поспішно почне посилати свої подарунки;
Тільки одягне у шати нові вона голі дерева,
Зараз же десь там під деревом в тіні стрічаються разом
Кастор і Поллукс, гірські пастухи, обидва сармати.
Хлопці на вроду красиві і в співі митці знамениті,
Розумом рівні й однаково також вони красномовні.
Силу однакову думка у кожного серці леліє,
Різний, проте, в них вогонь, хоч однакове гріє їх місце.
На мураві приліг Кастор, об дерево Поллукс обперся.
В Поллукса вигляд веселий, а Кастора серце в скорботі,
Мовчки в задумі сидить він, а Поллукс увесь час говорить,
Першим почав він, звернувшись до Кастора-друга словами.

Поллукс

Друже, чому ти сумуєш, підперши обличчя рукою?
Чом же байдужа правиця твоя до сопілки дзвінкої?
Горе яке ж то в обличчі твоїм сумовитім засіло,
Що не промовиш ні слова й нічого мене не питаєш?
Завжди, бувало раніш, вигравав на сопілці гладенькій
Чи виплітав ти віночок собі із зелених листочків,
Зараз же мов остовпів і сидиш на землі неперушно!

Кастор

Ти вже не скоро побачиш мене, як співаю веселу
Пісню, як радісно бігають пальці мої по сопілці,
Як я корзини плету, увінчавши віночками скроні, —
Інші турботи у мене тепер, не до втіх мені зараз:
Пастир мій Дафніс, якого любив я безмежно всім серцем,
Щойно пішов із життя, і печаль мою душу терзає.
Тільки один він давав моїй музі натхнення до пісні,
Я ж всі таїни його невідомі скривав і, востаннє
Голос звернувши до нього, закryw свої очі поблідлі.
Скорблять по ньому сільські божества: ореади, дріади,
Флора і німфи лісів та полів, нерейди й русалки,
Часто до нього приходять сільвани й сатири із Паном,
Навіть худоба сумує, побачивши нашу скорботу,
Трави толочить ногами та воду в річках каламутить
З горя й печалі, бо втратила радість свою невимовну.

Поллукс

Чи ж дивуватися треба? Ось кажуть, що навіть небесні
Плачуть, коли, очевидно, дощі ллють із хмар безустанно.

Кастор

Смерте ганебна! Усе щонайкраще серпом пожинаєш!
Жодна чеснота не може твоїх оминути стріл гострих!
Кожен чимшвидше іде уперед своїм кроком почесним,
Швидше прибуде до зброї, якої уникати потрібно.

Поллукс

Справді щоденно нещастя чигають усюди на смертних,
Тільки всевишні судьбу свою впевнено завжди тримають.

Кастор

Нам, пастухам нещасливим, з'явилося віще знамення,
Й серцем відчули, що скоро зустріне нас горе безмежне:
Саме коли почали із вівчарень виходити вівці,
Камінь, раптово зірвавшись з великої скелі, додолу
З гуркотом просто на стадо котився, й жажнулися вівці.

Справді це був отой камінь, що мав укріпити вівчарню.
Впав він додолу, о горе! Пропали і наші надії!

Поллукс

Часу, одначе, немало прожив він тут разом із нами,
Пам'ять лишив по собі, що не ганьбить його честі.

Кастор

Долі страшної бажання – життя нам лишити й померти,
Тож бо рушаймо і ми, куди наш відійшов милий пастир.

Поллукс

Як я хотів би отут, на зеленій травичці, присісти
Разом з тобою, якщо ти мене побажав би послухать!

Кастор

Часто мовчанка – не поміч стражданням, давай поговорим,
Завжди людині від милих розмов на душі стає легше.

Поллукс

Кізонька, голос сопілки почувши, від радості скаче,
Більше радіє, одначе, якщо двоголоса заграє.
Геть свої думи! Поглянь: уже хмарами вкрилося небо, —
Це утікає зима й золоте наближається літо.
Разом із ним після хмар грозових до нас радість приходить.
Та не тебе одного, але й нас не один друг покинув:
Друзів багато прекрасних ми втратили зовсім недавно.
Ось плугатар із дідуських полів у Перемишлі славнім
Труду чимало віддав, орючи там широкії ниви.
В місті оцім ще не бачив ніхто йому рівного мужа,
Пастирську службу латинян щоб знав так, як він, і щоб вірним
Завжди ласкаво сприяв, ворогів же умів відганяти,
Вдень-бо й вночі недалеко овець його й біля вівчарні

Люті грабіжники й різні злодії постійно блукають.
Зараз його (лише прах) ця могила, що там ось, тримає,
Хто ж в ній похований, свідчить про це нам віршований напис:
«Тут спочиває вівчарні підгірської пастир побожний,
Всюди відомий Іван, що з дідуської ниви походив».
Далі, між друзями нашими був і той Вовчик блаженний,
Що вовноносних прекрасно зберіг наших кізок жадібних,
Також йому підкорялась тоді уся руська громада,
Тигри вірменські боялись його, хоч і був він ласкавий,
Руськії леви дрижали, хоча справедливим вважався.
Тож, бородаті цапи, ви скажіте усім, хто питає,
Де отой Вовчик тепер і в яку він вівчарню подався,
Прахом він тлінним вже став, очевидно, і так спочиває,
І не воскресне (о доле!) тепер, у біжучому році.
Знову ж Старецький, мій друже хороший, славетна людина,
Чи ж про заслуги його не дійшла вість до самого неба?
Гори, що славитеся буйними травами, вас я вітаю!
Він мав садибу у вас, і для наших овечок поживу
Щедро давав, і відкрив там для них життєдайні джерела.
Тож застеляйте тінисту печеру під листям пахучим,
Ладан паліть на могилі, скропивши себейським напоєм,
І додавайте постійно цілющий бальзам по краплині,
Вдосталь хай буде ще й тут, на могилі, плакучої мирри.
Хай же зберуться всі тут, де така спочиває турбота,
Стадо лишивши, нехай прославляють чини його гідні.

Адам Чагровський (1565–1599)

Польсько-український поет другої половини XVIст. народився у с Чагрів біля Галича. Походив з роду бояр Чагровичів, відомого ще за часів Ярослава Осмомисла. Дитячі і юнацькі роки минули у Зимній Воді. Заробляв на прожиття військовою службою, брав участь у кількох історичних битвах, воював з турками.

Якийсь час жив у Познані, але незабаром оселився у Добромилі в Яна Щасного-Гербурта. Писав польською мовою, автор єдиної збірки «Trenyi rzeczyrozmaite» (1597 i 1599 pp.). (Поезію, що подається в нашій збірці, переклав Р. Радішевський.)

ДУМА УКРАЇННА

Тож скажи нам, кобзо моя,
Що уміє дума твоя.
Кращої нема в устої
Від людини лицарської!
Йде на краї пограничні,
Як льоди зйдуть північні,
Й видно ген поля безкраї,
Зелен-травами зіткані!
Глянь, діброви листя вкрило,
Птаство різне налетіло,
Звірі зграями гасають,
І роями рибки грають.
Селянин до них охочий
Сіті по воді волочить.
А стрілець із охорони
Вцілить звіра без загону.
До непрохідних порогів
Дніпровий козак убогий
Пливе човном не без страху
«Худою жив соломаху».¹
Воїн у міцнім ладунку
В таборі шука рятунку
Після скромного обіду
У сторожі зникне з виду
В крузі випробує коні
Або списа в кільце вгонить.
А коли заб'ють тривогу
Він із табору – в дорогу

¹ «Худою жив соломаху» – ці слова в оригіналі подано українською. Слід розуміти так, що козак живився пісною соломахою.

Під святими хоругвами
Кличуть труби із бубнами.
Він біжить по переліску
Чи для слави, чи для зиску.
Юні там на герць виходять,
Часто-густо в крові бродять.
Як впаде палаш кривавий,
Кров стікає рукавами.
А другому бистра стріла
Серце тепле остудила.
Третій, кіньми потоптаний,
Вже ніколи більш не встане.
Ворог ряди прориває,
Військо флангом відступає,
Переможець неблаганний
Навздогін наносить рани.
По трофеї, знать, ходили,
Геть лицарство потопчили,
Що вертає з труду свого,
Віддаючи славу Богу,
І сприймає все як ласку —
Перемогу і поразку.
Як би битва не кінчалась —
Богу слава щоб дісталась.
Боже, маєш в своїй печі
Лицарського люду речі,
Бідний воїн просить в тебе,
Щоб воздав за нужду в небі.

Себастьян Кленовий (1550–1602)

Народився в м. Каліш (тепер ПНР), Походив із міщан. З юних літ оселився у Львові. Навчався в Краківській академії, після закінчення якої служив у Люблінському магістраті, був бургомістром Любліна. С. Кленовичу належать дві поеми латинською мовою – «Роксоланія» (1584), «Звитяга богів» (1587) і три польською, – зокрема «Лісослав» (1598) та «Гаман іудеїв» (1600). У найвидатнішому своєму творі «Роксоланія» С. Кленович заманіфестував свою любов до української землі. За твір «Перший виступ проти єзуїтів» зазнав гонінь і був доведений до голодної смерті. Помер у Любліні.

(Уривок з «Пожежі турецької» подається в перекладі укладача, а «Роксоланія» – в перекладі В. Маслюка.)

З ПОЕМИ «ПОЖЕЖА ТУРЕЦЬКА:

ЗАКЛИК ГАСИТИ І ВОРОЖБА ПРО ПАДІННЯ МОЦІ ТУРЕЦЬКОЇ»

Сполох сурміте! Хай туркам не спиться!
Впасти, вже впасти турецькій столиці!
Пишна й висока, покіль ми дрімали,
В неї сідниця росла-виростала.
Стане Христос нам суддею в цім ділі,
Що розпочати ми зважимося сміло.
Білі посланці у злотих берлинах
Вість принесуть нам про мирну годину.
Впасти, вже впасти турецькій столиці!
Благословляє Господь нашу крицю!
Доки терпіти йому сорому
Милого сина й турецьку підлоту
Зграя злодюг та розбійників хтивих
Царство сплodiла оте нечестиве.
В час, коли наші спокійно дрімали,
Греки пишалися, турки зростали,
Хатні були їм на руку незгоди,
Нам же – покута за давнії шкоди.
Гей же, отямтесь, серця християнські!

Зброю рихтуйте на раті поганські!
Духом пройміться одним, монархове,
Княжичі всі і всіх станів панове,
Йдіте на турка, що казиться з жиру —
То він воює, а то просить миру.
А що всіх разом ніяк не здолає,
То по шматочку від нас уриває.
Отже, спочинок одного лиш панства
Хай не помилить всього християнства.
Пакти сумнівні, пусті обіцянки,
Клятви брехливі безперестанку.
А як поганин збратається з нами,
Платить за мир він і кров'ю, й ланцями.
Дорого ж маєм той кусник спокою
І той омільний передих по бою...
На суходолі французи співають,
А острови вже османи займають.
Греки у путах, то й ти, італійцю,
Спати не смій! І ти, німче, надійся —
Турки ж на Уграх! Волошшя² струсили!
Встаньте, поляки, аби й вас не змило!
Хоч ти, гішпане, за тисячу гонів,
Як беруть афрів,³ сідлай лучче коні!
Море зрадливе, англійський мій брате,
Браму морську турки можуть зламати.
Як вітер східний надме їм вітрила,
Й данця підбити знайдуть вони силу.
Хоч ви, шведове, добряче сховались,
На окрай світу аж замандрували,
Військом збирайтеся на бусурмана —
Як піде добре, то й вас він дістане.
Й ви, московити, хоч ваша столиця
Там, де небесна висить ведмедиця,
Віри не йміте місцинам багnistим,
Лютим морозам, дорогам сніжистим.
Нумо до гурту ставайте вже сміло,
Всіх нас святее очікує діло!
Ми, як щосили ударимо разом,
Виженем турка за гори Кавказу.
Хай він іде в дикі землі поганські
І забере своє право тиранське.
Він яничарами нас тільки страшить.
Та ж яничари — це кров бідна наша!
Силу дає йому кров християнська,
Щоби чинити зlodійства поганські.
Запах пожарищ нам вітер приносить,

² Волошшя — Волощина, Молдавія.

³ Афри — жителі Африки.

По допомогу сусіди голосять,
Кров'ю вмивається їхня земляця —
Угри, Покуття, волоська границя,
Браття, на битву священну ставайте,
Гідру прокляту у море скидайте!
Сполох сурміте! Хай туркам не спиться!
Впасти вже, впасти турецькій столиці.

РОКСОЛАНІЯ

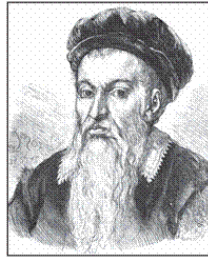
Зілля росте чудодійне повсюди на землях русинів,
Різних отам чарівниць стрінеш у кожному селі.
Бачив і я тих старих чарівниць, як вночі вилітали
І, ніби вихор, неслись швидко на крилах своїх.
Часто вони чудодійним закляттям із ясного неба
Нам посилали дощі, — сам я те видів, клянусь!
Вітром розбурхують ріки, наповнюють хмари громами,
Градом толочать хліба, — ось яка сила тих слів!
Сам я був свідком, як кров із шнурка вони білу пускали,
Вим'я корови ніяк стільки не дасть молока.
Чарами часто дівчатам, що розум втрачали з кохання,
Милих вертали назад, хоч би й за море втекли.
Навіть пташина далеко отак залетіти не може,
Як, Купідоне, свою здобич заносити звик.
Федора якось Федора, лиш глянувши, враз полюбила, —
Руської крові дівча: меж у коханні нема.
Довго не в силі була затаїти цей шал божевільний:
Як заховаєш любов — мучити стане сильніш.
Тож подалась до ворожки, старої бабусі, з дарами,
Швидко зійшлись на платні, й мовила слово таке:
«Мила бабусю, володарко Орка й Аверна сумного,
Хай же від чарів твоїх темний здригне Ахеронт!
Тільки скажи вже, куди той поганець утік од кохання,
Де він бариться тепер, в землях яких і краях?
Хоч би за морем блукав, безсердечний, зроби, я благаю,
Щоб повернувся сюди й вирвав од смерті мене.
Через моря хай негайно сюди припливе, через хвилі,
В серці його запали зараз до мене любов.
Вирви коханця мого, хоч як би преміцно тримали
Сили небес і землі й води далеких морів.
Зглянься, прошу, наді мною, бабусю миленька, бо гину,
Смерть на порозі чека, ти ж порятуєш мене!»
Тут одказала ворожка: «Дарунки подай-но бабусі,
Чари побачиш тоді й силу моїх заклинань.
Федір до тебе повернеться; навіть якщо його лютий
Тартар до себе забрав, мусить віддати назад.
Милого скоро повернуть тобі небеса добровільно

Й землі далекі, й глибині темних, шумливих морів,
Тільки належить чекать терпеливо, аж поки Діана
Вирине з моря глибин срібним півколом ясним.
Саме тоді я візьму новий горщик і в ньому із просом
Зілля змішаю й, туди всипавши всяких отрут,
Викличу духів із півми, почавши із ними розмову;
Ти ж не зумієш почути жодного слова від них.
Темінь сама заговорить і відповідь дасть необхідну,
Перед тобою пройдуть там дивовиди страшні,
З темних пекельних глибин донесеться жахливе гарчання,
В півмі відлунням дзвінким всюди розійдеться там.
Раптом розступляться надра, з них вийдуть гігантські потвори:
Тільки одна перейде, друга полізе услід,
Нашим очам тут покажуть вони небувалі страхіття,
Серце, Федоро, твоє хай не боїться цих див,
Розуму ти не втрачай і про Федора думай постійно,
І бережися, аби Бога в цю мить не згадать.
В духів шукаєш поради, тож Бога забути потрібно:
Небо із пеклом ніхто ще поєднати не зміг.
Чорт подає комусь поміч – то Бог залишає такого,
Бог лиш допоможе йому – чорт утікає тоді.
Сядеш у півмі на землю і, ноги вперед простягнувши,
Тіло держи догори прямо, – це добре затям.
Одяг розстібнеш увесь, і тут же спаде він додолу,
Хай же на лоно твоє зсунеться все прикриття.
Просо і біб я тоді покладу на твою сорочину,
Де прикриває вона ніжну дівочість твою.
Просо тоді закипить, але полум'я ти не побачиш,
Хоч в твої фалди вкладаю зілля та просо сире.
Все в цю хвилину почне в тім горшку закипати й шумувати,
Й просо само по собі стане тоді промовлять:
«Нас тут пече той вогонь, що його запалив ти у серці,
Прагне та кличе тебе він, цей пекучий вогонь.
Прийдеш до нас – то й вогонь перестане тоді припікати,
Будеш далеко від нас – буде він далі пекти».
Ці ось слова у Федорині серце вселили розраду,
Сповнена добрих надій, в дім повернулася вона.
В півмі нічний непроглядний усе свої барви втрача,
Гавкають тільки по селах собаки, єдина сторожа,
Деся вітерець, граючись листям, ледь-ледь шелестить.
Виють собаки, лютують, той гавкіт лунає в повітрі,
Зовсім не видно кінця лютості злющих тварин.
Тільки у півмі нічний почнуть між собою змагатись,
Скрізь без упину тоді гавкіт ми чуємо їх,
І пустотлива луна відізветься на гавкіт собачий
Різноголосо, й собак дровичить ще більше вона.
Гавкоту злодій не любить: йому це – велика завада,
Так бережуть оті пси вірно хазяйське майно.
Деся там на стрісі хліва відгукнеться ще пугач зловіщий:

Сумно, зловісно для всіх голос лунає його.
Саме в ту пору тужливо зітхають забуті коханки:
Тяжко в постелі самим без чоловіків лежать.
Тож за своїм і Федора зітхає, хоч має надію,
В відьми поради шука, сумнів долає її,
З боку на бік повертається в ліжку – перина для неї
Каменем стала твердим, – перевернулася ниць,
Тяжко зітхаючи, – туга за милим зморила нещасну, —
Знову здалося, що їй навznak лягти вигідніш.
Вхід до хатини її закриває заслін з очерету,
Навіть легенько торкнеш – зможеш одсунуть його.
Чари із зіллям змішавши, бабуса ввійшла до кімнати,
Поміч Федорі несе, як обіцяла раніш.
Тут же звернулася до духів, тих жителів темної ночі,
Раптом потвори страшні в північ з'явилися нічні:
З довгими чорними кудлами цап важкувато ступає, —
Сиплються в нього з очей іскри разючі, густі,
З ніздрів і пащі жакливо палає вогонь іскрометний,
Гострі на лобі міцним роги стирчать догори.
Глянеш – і дуба волосся стає, жах охоплює душу,
Тільки бабуса із ним може розмову вести.
«Нащо, – питає потвора, – сюди мене кличуть сьогодні?»
Відповідь зразу таку відьма потворі дала:
«Цапе, ану ж, поспіши і подайся в краї невідомі,
Звідти кохання тягар милий сюди привези.
Десь там у світі далекім ти Федора знайдеш напевно,
Тож зроби так, щоб його пестить коханка могла,
Маєш годину часу, хоч би ніс понад скелями й морем,
Спати він буде чи ні, виконати мусиш наказ».
Швидко тварюка рушає в дорогу, щоб відьми веління
Виконати і привезти той препоганий вантаж.
Федір тим часом під вечір добряче підпив на бенкеті
І, безтурботний, забув зовсім Федору свою,
Тут уже інше знайшлося, миліше дівча, ніж Федора,
В серці сильніш запалав племін новий, ніж старий.
П'яний піднявся з-за столу, щоб справить надворі потребу,
Ситий живіт вже давно змушував вийти його.
Й там, під порогом, на нього чекав уже цап бородатий,
Щоб посадить цей вантаж на волохатий хребет.
Федір лише кілька кроків ступив, як цаписько, раптово
Вставши, спокійно схопив Федора, той не пручавсь,
Тільки сміявся, бо думав, що цап випадково проходив
Й він випадково тоді просто на цапа упав.
Та коли глянув під себе, ліси там і ріки побачив,
Миттю тоді зрозумів: цап отой з пекла прибав.
Десь там під ним мерехтіли то вежі, то гори високі,
Більшу долав висоту, у піднебесі летів.
Федір спочатку жакнувся, та швидко прийшов він до тями,
Скочить на землю, проте, страх не дозволив йому.

Ось уже стріха знайомої хати виразно з'явилась,
В хаті Федора лежить, вибилась зовсім зі сну.
Тільки під хату прибув, до порога, знайомого добре,
Вмить про жагуче кохання Федір ізнову згадав.
Що було потім, відомо, хоч музи про це не співають,
Хай же про це хто-небудь (згоден я) вам розповість.

Ян Щасний-Гербурт (1567–1616)

Польсько-український письменник, палкий захисник України. «При кривді шляхетного народу руського, з якого і я, і дружина моя взяли свою кров, буду стояти з такою Божою помічю, як мене вчить право... Коли я проти будь-якого порушення права готовий покласти свою силу і здоров'я, тим більше я готовий ним важити на боці такого великого і шляхетного народу, з якого і кров маю, і якому тепер діється безправ'я», – так заявив Ян Гербурт у відповідь на погрозу перемишлянського єпископа піддати його прокляттю.

Рід Гербуртів походив з Моравії, але на українських землях осів ще в XVI ст., тому письменник називав себе русином. Виховувався Ян Щасний-Гербурт при дворі канцлера Замойського. Брав участь у військових кампаніях, був дипломатом. У 1601 р. залишає офіційну службу і поселяється в родовому маєтку Добромилі. Католик із діда-прадіда, він виступає ревним захисником православної Русі-України і запеклим противникомунії. Збирає давні книги і рукописи, пильно вивчає історію рідного краю, закладає у Добромилі православний монастир. У 1606-му і 1607р. бере участь у повстанні польської і української шляхти проти короля Сигізмунда III. Два роки відбув в ув'язненні, але до кінця життя залишився ворогом Сигізмунда III і оборонцем Русі. Від 1611р. розпочав активну видавничу діяльність (видав «Хроніку» Я. Длугоша, «Хроніку» В. Кадлубка, твори С Оріховського), написав поему «Геркулес».

У 1613 р., коли після невдалого московського походу збунтувалося польське військо, Ян Гербурт написав відомий «Розмисл про народ руський».

Писав польською і українською мовами (Поезію, що подається, переклав Р. Радишевський).

ПРАКТИКА РАКУСЬКА⁴

Роздавання вакансій – то хитра затія,
За харчі ті майбутні невільники мліють.
Беруть хліб в заслужених ще вчорашні слуги,
Вже тому ніщо панства доброго заслуги.
Короля коморники, пусті фаворити,
Посади і почесті тринькають відкрито.
В нас єзуїти судять, нині і керують,
Через вірних підданих своє пропонують.

⁴ Ракуська – австрійська.

Постійно обережні, хитрують з усього,
Вдають, що не причетні ні до чого злого.
Про польських єзуїтів можна так сказати,
Ракушанам чи папі лиш би присягати...
Як ті вовки голодні, затяті й суворі,
Чигають на овечки слабуваті й хворі.
Так, гідкий ракушанин за свої фортелі,
Він загибель вітчизні таким чином стелить.
Його злить наша вольність, права і свободи,
Хоче Польщу обкрутити, як інші народи.
В нього – платні шпигуни і махлярі вражі,
Яких рано чи пізно великий бог вкаже.
Вітчизно ти дорога! Вітчизно кохана,
Як королем-деспотом маєш бути вкарана,
Краще місяць турецький хай сюди наплине,
Ніж орел чорним кігтем знов ярмо накинє.
Не ганьба, кого в бою знищать супостати,
Краще вмерти на місці, ніж довго страждати.

Олександр Митура

Освітній і культурний діяч першої половини XVII ст., видавець Києво-Печерської лаври. Родом з Львівщини, вчителював у Львові. Написав і видав першу друковану поетичну книжку в Києві – «Візерунок цнот превелебного... отця Єлисея Плетенецького» (1618).

Писав давньоукраїнською мовою.

(Поезії, що подаються, переклав М. Туз.)

НА КЛЕЙНОД МИЛОСТИВИХ ПАНІВ ПЛЕТЕНЕЦЬКИХ

Господь тілом на хресті нам здобув спасіння
І до раю спрямував наше животіння,
Задля нас він подолав пиху преворожу —
Уразила сатану в серце зброя Божа.
Задля нас і звитяга Костянтину слана,
А від нього почата віра православна.
Тим-то різних ересей валяться твердині,
А сини православних квітують донині.
Ясний місяць та зоря в клейноді одному
Разом вміщені; світять падолу земному.
Такий знак символічний дано за герб дому
Плетенецьких, а з ними ніколи нікому
Не зрівнятись у вірі, що Богові мила,
У святості істинній і слова, і діла,
їм за зброю був і є хрест непереможний,
Життя їхнє зразкове сяє сонцем гожим.
Хай же слава цих людей доти не заходить,
доки місяць високо в небі зорі водить.

КОЛЯДА

Православні, день прийшов душу звеселяти —
Нам вшестя Христове скоро зустрічати.
Зволив Бог зійти униз зі свого престолу
Сатану прогнати геть з нашого падолу
Щоб творіння рук його лиха не терпіло,
Він принизив до людей святе своє тіло.
То ж вітати Господа стараймося, браття,
Якомога більше хай з'явиться завзяття.
За те Богу подяка і велика шана,
Що приніс в шесті нам спасіння бажане.
Уродини нам твої радісно зустріти
Дай же, Боже. Просимо нас благословити.

Касіян Сакович (1578–1647)

Народився в с. Потелич на Львівщині в родині православного священика. Навчався в Замостенській та Краківській академіях. Був дяком у Перемишлі. У 1620р. прийняв чернецтво і став ректором школи Київського богоявленського братства. В 1624 р. переселився до м. Любліна, де був проповідником при місцевому братстві, а в 1625-му перейшов в унію і до 1639 р. завідував Лубенською архімандрією. Помер католицьким священиком у Кракові. Автор полемічних творів та поетичної книги «Вірші на жалісний погріб шляхетного рицаря Петра Конашевича-Сагайдачного», виданої в Києві 1622 р. (Поезії, що подається, переклав В. Крекотень ⁵)

ІЗ «ВІРШІВ НА ЖАЛІСНИЙ ПОГРІБ ШЛЯХЕТНОГО РИЦАРЯ ПЕТРА КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО»

* * *

Коли козацьку мужність королі пізнали,
То рицаря отсього їм за герб признали,
Котрий готовий завжди вітчизні служити,
Життя за її волю своє положити...
Любов великим жалем нам душі покрила,
Коли смерть того мужа від нас оддалила,
Котрого мужність знали геть усі усюди,
Татари, турки навіть і північні люди.
Не раз громив оршаки⁶ орд хижих татарських,
Стаючи на дорозі в звитягах рицарських.
Проти полків турецьких умів мужньо стати,
Із силою малою вовків розігнати.

* * *

Хто б хотів достатньо тут справи описати
Конашевича Петра і на світ подати,
Мав би той у грецького поета Гомера
Зичить розуму або ще у Демостена,
Котрі греків своїх честь і воєнну славу
Описали доладу, маючи підставу.
Та нас трудно з ними в тій вправності рівняти,

⁵ © С. Д. Попель, О. В. Крекотень, правонаступники В. І. Крекотеня, переклад українською, 2013

⁶ Оршаки – юрби, зграї.

Ми в науках праць таких не хотіли мати.
Хоч у нас і простий ритм, годі промовчати,
Того мужа гідності станем величати.
А найперше про його рід і виховання
І у молодих літах у школах навчання.
У перемиських краях, на самім Підгір'ї
Народився він і ріс в православній вірі.
Потім у Острог пішов для наук поштивих,
Розквітали котрі там за благочестивих
Тих княжат, котрі й самі науки любили
І маєтностей своїх для шкіл не жаліли,
Аби молодь до наук бралась неліниво,
Церкві нашій і Русі на духовне жниво.
Боже, дай, щоб школи ті далі протривали
І хвалу тобі нехай завжди б помножали.
Конашевич славний, там немалий час живши,
У слов'янському письмі вправності навикши,
Почуваючи в собі здібність воювати,
За пороги поспішив, щоб козакувати.
І між рицарями там, живучи час довгий,
Вміння рицарське довів, ставши під короги.
Військо гетьманом його за оте обрало,
Турків з ним і татарву мужньо побивало.
В час свого гетьманства взяв місто кримське Кафу,
Що аж сам султан зазнав немалого страху.
Чотирнадцять йому там тисяч люду збив,
Каторги одні спалив, інші потопив.
Із неволі безліч він християн звільнив,
Бог його і воїнство в тім благословив.
За найбільшу рицар в нас має нагороду,
Як з неволі визволя бранців на свободу.
І за те йому гріхи бог всі одпускає,
А по смерті він його в небі поміщає.
Дізнавав не один раз турчин той, поганин,
Його силу і прудкий на війні татарин.
Розповість мултян земля, а також волошин,
Як їх той гетьман своїм рицарством полошив.
Дізнавав інфляндчик теж його війська сили,
Як їх рицарі оті, мов траву, косили...
Тож умінням на війні того досягав,
Що без шкоди для своїх ворога змагав.
А як місто він яке християнське брав,
То лишати в нім церкви в спокої казав.
Гляньте, той гетьман який був благочестивий:
По звияжстві пам'ятав про свій стан поштивий.
Ні, не скоро вже такий з'явиться на світі,
Щоб і військом, і пером так умів рядити.
А без нього нас беруть напасті і горе —
Палить воєн нас пожар, внутрішні роздори.

Зауважимо отож: воїнів хоробрих
Для держави треба нам і гетьманів добрих.
До гетьмана я свого знову повертаю,
Конашевича Петра, в ньому відзначаю:
Нашу віру він беріг в серці своїм свято
І від ворога її боронив завзято.
З військом він своїм не раз в короля просив,
Аби віру святу лях в нас не колотив,
Обіцяючи йому охітніш служити,
Коли віру нашу він не дасть колотити.
Та ж бо внутрішня війна, чвари ті криваві
Діються поміж людьми у його державі.
Рідну віру кожен з нас буде до загибуні
Боронити і не дасть завести новину.

Анонімні вірші з рукописних збірників XVII–XVIII сторіч

ХОДИТЬ ДІВЧИНА, ПО ПОКОЮ ХОДИТЬ...

Ходить дівчина, по покою ходить,
Вельми ся тужить по жовніру, як горлиця,
Ще й ручейки ломить, слізойки ронить:
– А хто ж моє серденько з жалю укоїть?
Ой якби хто знав, як же мі нудно,
Що мені з милим говорити трудно.
Ой трудно, трудній же буде,
Коли його довго не буде.
Ми ж бо любились півтора року,
Покіль не знали вороги збоку.
Ой як пізнали, розклеветали,
Бодай од Бога щастя не мали!

ПІСНЯ РУСЬКА

Дівонька тяженько в здихає,
Що свого дружбойка не має.
Краси з личенька іспали, чорні очі заплакали,
Нехай тая нужда, що ходиш недужа, що то за причина?
Чом очі рубойком криєш,
Чом дрібні слізойки сієш?
Нехай, прошу, буду знати, чого плачеш, в якій страті,
Не туж головойки, знайдем способойки,
Порадимся з собою.
Ой дружбо ж, дружбойку мій любий,
З недолі я плачу, не згуби,
В любовіть ти-сь ме вправив красну, одказував, що мій власний,
Тепер в дорожойку, в свою сторонойку
Од'їхав мій сподар.
Батьковий і материн синець,
Назвався родом волинець.
Казала-м му, сиротойка: далекая дорожойка,
Забудеш любовіть, а він по щирості
Обіцявся повернути.
Звірилася йому була,
Що-м його кріпко любила,
Він те всеїко поприймавши і од'їхав, не казавши.
Ні сам не буває, ні знати не дає,
А я, сирота, в тужості.

Не дам я сердейку волі,
Не буде знати недолі,
Бо так уміють любості, хотя й хто прийме і в гості,
За вірного слугу має взамін тугу,
Але треба терпіти.
Два місячейки минули, як мі обіцявся вернути,
Тепер юж більш, ніж годойка, ох лихая пригodayка,
Чом знати не даєш, чом не прибываєш
До мене, дівойки.
Терплячим в нагородойку
Дає Бог всім за службойку,
Терплю, а Богу молюся, буде він мій, не журюся,
Коли мні з ним жити, буде Бог судити, Бог отим нех радить.

* * *

Жаль серденьку, що тя не видаю,
Вдень і вночі о тобі гадаю.
Да пішов би я вночі, не маю помочі,
Боюся блуду для страшного суду.
Ах, серденько, не лякайся суду,
Коли тебе не побачу, то серденько знуджу.
Серцем засмучуся, з твару⁷ а ізмінюся,
Гди ж тя не видаю, тяженько зітхаю.
Ах, серденько, скажи мені правду,
Коли мене не кохаєш, іншу собі знайду.
Чи ж би я казала, коли б не кохала,
Бог того засмутить, хто кому ізмутить.
Ах, серденько, не буду я спати,
Волю ж бо я з диким звіром в пустині мешкати,
А в пустині звірі лютії без міри,
Пташата літають, жалісно співають.
Ах, серденько, ріка розлилася,
Я ж бо зі своїм милесеньким не намешкалася.
Піднесуся к горі, упаду надолі,
Ніж з нелюбом жити, вік свій і скінчити.

* * *

Гей і сам же я не знаю, що так мені нудно,
Тільки-м раз тя, серце, бачив, вимовити трудно.
Гей полюбив, не зблудив, гідна з гідним хороша,

⁷ З твару – з обличчя.

Хоч і страчусь до гроша.
А старатись ревню буду, аби позискати,
Ласку твою, моє серце, знову отримати.
Гей, а за тим, а при тім, чи не буде прилюдна
Твоя мова облудна?
До ніг твоїх упадаю, не одмовляй тому,
Хто приїхав одшукати ласку в твоїм домі,
Гей же, вірному своєму, котрий прагне вік цілий
Завше бути зичливий.
Гей, поїду пораджуся старенької матері,
Гей, чи скаже, чи не скаже тебе, мила, взяти.
– Гей поїдь же, одвідь же, а при тому старайся,
Що я люблю, признайся.
– Трудно Дунай переплисти, сили не втомивши,
Іще тяжче друга мати, кріпко не любивши.
Гей же, мила, несила зносить клопіт і тугу,
Завше з мислю про друга.
Полюбивши, кожен знає, дасть на тебе руки,
Що кохання жодне щире не буває без муки.
Тієї муки, розлуки хутко хай проминають,
Серця лиш не вражають.
Воріженькі облудні мають про нас мови,
А вже ж бо нас обмовили од ніг до голови,
Та не дбаю, кохаю, богу смуток вручаю,
Ласки щиро чекаю.

* * *

– Анно, Аннусенько, панно, гарная Діанно,
Чом ти ізмарніла?
Чом ти ізмарніла і личеньком змінилась? Була не така.
– Тужу і зітхаю, що ти, серце, не видаю
Та й перед очима,
Хоч провідай прийди і зі мною посиди,
Уже мені так марудно,
Сумно мені, милий, нудно
Без тебе, серденько.
– Сідлай, хлопче, свого коня
Да поїдьмо з полудня до твоєї голубки.
Там я її привітаю,
З кониченька не зсідаю:
– Чолом, мила панно!
– Чолом, чолом, моє серце,
Дай же ручку, облюбенче.
Із радості прошу в гості
До покою, поговоримо з тобою
Для ліпшої знайомості.

Ой гуляли, розмовляли, за здоров'я випивали,
За всіх кривих своїх.
– Многая літа, паноньку, многая літа, голубонько,
Зі мною заразом.
– Бувай же здорова, Аннусенько чорноброва,
Я од'їжджаю, поклін оддаю
В далеку дорогу.
Оставайся здорова!
– Чом так скоро від'їжджаєш, мов на лови,
Без мене молоді?
Знати погордився, що зі мною не насидівся,
Чи мене не любиш?
Дай же Боже, нам тоє, аби жили вкупі двоє,
У любій щирості і в Божій всесилості.

* * *

Добре чужую жінку любити,
Що вміє тайну любовну сокрити,
Серце свободне, для тебе догідне
Без переміни,
Думи спокійні, кохать свободні
Без одміни.
Мужик напився, спить і не чує,
Що його жінка зі мною жартує.
Каже наливать, повну випивать
В добрій приязні,
Оком моргає, плічком стискає
Без боязні.
На що так красна й хороша родилась,
До зваби легко отожд нахилилась.
Годі любити, бо стануть бити,
Коли піймають,
Мужик побачить, києм позначить
І полає.
А коли прийде мужик до хати,
Треба, напевне, вже утікати,
Дубина шумить, за мною гримить,
Мушу пропасти,
Коли б у руки мужу на муки
Мені не впасти!
Ах, біда мені з чужою жоною,
Бо мужик уже гонить за мною.
Ой дубиною сукуватою
По плечах мірить,
Я присягаюсь, в ноги схиляюсь,
Він же не вірить.

Що ж мені бідному тут учиняти,
Вже чужу жінку годі кохати?
Ліпше відстати, власну шукати —
Думати стану.
На чужім гумні без пожитку мні,
Тож перестану.

* * *

Вік мій, життя ціле плачу,
Молодії літа трачу,
Я живу в сльозах нежданих
Од навітів безнастанних.
Думка поїдає,
Надії збавляє,
Невидимий пломінь
Серце розпаляє,
Думать понуждає.

Ах, нещасне життя моє,
Чи ж нині утіха де є?
По тобі, серце, страждаю,
Згубу великую маю,
Де ж її шукати?
Лучче перестати.
А хоч розшукати —
Радості не мати,
Більше б її і не знати.

Всі дні мої повні плачу,
Я сам своє горе бачу,
Гине вік, час пропливає,
А волосся висрібляє.
Годину прогониш,
В роки не догонит,
Думу і печаль
Велику приложит,
Вік так продовжиш.

Течуть думки безконечні,
І жаль протікає сердечний,
Багато беру терпінням,
Важко збагнуть розумінням, —
Печаль все ладнає
І зневольняє,
Печаль превелику
На серце наводить —

І сумнів приходить.

Покажи, щастя, дорогу,
І яви ти милість многу,
Добрий час пора з'явити,
Давній сум нагородити,
Час перестати
Серце терзати;
Хочу веселий
Я час оглядати
І його приймати.

* * *

– Нудно ж мені, що думаю,
Лиху долю проклинаю:
Гей, біда в цілом віку,
Трудно жити чоловіку.

Молодості квіте красний,
Ох чому ж єсь так нещасний?
Літа губиш, серце нудиш,
Не женишся, дурно любиш.

Мати ж моя коби знала,
Нещасно б не годувала;
Воліла ж би-м утопити,
Ніжлі тепер все тужити.

– Сам хороший вік минає,
Ах, нещасний наступає,
Бо як стану над літ сорок,
Не погляне милий оком.

Будуть мене одганяти,
До шпиталю одсилати,
Зо старцями вкупі жити
І милостиню просити.

– Бідна ж моя милостиня!
Ліпша ж любая дівчина:
Обідати, вечеряти,
З нею любо спочивати.

Пійшов би-м я до монастиру,
Але сам собі не вірю:
Гей, там треба много сили,

Щоби біси не скусили.

Треба би ся засклепити,
Щоб дівчину не бачити;
Бо як дівча обачив би-м,
От престола отскочив би-м.

Де ж ся мені обернути,
Де з голови біду збути?
Буду жити, най так буде:
«Терпен спасен», – кажуть люде.

* * *

Ой, як серцю не нудити,
Кого люблю, не видіти;
Кого мисль моя кохає,
Серце во мні умліває.
Великая серцю туга,
Гди не виджу свого друга;
Рада би-м з ним говорити,
Будуть люде нас судити.
Очі видять і не плачуться,
Не встидяться, не встиждуться:
Ах, горе, горе, болізн̄ моя,
Проливає сльози своя.
Лучче було не знатися,
Ніж, любивши, розстатися;
Лучче було не зчинати,
Ніж, любивши, перестати.
Тече вода по долині,
Широкий лист на калині;
З ким люблюся, обіймуся
І к милому пригорнуся.
І к милому, к миленькому,
К його личку білейкому;
Запрягайте коні в санки,
Поїдемо до коханки.
Приїхали пред ворота,
Вийшла мила краща злота;
Приїхали наперед двору,
Вийшла мила для розмови.
– Ой, де жиєш, пробуваєш,
Мене, молоду, забуваєш?
– Ой, я жию край Дунаю,
Тебе, серце, споминаю.

* * *

Широкее болонейко⁸ вода забрала,
Любив же я дівчинойку, вона не знала.

Приспів: Ой, жаль, непомалу,
Любив я тя, дівча, з малу,
Людям не собі.
Ой жаль мені буде,
Коли її візьмуть люде,
Моя не буде.

Любив же я дівчинойку, вона не знала,
Купив я їй панчошейки, вона не брала.
Любив же я дівчинойку, вона не знала,
Купив я їй черевички, вона не брала.
Любив же я дівчинойку, вона не знала,
Купив я їй спідничейку, вона не взяла.
А у полі кирничейка зарубленая,
Ой юж моя дівчинойка замовленая,
А у полі кирничейка замуленая,
Ой юж моя дівчинойка зарученая.
А у полі кирничейка, два журавлі п'ють,
Ой юж мою дівчинойку до шлюбу ведуть.
А у полю кирничейка, два пташейки п'ють,
Ой юж мою дівчинойку до шлюбу ведуть.
Єден веде за ручейку, а другому жаль,
Третьому ся серце крає, що ей та не взяв.
Четвертий стоїть в оконейку, як ружовий квіт,
Заплакавши чорні очка, аж ся змінив світ.
Поставлю я кирничейку на своїм дворі,
Ачей прийде дівчинойка по воду ко мні.
Посаджу я та вишеньку на своїм дворі,
Ачей прийде дівчинойка на вишні ко мні.

ЖОЛИНСЬКА

Чи чувалисьє о такій новині,
Що загублено молодця в Жоліні?
За єдну пані, що мужа мала,
Же нерівного собі покохала.
Кохала його без три чверті року,

⁸ Болонейко – оболонь.

Взяв він од пана з рушниці по боку.
Став ся Петруньо у пана прохати:
«Рач, мя, панойку, життям дарувати!»
«Зрадив-єсь – пана, покохав-єсь паню,
Впав-єсь мі в руку, яко лис у яму».
«Я її не кохав, сама мя кохала,
По п'ять раз на день по мя посишала,
За шостим разом сама приїхала,
Вірнії слуги спровадили пана».
Взяли, зв'язали і кинули в воду:
На ж тобі, Петруню, за твою уроду.
Кинули в воду у вечір, в суботу,
Вельможная пані дерлася по плоту.
Крикнула потім голосом до неба:
«Милосердний Боже, чого їм ще треба?
Гей, слуги ж мої, слуги вірнейкії,
Будьте ж ви мені тепер приязнейкії.
Та дайте ж знати до матуні его,
Нехай шукає синойка свого».
Гей сталася там межи людьми рада,
Шукала его жолинська громада.
Шукали его через дві неділі,
Нікому того випадку не повіли.
І знайшли його в уманській границі,
Поставили его в жолинській улиці,
Та дали пані через попа знати,
Чи буде вельможна тіло навиджати?
Гей, взяла на ся жупан синюсейкий,
Завила голову в рубчик тонюсейкий.
Брнула⁹ водами, густими лозами,
Обмивала білі личка дрібними сльозами.
Шиту спідничку по пас замечала,
Білії ножейки о камінь шибала.
У суботу без б день дзвонойки грали,
В неділю при службі тіло поховали.
Ні отець, ні мати Петруня ховала,
Сама вельможна червоні сипала.
Та було знати та по першім разі,
Же пані в атласах, а ти у фармазі.¹⁰
Вельможна пані буде їсти, пити,
А ти, Петруню, будеш в землі гнити.

⁹ Брнула – побрела.

¹⁰ Фармазі – сіряк.

Пісні та вірші невідомих авторів

ПІСНЬ СВИЦЬКАЯ

Дівчиночко, моя голубойко,
Клопочеш ти мою голов ойку!
Як же ся мні да не клопотати:
Ци моя, ци не моя будеш,
Тільки мені серденько смутиш!
Дівчиночко, не горди мною,
Біднесеньким сиротою!
Як ти мною будеш гордіти,
Не буду я до тебе ходити!
Дівчиночко, чим же ти пишна,
Чом ти до мене з вечора не вийшла?
Не знаю, серце, не знаю,
Як я до тебе виходити маю?
Отець, matka на мя нарікають,
Же ся я в тобі, серце, кохаю.
Як я тебе не вижу годину,
Видиться мні, же сама загину,
Як рибі без води трудно,
Так мені без тебе нудно!
Гди би-м я мав орловіє крила,
Літав би-м до тебе, мила.
Упав би-м я на твоїм дворі.
Аби-м тебе обачив воскорі.
Дівчинонько, моя голубонько,
Скажи ж мені усю правдоньку:
Коли любиш – дай же, що маєш,
А коли не любиш – як собі знаєш.
Коли любиш, скажи ж правду,
А коли не любиш – я си іншу знайду!
Коли любиш – люби гаразд.
А коли не любиш – покинь мене зараз!

ПІСНЬ СВИЦЬКА

Смутна на серцю хвиля наступає,
Що моя дівчина мене покидає.
Що я чинити тепер, бідний, маю,
Коли милую з очу пострадаю?
А іншой не маю.

Бідна пташина і та пару має,
Поки ей не знайде, поти ей шукає.
А я, нещасливий, все то уважаю,
Що в своїй милості користі не маю,
А іншої не маю.
Риба з рибою і та ся злучає,
Моя слічна дама мене покидає.
Вода з водою із Божого суда
Злучатися мусить для іншого труда,
А я терпіти мушу.
І ви, орлята, соколята милі,
Позичте крил полетіти мені.
Нехай лечу в скали, яскині глибокі,
Нехай мої сльози наповнять потоки
При нещасній годині.
Ой, там же мені пребиває жити,
В нещасній долі горькі сльози лити.
Там моя розмова з звірятами буде,
Поки моє серце любові не забуде.
Лучче було не знати.
Гей, будь ласкава, не чинь серцю туги,
Бо я то знаю, що не буде другий
Над мене щирший, богу присягаю,
Нехай я твою давню ласку маю,
Твоїм слугою зостану

ІСНЬ СВИЦЬКА

Вимовити мені трудно, що тя люблю,
Але серцю мому нудно, що тя згублю.
Що тя люблю, як свою душу,
Сам тобі правду да признати мушу.
А ти мене чи не любиш, чи не знаєш,
Що навіки мене згубиш, если знаєш.
Що для тебе, ах мені горе,
Сам втоплюся да в Чорнеє море.
Не завдавай серцю туги, дівчиночко,
Не допускай умирати, голубонько.
Дай мені місце, серце, в себе,
Так мене люби, яко і я тебе.
Бійся Бога, глянь на мене оченьками,
Розвесели серце моє розмовами.
Дай рученьку, нехай бачать люде,
Що дівчинонька та моя буде.
А як же ти моя будеш, будеш знати
І навіки мою щирість пам'ятати.
Дай нам, Боже, вік щасливий,

Просимо в тебе, пане милостивий.

ПІСНЬ СВІЦЬКА

Нехай нагородять неба твої труди
І тяжкого серця вздихання,
Которі для мене поносить завжди
Щирої милості кохання.
Я тобі вірним серцем сприяла,
Поки-м в свободі своєї гуляла
І друга вірного не мала.

А тепер, як милость нам руки зв'язала
Через поприсяги, то трудно
Тому, которому вірно слюбовала,
В парі проводити вік любий.
Не знаю, чим би тобі платити,
Хіба й вдячністю нагородити
За твоє прихильне кохання?
Нехай за тоє Господь свої дари
Зливає з небес з високості,
Щоби могли по милостній парі
Повіншувати взаємності.
Заки то Божа судила воля,
Чили то ж то моя така доля,
Що тебе моя приязнь минула.

Бо то єсть образа і присягши Богу,
А іншого щиро кохати;
Бо то за тоє на страшнім суді
Треба Богу отвіт дати.
Бог буде судил, як ся справовал,
Би-м за тоє пекла не достал
Навіки вічні.

ПІСНЬ МАНДРОВАНОВОГО ЛЯХА З ВАРШАВИ

Да йшов ляшок із Варшави,
На нім бути, сукні шарі.
Мам при боку канчука,
Не боюся мужика.
Да йшов ляшок маковиком,
Надбав жінку з чоловіком.
Помагай-бог не дав
І шапочки не здонняв.

Мужик його привітав,
За чуприну вихитав.
От так, ляшку, добре знай,
Помагай-бог давай.
Да пішов ляшок понад Бугом,
Аж там оре мужик плугом.
Ой, став ляшок гадати,
Щоби єму сказати.
Да гадав ляшок до півдня,
Прийшов пішком до плуга.
Бодай здоров, ляшку, був,
Помагай-бог чом забув?
Да подай, хлопче, батога,
Буду вчити ляшка я
Помагай-бог давати
І шапочку знімати.
Да біда ляшка спокусила,
Прийшов ляшок до русина.
Помагай-бог не дав
І шапочки не здонняв.
І той його привітав,
За чуприну вихитав,
Познав русин, що ляшок,
Бо під носом порошок.
Гей, пішов ляшок дорогою,
Надбав білу гусь над водою,
Помагай-бог, біла гусь,
Навчила мене тая Русь,
Леч ось іде медвідь кусий,
А він мовит, що й то русин,
І зняв шапку хутненько,
Уклонився низенько.
Медвідь мовит: що, лях, грати?
Почав з ляшком жартувати.
Медвідь з ляхом попіврав
І чуприну обідрав.

Поети XVIII сторіччя

Левицький

ПІСНЯ СВІЩКА

А хто ж ся на світі без долі уродить,
Тому нігди людська ценсура не шкодить,
Людем-бо і щастя на світі дарує,
А мені і тоє життя одіймує.

Волів би-м не знати, що в собі світ може.
За що мя караєш, ах, мій потний Боже!
Ей, трудно ся мені на тоє подняти,
Всім моїм ворогам писки згамовати,

Трудно з ворогами, да ніщо чинити,
Прийдеться як камінь в воду утопити.
Встають і близькі сусіди судять,
По дорогах мя неслухні гудять.

Отця на мя і матку завше направляють,
На невинність мою би на мні не дбають.
І що ж я учинив тим ворогам важко?
Скарай їх, о Боже, на душі їх тяжко.

Розкажи ж, о Боже, землі мя пожерти,
Альбо позволь мені всі вороги стерти.
Ци навіки кажеш той біди терпіти,
Що вороги чинять, аж тяжко глядіти.

Ей, бодай вороги тії скаменіли,
Котрії на моє життя ся скупили!
Бодай зуби, очі собі вибрехали,
І як камінь в воду, бодай так пропали.

Григорій

Гей ти, горда дівонько, на що ти дуфаєш:
Ци на вроду, ци на багатство, ци стан пенкний маєш?
Не вважай на брови, бо не собольові,
Ні на стан статний, бо не бардзо гречний,
Ні врода хороша.

Розважаєш ти, миленький, гордось мою дармо,
Бо я ходжу смутная, трачу літа марно,
Бо щастя не маю, долю проклиная:
Кого вірне люблю, того не видаю.
Тужу безпрестанно.

І хоч би я не рада сердечне тужити,
Же не найду іншого, з ким би-м мала жити,
Я тебе кохаю, всегда споминаю,
Ані вдень, ні вночі я спання не маю
Через твою вроду.

Годі мене зводити, і так час немалий,
Більше не буду терпіти через те слави.
Коли мене любиш, не пускай нікому,
Бо я присягаю лиш тобі самому,
Мой милий, сердечно.

О, зрадливое кохання, що мя ізрадило:
За того мушу пійти, що серцю неміло.
Та я із нелюбом літа свої згублю,
Як того обачу, що я його люблю,
То ревне заплачу.

Розступися, земле, нехай поїду в тебе,
Бо я плачу безпрестанно, мой милий, без тебе.
Доле нещасная, що єсь учинила?
Хоч я сяду їсти – вечеря немила.
Мушу перестати.

І то жаль мні не помалу друже мой миленький,
Зриш предивне оченьками, як сокол сивенький.
Завше поглядаю я на твою вроду,
Же сам єсь хороший і пенкного роду.
Тугу мні заводиш.

І так з жалю тяжкого і з туги немалою
Не знаю, що чинити головоньці своєї.
Прийди ко мні вскорі, утіш мя, смутненьку.
Розвесели тугу у моїм серденьку,
Додай ми утіхи.

Юліан Добриловський (1760–1825)

*Народився на Волині. Поет і проповідник. Брав участь у редагуванні
почайівського «Богогласника» (1790). Видав переклад «з славенско-руського на*

*простий и посполитий языкрускій» книги проповідей «Науки парохіалнія». У 1796р. він прибув до Львова, де був проповідником.
Автор кількох поезій.*

ДАЙ ЖЕ, БОЖЕ, ДОБРИЙ ЧАС

Дай же, Боже, добрий час,
Як у людей, так у нас,
І щасливу годину
Розвеселім родину.

Приспів: Ой ну-ну, ой ну-ну,
Розвеселім родину!

Ви, малії пендраки,
Витинайте гопаки,
Ну же живо, ну же ну,
Розвеселім родину.
Ви, дівчата з хлопцями,
Поставайте враз з нами,
В так щасливу годину
Розвеселім родину.

Ви, матері з бабками,
Поставайте враз з нами,
Візьміть дзбанок всередину —
Розвеселіть родину.

А так станьмо всі в коло,
Заспіваймо весело,
Най Бог в кожду годину
Розвеселить родину.

* * *

Днесь пора і той час,
Охочий день для нас,
Всі станьмо в коло,
В тім колі весело,
Заспіваймо враз.
Бог нам той день дав,
Всіх нас ту зібрав;
Але ж просім його,
Щоби нам свогого
Духа даровав.

Од тя просим враз,
Щасливе дай для нас
День той пережити,
В нім ся веселити,
І на кожний час.
Нехай нас допоможе
Ласка твоя, Боже;
Бо без тебе, Бога,
Ані до порога
Ніхто не може.
В всякій потребі
Дай ласку і в небі
Тебе оглядати,
І враз оддавати
Честь, славу тобі.

Бурлескна поезія

* * *

Любо то я мало що вмію,
А предця, що-м витовк, то і розумію.
Юж би-м я і много до тих час того письма знав,
Коли би ми дяк частенько їсти давав.
Але часом два рази або раз,
І для того ми в серці на дяка ураз.
І так з лиха голова дуріє,
Хоч нерада душа, та говіє,
А через неповольнії пости
Посхли у мені жили і кості.
Правда, часом рад дяк щиро дати,
Тільки біда, же нізвідки взяти!
Бо з віршем з двадцять хат оббігну, мало що достану,
А, прийшовши до школи, ледве дяка в душі живого зостану,
Бо який такий біжить з губою, як з халявою, до горщати,
Аж на остатку ніщо і мені посьорбати.
І так вони у мене з горщаток деруть,
Власне, як пси стерво, і рвуть.
Але коли би Бог дав весни дочекати,
Мушу ся з тими поганцями пожегнати.
А коли ся буду з ними розлучати,
Буду вас, усіх парафіян, на бенкет прохати.

* * *

Христос воскрес, ба, правда, народився!
Не дивуйтеся, панове, що я помилився,
Бо часом чоловіку фрасунок голову сушить,
Розум заворочає, здоров'я мучить!
Спомнив-єм собі, яких-то бід школа приймає,
І хто в ній для науки нендзи коштує!
Бачите, моя чуприна, як круч, вгору встала?
ТЬфу, пек, либонь на вітер, бодай пропала!
Ба чомусь ми ся і черево одуло —
Либонь тут празник у когось почуло!
Ой, смійтеся, як хочете, бо вам, виджу, сміх, —
А коли би котрий дав сірячину, хоч як міх!
А хоча й би котрий дав шеляжину
Ачей би собі припрятав хоч на злую сукманину!

Приходять свята альбо юж настали,
Принаймні би-сьте нам хоч по грошу дали!
Такий же бабам підчас шлють і пироги,
А до нашої школи, либонь, не знають дороги!
Ану-но, гди ся вам трафить з пирогами, і нас не забувайте,
А дороги до нашої школи добре ся питайте!
А іще вам щось хотів-єм оповісти до skutku
Тільки ви те майте у своїм розсудку!
Мав-єм шату дорогу, що-м її сім літ латав,
Як же-м прийшов до вашого міста, то-м її подрав.
І мав-єм штани, що-м їх півроку латав,
І так наш пан дяк прибрав та їх у мене украв!
Я, неборак, у штанах добрих хотів піти на вечорниці,
А наш пан дяк, приоздобившись у моїх штанах, пішов до
молодиці.
І юж виджу, же межи вами тяжко ся зарятувати,
Хіба мушу в інші краї вандрувати!
Ось дивіться, панове, який на мені кожух!
Власне, як у спасів піст подраний лопух!
Надувся, як доробало, що в нім сидять квочки,
Власне, як в ямі із пір'ям бочки!
Егей, виправа, виправа, власне, як луб!
Тільки що не до строю краю, власне, як чернечий кублук.
І от з лихом йому – як лізе до купи!
Власне, як руно козяче, коли вкинуть до ступи.
Але потреба би його полатати,
Коли би тільки єдвабу достати!
Бо шкода би його шити нитками, хіба купити валовини?
Офримарчив би-м його межи купцями, не бавивши і години,
І усіх би-м вам на могорич великий запросив;
Хоч би-м цілий лабець з нього пропив,
Не жалував би-м вас пошанувати,
І ведлуг приятельства уконтентувати.

* * *

Христос воскрес, щаслива година!
Благословенная ковбаса і солонина!
А порося до сокола би ся рівняло,
Бо коби крила мало, то би попід небеса літало!
Так-єм того дізнав,
Гди-м печеню, і ковбасу, і порося добре затинав.
І так мя тая ковбаса розібрала,
Аж мя матуся водою одливала
І мовить: «Синку, іще борщику ізварю!»
А по хребту добре києм, по ребру!
Вчорам був пішов тільки під єдно окно співати,

А отой чоловік почав на мене з собаками гукати:
«А улю, люлю, ловіть котюжого сина!
Коби піймати, добра у нього чуприна!»
А я, неборак, широко ногами ступаю,
А іншим нищим неборакам голосом подаю:
«Утікайте подалеку тої хати,
Бо той чоловік псами і києм хоче нас забігати!»
Я кричу, а он мя києм став зогрівати,
Мусив-єм, панове, на дорозі лечи одпочивати.
Гвалт, гвалт, люди добрі, рятуйте,
Або мя старою солониною шмаруйте!
Прошу вас, панове, до доктора мя дайте,
Ачей би-м до здоров'я прийшов, каші з молоком присилайте!

* * *

Помагай Бог вам, панове міщане,
І тобі рокови, пане Іване!
А чи знаєш, коли-м до тебе прийшов хліба просити,
А ти мене хотів заправити ячмінь молотити?
А я, теє зрозумівши, і хліба не чекав,
Але-м з хати, як опарений, умикав?
Прибіг-єм під другу хату і там не дали нічого,
Але і там сказали: «Го-го-го! Маю я співака такого!»
Я, бігаючи, аж шалений, би-м голодним не зостав
І ледве-м аж на Хоминім городі дві моркви дістав.
Аби чим-кольвек свій галдун напхав.
А певне, не буду служити,
Бо трудно ся з богом бити,
Коли ся не хоче робити.
Волю я, панове, дівчину якую за себе заживати,
Ачей би і я де міг паном попом зоставати.
Правда, і першая небіжка за мною розкоші заживала,
Завше сьомого дня пастернак з хріном їдала.
Але я її не хотів любити,
Бо не хотувала нічого робити.
Правда, вона не пряха і я не косар, —
Не потреба би присмаки, хоч би і поцвілий сухар.
Привандрував я до міста Козина,
Аж там школа пирогами накривана.
А почав дощ на мене сметяний іти,
А я, неборак, почав рот підкладати.
Аж зараз почав іти і пироговий град,
І тій пригоді барзо був рад.
Там-то, панове, місто снігу бринза, як сніг, з міха ся сиплеть,
А з-межи неї масло плястрами ся ринеть.
Там-то доми з самих сал муровані,

А лоєм, замість вапна, шмаровані,
Книшами, пирогами побиті,
А паляницями зверху накриті.
Двері з полтів, а ковбаси до неї заціпки,
А вмісто колодок – пшеничній галушки.
Там душа моя прагне, там я іти маю,
Допоможи, Боже, о що я гадаю,
Бо ви, господицьки, на нас не барзо ласкаві.
Не даєте нам хліба, ані жадної страви.
Але ви, панове мужеве, ліпший на нас респект майте,
Коли прийде нищий, хліба і страви давайте.
Бо як ви нам старання не будете давати,
То скоро по воскресенію будемо собі деінде місця шукати.
А із'ївши паску,
Не стоїмо о дівочу ласку.

* * *

Гой, гой, подпив-єм собі горілкою нині добре,
Хто мя хоче слухати, повім йому охотне.
Хвала Богу, юж і свята прийшли! Хто їв паску,
А я її не видів, тільки свою Настку
Але то ви хочете, як бачу, всі о тім знати,
Хіба аж вам мушу пальцем показати.
Хвала Богу, тішимося, окрасити яйця наступили,
Але бо ся і дівчатам личенька запалили.
Чи не хтять вони лікаря альбо доктора?
Я правдиве доктор, приїхав-єм з міста Надвірної.
Бретери добрі мію, хто хоче зажити?
Але перше хтіте мя просити.
Правду мушу признати, паска мя минула,
Бо то ж моя Гасенька ноги завернула.
Моя то ж Олена ходила на губи,
Настрашилася лиса, заклонула зуби.
І я, панове, о собі страх великий маю,
Коли бік правий на голій землі, а я лівий складаю.
Моя небіжка мати, если знаєте, стара Кулина,
Два рази в рік до церкви ходила.
На різдво і на Великдень варила кашу з хріном,
Пастернак з росолом, з дубовим корінням.
І я часом тієї потрави заживив-єм,
Але ж і голос добрий мав-єм.
О, тепер-то я, панове, охрип, бо-м на горі співав,
Чути мя було по самий Ярослав.
Іще-м ся був гарячої браги напив,
І од того часу голос-єм утратив.
Чи чували-сьте, панове, що я іще вмію?

Як піду до корчми, то голос мію!
А в церкві – не питай, щоби співати.
Чи не волю я помежи пекарки хліба прохати?
І ви теж, панни, ласкаві на мене бувайте,
Паски, перепічки з хріном давайте.
«Христос воскрес», дяки, заспівайте,
А ви, дівчата, за тую вірш писанку дайте.
І ви теж, панни, ласкаві на мене бувайте,
Паски, перепічки, солонини з хріном давайте.
І я теж на вас буду ласку мати,
Де буде музика грати, мушу вам давати знати.

ОЙ, ЯК МЕНЕ МОЯ МАТИ ДАЛА ДО ШКОЛИ

Ой, як мене моя мати дала до школи,
Ой, зазнав я тяжкої неволі:
Казав мені бакаляр говори «аз»,
А як же я не вимовив – гоп в писок раз!

Крикнув же він другий раз: «Говори «буки»,
Іще-м не вимовив – вже-м впав в його руки.
Крикнув потім в третій раз: «Говори «віде»,
Уже ж його рука по чуприні їде.

А як сказав учетверте: «Говори «живіте»!
Тепер його, хлопці, на лавку кладіте!»
Ой, просив я ся і молив я ся;
Ні мені ся випросити, ні ся намолити.

Ах, ти мій учителю, ах, ти мій крілю,
Отпусти мені сей раз, бо уже млію.
Тридцять раз я омлівав і тридцять ожив,
А він щораз лучче руки доложив.

Пішов я додому та й татові скажу:
«Так мене учитель збив, що я ледве ляжу!»
Іще-м собі гіршого лиха набавив,
Що учитель не добив, то отець доправив.

Побіг же я до мами та й і до сусіда,
Куди ся не оберну – всюди мені біда:
Матір мене коцюбою, сусід – цибухом,
Аж мені набігла грушка за ухом.

Пішов я до корчми позбути туги
Лигнув-єм горівки кубок і другий.
Мислю си: «Горівка моя потіха,

Як вип'ю з квартину – позбудусь лиха».

Випив я квартиру, прийшов додому,
Аж ліпше було серцю мойому
Від кварти горівки, доброї сивухи
Станув ми світ, як банька, а люди, як мухи.

Описи Львова і Львівщини

Ян Альнпек (? – 1636)

Купець, аптекар, львівський міщанин, багатолітній лавник, райця та бургомістр Львова. Народився у Львові. Вчився на аптекаря за кордоном, у 1582–1586 рр. перебував у Вроцлаві, навчався в Падуї. Під час навчання Альнпек отримав пропозицію зробити опис Львова для німецького видання про найвизначніші міста світу. У 1597-му Альнпек після навчання повернувся до Львова і потрапив до в'язниці через майнові проблеми. З 1602р. Альнпек боровся разом із львівськими міщанами проти узурпації влади патриціатом, за що двічі зазнавав ув'язнення і був за образу магістрату позбавлений громадянства Львова, яке йому повернув король у 1607р.

Під час пошесті у 1623 р. Альнпек втратив дружину і доньку. При другій епідемії 1625 р. Альнпека було призначено бургомістром. Крім «Топографії міста Львова» (1616), Альнпек є автором мемуарів про виступи львівських міщан проти міського патриціату, опису епідемії 1623 р. та інших записок.

Перекладено з латинської.

Опис міста Львова

Це місто має найкращі каменоломні в порівнянні з іншими містами Польщі, чотири цегельні, багато печей для виробництва вапна, а також велику кількість дерева, придатного для будівництва. У навколишніх горах є також поклади гіпсу і гарного прозорого алебастру, якого мало де можна знайти. Місто має архітекторів і найдосвідченіших будівничих – поляків, німців, італійців, і в кожній професії настільки чудових майстрів, що ніде в Польщі не можна б краще озброїти військо, як тут...

Ринок служить як для справ громадських, де вирішуються адміністративні питання і суперечки, так і для купецьких, де виставляються на продаж всі потрібні товари. Він становить велику квадратну площу, оточену чудовими високими мурованими кам'яницями; у східній стороні ринку височить вишуканий будинок архієпископа. Можна побачити натовп купців усіх народів, які напливають до цього міста майже з цілої Європи і Азії, найбільше греків, турків, вірмен, татар, волохів, угорців, німців та італійців. Тут розбещений натовп бездіяльних гебреїв – вигнанців цілого світу, – тут – майже їх «земля обітована». Саме вони, спокійно дрімаючи на міських бруках, заробляють своєю запобігливістю більше, ніж інші купці... Хоч внаслідок сусідніх воєн Львів, як торговельний центр, дуже підупав, однак сюди продовжують приїжджати купці з Туреччини, переважно греки, які перебувають під пильним наглядом присяжного міського товмача, щоб запобігти обдурюванню. Щороку вони продають приблизно 500 бочок малмазії. Це місто в достатній кількості постачає цілому польському королівству різні шовкові тканини, килими і пахуче коріння. У Львові також є воскобійні, які зайвий віск постачають німцям, італійцям та Іспанії. Восени солять тут також варті похвали шупаки, які можна порівняти з тими, які колись ловили між двома мостами у Тибрі і дуже їх цінили римляни. Навколо є багато великих ставків, де ловлять коропів, піскурів та окунів; вони смачні і дешеві. Привозять сюди угорські і молдавські вина, але вони дуже дорогі, тому населення п'є переважно солодкий мед, заправлений хмелем, і пиво – напої не тільки смачні, але й корисні для здоров'я. Є у Львові також міделиварня, де відливають військову зброю. Є великий

арсенал, заповнений всякого роду військовою зброєю. У громадському шпихлірі зберігається такий великий запас зерна, що його вистачить на довгі роки. Місто це має друкарню і папірню і все, що тільки потрібно для людського ужитку; до того ж тут незрівнянно низькі ціни на продукти, що притягає до міста велику кількість людей різних національностей і професій, а одночасно запроваджує також різноманітні пастощі і розваги.

Місто має дві брами: краківську, звернену на північ, і галицьку – на південь; стільки ж є передмість, де збудовано приблизно 1500 будинків, які магістрат наказав будувати з цегли, щоб у випадку нападу неприятелів могли бути легко знесені. На тих передмістях височить багато римо-католицьких і грецьких храмів. Місто огинає річка, яку звичайно називають «Полтва» і яка випливає з малого джерела біля цегельні Гольдберга (на Кульпаркові). Вона перепливає попід мури міста, від півдня до півночі, далі тече між горами, через гаї і долини і, круто повертаючи, широким розливом впадає до ріки Буг під містом Буськом. У місті є сади, повні різних і розкішних фруктових дерев, декілька виноградників, які постачають ледве 100 бочок терпкого вина, багато пасік і родючі поля...

Юст Юль (1664–1715)

Юст Юль – данський посол у Москові при Петрові Першому.

Лемберг

Місто оточене великим високим валом: стіною ж – невеликою, старовинною, з вежами – укріплена тільки внутрішня його частина. Саме місто прекрасніше за усі інші міста подібного розміру. Тут багато красивих палаців: майже усі будинки п'ятиповерхові, з великими колонами з кубічних каменів і прикрашені прекрасними статуями; вікна забезпечені залізними віконницями або ґратами. Особливою пишністю вирізняється будівля Єзуїтської колегії з церквою. Кажуть, ніби король шведський, якому при взятті і розграбуванні Лемберга дісталася найбагатша здобич, сказав, що в усій його державі нема стільки золота і срібла, скільки він знайшов в одному цьому місті. Шведи узяли між іншим золоті і срібні прикраси з усіх церков і монастирів і всюди чинили насильство; втім, після штурму життя людей щадили. Чоловіки в Лемберзі носять польське вбрання, жінки французьке. А загалом у місцевих жінках нічого польського непомітно. У Лемберзі є замок на дуже високій горі, яка височить над найвищими церковними шпіцами, оточений стінами і вежами і може обстрілювати усі міські вулиці.

Цікаво, що львів'яни симпатизують більше шведам, ніж московитам. Шведи з'явилися сюди як вороги і узяли з поляків великі побори, але отримавши, що хотіли, дозволили їм володіти іншим їхмайном спокійно, в безпеці, як у наймирніші часи. Навпаки, московити з'явилися як друзі, проте теж зажадали з поляків податків, а тепер, отримавши їх, все-таки, як і раніше, грабують, крадуть, відкрито чинять усілякі насильства, забирають усе із зайнятих ними будинків; без всякої совісті навіть під час посту, коли не можуть їсти м'яса, вбивають худобу тільки для того, щоб продати шкуру, а тушу кидають собакам і виробляють багато інших безчинств.

Ян Томаш Юзефович (1663–1729)

Народився у родині багатого міщанина у Львові. Його предки були видатними постатями в історії Львова.

Вихованець і викладач Ягеллонського університету в Кракові, канонікримо-католицької капітули у Львові. Автор латинської хроніки «Зауваження про життя львівських архиєпископів», яка містить відомості про події в Україні, зокрема у Львові.

У 1704 р., після захоплення Львова Карлом XII, Юзефович небезуспішно виконував дипломатичну і посередницьку місії. Уривки з хроніки перекладені з польської і опрацьовані укладачем.

Образ дзвону

Під 1659 роком Томаш Юзефович записав таку історію.

Якось польська перекупка, почувши, як дзвонить великий дзвін Успенської церкви, якого в народі називали Кирило, сказала українській перекупці:

– О, як же грубо звучить ваш Серило!

Українка сприйняла те, як вона обізвала її дзвін, за особисту образу і собі збештала польку, вигукнувши:

– Якщо наш дзвін Серило, то ваш кафедральний Гаврило!

Слово по слові перекупки добряче пересварилися і врешті-решт постали перед судом.

Суддею на той час був консул Варфоломій Зиморович, який, вислухавши сварку обох жінок, видав такий вирок, звертаючись до польки:

– Слухай, жінко, щоб ти ніколи не важилася давати такого легковажного назвиська такому великому дзвоні, а під карою штрафу завше додавай титул «Пан Серило дзвонить!»

Почувши цей вирок, полька розсміялася, а українка втішилася так, мовби виграла справу.

Навіть духи покійних єпископів молилися за Львів

Вже кілька місяців 1648 року Львів жив у тривозі й чеканні облоги. А одного теплого вересневого дня примчали до Львова на змилених конях обшарпані, в пилюзі вояки, розбиті під Пилявцями. Незабаром за ними з'явилися й біженці. Місто наповнилося жіночим плачем, жидівським лементом і галасом збіглих вояків.

Усі церкви стояли відкриті навстіж денно і нічно, священники на зміну правили служби Господні. Побожні міщани цілі ночі проводили у молитвах, а коли з першими променями сонця втомлені шукали спочинку, то місце поснулих людей займали духи.

Якогось ранку на останній сходінці великого вітваря у катедрі люди побачили трьох єпископів у святих плащах та шапках-інфулах на головах. Єпископи правили службу і просили

Господа відвернути від міста лихо. А коли кількоро міщан захотіли зблизька придивитися до них, святі отці враз позникали.

А іншого дня на світанку з'явився в катедрі львівський єпископ Гроховський, що вмер був чотири роки тому, і теж усі бачили, як він молився за Львів.

Петро Алабін (1824–1896)

У книзі «Чотири війни. Похідні записки» (1888) з великою симпатією описує галичан, яких він побачив, беручи участь в поході російської армії, що йшла придушувати революцію в Угорщині. П. Алабін згодом став відомим російським державним і громадським діячем, військовим письменником і журналістом.

Переклав укладач.

Галіція

1 травня 1849 р. через Волочиську митницю ми вступили в Австрію.

Багато хто з нас сподівався зустріти тут безліч предметів, які своїми різкими особливостями приємно урізноманітнили б наше трудове життя. Але край, через який ми йшли, був мовби продовженням Поділля і цілковито на нього схожим. Ті ж красиві краєвиди, ті ж плодородні долини, грайливо прорізані відрогами Карпатського хребта і струмками, що мальовничо звиваються квітучими галявинами, вкритими надзвичайно буйною рослинністю і облямованими густими хащами кущів або перелісками різноманітних листяних дерев. І тут ті ж хати, що яскраво виблискують своєю білизною в тіні густих садів черешень і слив, що й у нас, на Поділлі; той же одяг чоловіків і жінок; та ж мова, традиції, звичаї, що й у подільського простолюду; те ж уніатське віросповідання, якого були змушені дотримуватися і жителі Поділля до незабутньої пори возз'єднання їх з нашою церквою.

Жителі міст, містечок, сіл збігалися натовпами дивитися на нас. Що глибше проникали ми в Галіцію, то привітніше зустрічали нас не лише селяни, але й інтелігенція. Офіцерів у Галіції оточували такою увагою, що ця привітна гостинність ставала іноді нам тягарем. Міщани один поперед одного просили нас до себе на квартиру, – явище, до якого нас зовсім не привчили походи по вітчизняних містах; у менш-більш заможного хазяїна офіцер знаходив приготовану для нього найкращу кімнату, свіжу воду, зручне ліжко, каву, закуску, а за чаєм товариство порядних людей, мило і, нерідко, дуже добірне.

Цей край густо населений і земля чудово оброблена, чим, по суті, вона і відрізняється від сусідньої подільської землі. На значному просторі не бачиш клаптика землі, на якому не було б слідів праці і зусиль людини; втім, за помірну навіть працю, тут природа, звичайно, і винагороджує сторицею. Край благословенний, схожий на найкращі куточки нашого Поділля і України, тільки в поліпшеному вигляді.

Дорогою на Лемберг ми ночували в м. Єзерно (Озерна), в якому колись був оборонний замок, і минувши кілька гарненьких сіл, вступили в повітове місто Злочів, дуже живописне і чистеньке. Не доходячи міста, праворуч від дороги, посеред напівзруйнованих земляних укріплень, височіє древній замок Яна Собеського, якого він збудував за допомогою полонених турок і татар.

У Злочеві нас зустріли дуже гостинно: його люб'язні жителі наперебій прагнули передбачити найменше наше бажання. На чужій стороні дуже приємна подібна увага; приємно хоч на кілька годин поміняти бівуак на затишну вітальню, сиру землю на м'яку канапу і грубу балачку своїх товаришів на жваву бесіду вишуканого товариства.

Наступний нічліг ми мали у поважного ксьондза села Винники і здивувалися, як славно живуть в близькому сусідстві з нами духовні особи. У господаря поєдналося усе, що тільки можна забажати на сільському обійсті: дивовижний сад, наповнений квітами і фруктовими деревами; комфортабельне помешкання з вітальнею – в оранжереї; велика бібліотека; картини неабияких майстрів на стінах. Мати і сестри ксьондза служили прекрасним доповненням хатнього затишку нашого хазяїна.

Але якою б приємною не була розмова в благовонній оранжереї, все ж ми змушені були проміняти її на похідного коня і того дня проминули так звану Печенізьку могилу насипану як розповідають, на місці битви печенігів з нашими предками.

Нарешті, пройшовши ще досить великий простір по мальовничій місцевості, ми піднялися на узвишшя, з якого в долині на мальовничих пагорбах побачили Лемберг в усій його красі.

Натовпи народу оточували нас увесь час, поки ми відпочивали, чекаючи наказу вступити в місто. За увесь час перебування у Лемберзі не виникло з боку жителів жодної скарги на солдатів. Що стосується офіцерів, то їм відвели квартири в найкращих будинках, де хазяї прийняли їх у свої сімейства, запропонувавши їм окремі кімнати, прекрасний стіл, готовий екіпаж для оглядин міста, словом – гостинність цілком слов'янська.

Ми обійшли Лемберг у всіх напрямках і дійшли висновку, що коли не за обширем, то за витонченою своєю зовнішністю, за надзвичайно різноманітною архітектурою – то новітньою європейською, то середньовічною готичною, – за величиною прекрасно обставлених площ, за шириною вулиць і тротуарів; за великою кількістю садів і взагалі за переважаючими тут чистою і порядком, він може бути зарахований до найкращих європейських міст.

Вражала будівля Оссолінського з картинною галереєю і чудовою бібліотекою, основу якої поклав імператор Йосип II, подарувавши Львову одну з Віденських публічних бібліотек, зауваживши при цьому, що для віденців забагато і однієї бібліотеки, бо вони не люблять читати!

Заможні крамниці Лемберга займають велику частину нижніх поверхів будинків на крапцях вулицях міста і головній площі. Товари в крамницях виставлені з великим смаком. Тут усе можна знайти найрозкішніше, наймодніше, найвитонченіше, але, зрозуміло, усе це предмети нам недоступні, оскільки з нашою появою торговці швиденько підняли ціни. Місцеві жителі дивувалися, звідки росіяни беруть стільки грошей, щоб за усе платити утридорога, – а ми дивувалися у свою чергу: як у цих освічених європейців вистачає совісті за те, що ми принесли їм мир і тверду надію на відновлення в країні спокою і порядку, оббирати нас! Але нам слід було пам'ятати, що тут уся торгівля в руках жидів, для яких ми представляємо собою тільки щасливу нагоду зробити добрий гешефт!

У найкращому ресторані міста ми за відносно високу ціну знайшли не надто вишуканий обід і за дві пляшки поганої мадери заплатили півімперіал.

Ресторан заповнювали лембергські міщани й австрійські офіцери. Одні з відвідувачів грали в доміно, в карти, на більярді, – інші, слухаючи непоганий жидівський оркестр, попили прекрасне пиво з чудових високих склянок і поганеньке австрійське вино, яке подали у маленьких пляшках.

У театрі, в якому кращі актори Лемберга немилосердно спотворювали Шіллерових розбійників, глядачі сиділи в капелюхах; але коли ми, увійшовши до партеру, скинули каски, публіка, хоч, мабуть, і здивувалася, узяла з нас приклад і оголила голови. Таким чином Лембергський театр завдяки нам уперше побачив парики і лисини своїх відвідувачів!..

А далі ми попрямували на Самбір, проминувши гарненьке містечко Добромиль, де на нас дивилися, як на диво, бо ми були першими з росіян, що тут з'явилися. Але, натомившись дорогою, ми навіть не оглянули тут старовинну солеварню, що стоїть над глибоким джерелом солоної води, і усе, що бачили в Добромилі, то це костюл, заснований 1513 р., з портретом будівничого на стіні. Праворуч від Добромиля між горами на високій скелі вимальовуються величезні руїни древнього замку згаслого нині роду Гербуртів, які колись володіли і цим містом, і околицею. Цей замок, що викликає нині своїми руїнами якусь романтичну привабливість усієї околиці, прославився тим, що витримав сильні облоги шведів і трансільванців.

За верст 15 перед Самбором ми побачили збоку від дороги містечко Старе Місто. Кажуть, що тут і був спочатку Самбір, заснований в прадавні часи руським князем, і що тільки згодом якийсь польський король, полюючи в лісових околицях древнього Самбора, убив оленя на місці нинішнього Самбора і в пам'ять цієї події заклав місто, давши йому в герб поціленого стрілою оленя. Герб збережений Самбором досі. Насправді Самбір перенесений на його справжнє місце в 1241 р. після пожежі, яка знищила первісне місто. Польські літописці – великі вигадники, пишуть, що Самбір заснований у IV ст. якимись саборами.

Верст за п'ять, не доходячи міста, нас стали зустрічати натовпи самбірчан, кількість яких збільшувалася з кожним нашим кроком, і разом з нами посувалися до міста, навіть заважаючи рухатися нашій колоні.

Самбір невелике, але красиве містечко. Шкода тільки, що Дністер протікає не під самим містом, а верстах в трьох від нього; річка ця хоча ще дуже вузька і мілководна тут, але все-таки прикрашала б місто і додавала б йому багато зручностей.

Міська площа, що лежить під моїми вікнами, – найкращий закуток міста, – квадратна, обставлена прекрасними дво- і триповерховими каменицями, чиста, гладко вимощена. Посеред площі – міська ратуша легкої і витонченої архітектури; вулиці впадають в площу вузькі, як в усіх старовинних західних містах, але прямі і чисті.

Самбір, можна сказати, колыска щастя Дмитрія Самозванця. Тут уперше визнали його царевичем; тут він закохався в Марину Мнішек; тут він уклав відомий контракт з її батьком, тут вона названа його нареченою і звідси поїхала в Москву; тут в ім'я Дмитрія зібралися польські полки і звідси вони рушили захоплювати для Самозванця Московський престол. Самбір ще відомий в історії поразкою під його стінами: шведів (1656), трансільванців (1657) і турок (1672), нарешті ще тим, що жиди, які раніше, як і тепер, тримали в Польщі усю торгівлю в своїх руках, були позбавлені до 1732 р. права торгувати в Самборі!

Ми прожили в Самборі недовго, але весело, і я упевнений, що самбірчани довго з любов'ю згадуватимуть нас за поживавлення їхнього міста, за різноманітність, яку внесли ми в їхнє тихе життя. Так, щовечора ми імпровізували велике гуляння на міській площі, де незалежно від музики, яка лунала, щовечора влаштовували «зорю з церемонією».

Наші гарні стосунки з самбірчанами спонукали їх дати бал в нашу честь. Ми усі були запрошені на цей бенкет. Бал вийшов на славу: він вирізнявся багатолюдністю, витонченістю і водночас простотою костюмів, безліччю гарненьких жінок, щедрим почастинком і повною невимуженістю, яка викликала непідробні веселощі.

У один з останніх днів нашого перебування в Самборі ми були свідками, і деяким чином, навіть учасниками, католицької, церковної, народної урочистості – свято Божого тіла.

В цей день на чотирьох кутах головної площі влаштували вівтарі, прикрасивши їх квітами, іконами, зеленню, барвистими тканинами, корогвами, статуями святих і картинами духовного змісту. Після літургії з католицького собору потягнулася процесія. Попереду йшли довгою низкою діти, попарно, підібрані за зростом, найменші попереду; за ними потягнулися півчі й інші служителі усіх міських церков, далі в блискучому одязі усі священники міста і його околиць, вони несли парчевий балдахін, прикрашений золотими шнурками, китицями, позументами і страусиним пір'ям, – під яким йшов старий ксьондз зі святими дарами. Услід за цим

священиком йшла наша полкова музика; потім загін австрійських солдатів і великі натовпи народу, вирядженого в найстрокатіші і найяскравіші костюми. Під час ходу наша музика грала безупинно різні духовні п'єси.

Але найоригінальнішим було те, що в найурочистіший момент церемонії, коли ксьондз, зупинившись перед вівтарем, возніс догори дароносицю з дарами і благословив тілом Господнім народ, який вклякнув, причому австрійські солдати віддали честь святим дарам триразовим рушничним залпом, наші музиканти грянули «Боже Царя храни»!

Після закінчення процесії народ тріумфував протягом усього дня. Натовпи жінок і дівчат, у квітах і яскравому вбранні, ходили строкатими вервечками по місту, притягаючи своїми тужливими піснями кавалерів, які пригощали їх дешевими ласощами. Отут таки можна було надивитися на красунь! У Самборі багато красивих жінок, але в селах їх ще більше, а до дня «Божого тіла» зібралися тут жителі з усіх околиць, ніби навмисно влаштувавши для нас виставку красунь. Та й те сказати, якби нам довелося постояти в Самборі довше, то немало наших опинилися б у вічному полоні самбірчанок; але сурма вже гриміла вдалині; її чарівливі звуки вже почали долинати до нас, заглушаючи солодкі пісні галичанок.

Володимир Броневський (1782–1835)

Публіцист, мемуарист. Був військовим моряком, командував дрібними кораблями Чорноморського флоту. Видав «Подорож з Трієста до Санкт-Петербурга в 1810 р.» (1828). Цікавий також його «Огляд Південного берега Тавриди в 1815», де описана історія та етнографія Криму. (Наведений уривок переклад укладач.)

Подорож з Трієста до Санкт-Петербурга

Лемберг, 30 травня. При вступі в Галіцію, мене усе тішило: схожість жителів з нашими малоросіянами вражаюча: їхні свити і шапки такі самі, які носять у нас в Україні, говорять же так виразно, що я, не будучи малоросіянином, усе міг розуміти без труднощів; і сама природа здавалася мені чарівнішою і щедрішою, ніж бачив я її учора.

Проходячи повз Уніатську церкву і почувши спів, зайшов помолитися. Служба йшла на слов'янській мові, і я не помітив жодної відмінності від нашої служби, окрім того, що на актенії згадують Папу. Священики ходять без бороди, стрижені, і в такому ж вбранні, як католицькі приходські ксьондзи. І церковне облачення уніатських попів таке саме, як у наших.

В міру того, як, минаючи довге передмістя, я наближався до Лемберга, предмети швидко змінювалися, цікавість зростала, стукіт, гамір наростали; і раптом від сільської тиші, від скромних дерев'яних будиночків я перенісся, наче завдяки чарам, в галасливий, багатолюдний натовп, і перед жадібними моїми поглядами виросла громада будівель – одні кращі, прекрасніші за інші. Прекрасні коні, прекрасні екіпажі, багаті крамниці, квалітивна хода людей, чисті тротуари, широкий бульвар, милі веселі обличчя, строкатість і смак дамських нарядів, дивували мене поперемінно і утворювали дивну протилежність з довгими каптанами, конфедератками, червоними або жовтими чобітьми польських чепурунів, і особливо з бідною зовнішністю черні, що тіснилася на вулиці. Я заздалегідь знав, що дорогою від Трієста до Петербурга нам зустрінуться тільки два великі міста, Буда і Лемберг; але ніяк не уявляв, щоб цей останній був такий багатолюдний, такий багатий. Завтра Трійця, і з завтрашнього ж дня почнуться контракти, на які з'їхалося безліч купців та шляхти, щоб укласти різного роду родинні й торговельні угоди.

Лемберг схожий на маленьку столицю, в якій чого забажаєш, те й просиш. Крамниці наповнені усілякими товарами, обабіч вулиці видно золочені і розписані вивіски, що рекламують різного роду мануфактуру й ремесла. Скрізь повно народу, всюди по гладкій бруківці котяться багаті екіпажі, і польські улани у святкових мундирах скачуть на гордих конях; самотні красуні снують по тротуарах або, сидячи біля чистого вікна, валять і запрошують прихильною усмішкою. Розкіш і розпуста йдуть пліч-о-пліч. Поляки люблять забави майже настільки ж, якщо не більше, ніж італійці. Будучи неробами усе життя і заможними без зусиль, вони не знають, як убити час. Тут є гарний театр, а бали і вечоринки майже щодня то у генерал-губернатора, то у інших знатних панів. Академічна бібліотека містить сто тисяч книг.

Вулиці добре вимощені, розташовані правильно і перетинаються трьома великими площами; будинки в три і чотири поверхи; кращі з них оточують площі, прикрашені трьома величезними церквами, спорудженими посередині. Я заходив у найдавнішу, побудовану королем Іоанном Собеським. Це готична будівля дуже добре збережена. Склепіння її високі, церква не надто велика, але в ній стільки прикрас, стільки чудасій, що саме ця відсутність смаку безлад здавалися мені кращим достоїнством цього пам'ятника хороброго визволителя Відня.

У центрі міста збудована висока чотирикутна вежа, на якій щогодини сурмлять і сповіщають, що в місті усе спокійно. Я піднявся на неї, але нічого особливого не помітив, окрім дахів, що займають великий простір. З усіх будівель понад усі інші сподобалася мені головна гауптвахта, оточена іонічною колонадою, на якій легко лежить важкий карниз, багато і зі смаком прикрашений військовими гарматами і прапорами.

Лемберг гарний, але не може похвалитися вдалим розташуванням, він розкинувся в ямі поміж двох пологостей, так що і під'їжджаючи, побачиш місто не раніше, як опинишся вже на його передмісті. Лембергу ще бракує судноплавної річки; Полтва, що його зрошує, не годиться для міста з 50 000 жителів, які займаються значною торгівлею. Французи, за прикладом древніх греків, перейменували його на Леополь.

У Трійцю стало ще тісніше на вулицях, ще галасливіше, і коли я йшов на обідню, то вже зустрів багатьох напідпитку, а багато й таких, що валялися. Це давно не бачене мною явище нагадало, що рухаюся на північ у і що з усіх тварин людину можна вважати за найупертішу, бо всупереч природі упивається найдужче там, де земля не родить винограду.

По обіді я вирушив до міського парку подивитися, як стріляють у ціль. Там знайшов я численне товариство, музика гриміла, відлуння повторювало постріли. Міська міліція або інакше цивільна варта щонеділі, промарширувавши з прапором і музикою по головних вулицях, приходить сюди для стрільби в ціль.

Хто поцілить в яблуко, того називають Царем стрільців і вдягають йому на шию золотого півня на ланцюжку, а окрім похвалу вручають йому невелику нагороду. Я увійшов до галереї, з якої стріляли в щит, але що з тридцяти пострілів жоден не поцілив, то знудгував і подався в інший парк, прозваний Єзуїтським.

Парк прекрасний, і ще прекрасніший тому, що тут прогулюється найкраща публіка. Обійшовши усе, я не знав, чим милуватися: прекрасними кущами чи красою квітників, оксамитовими лужками чи розфарбованими будиночками, що миготіли серед свіжої зелені. У одному з будиночків була чудово умебльована ресторація, в інших – кав'ярні і галантерейні крамниці. З підвищення і з фігурної альтанки видно найкращі міські будівлі і чути віддалений гомін людей, що веселяться, перестук карет і бричок, які під'їжджають до воріт саду. Звикнувши до постійних німецьких мод, я був приємно здивований різноманітністю, багатством і смаком вбрання тутешніх пань, а ще більше тим, що між ними дуже багато красунь з блакитними, м'якими очима; одне мені не сподобалося, що рум'яна занадто грубо накладені на нерівні місця і приховують у молодих дівчат надто багато природних принад. Втім такий обман дозволений, бо дуже приємно бачити у всіх однаково свіжі обличчя. Я давно чув про любов'язності польок, яких багато хто називає північними французенками, але тут застав щось геть відмінне. Одна за однією скромно і тихо йшли вони розміреними кроками і на питання кавалерів відповідали, потупивши очі і ледь розтуляючи рожеві уста, і жодна прекрасна голівка не ворухнеться, щоб зиркнути набік.

Сонце сіло, і на усіх доріжках стало так тісно, що довелося проштовхуватися. Голова у мене закрутилася. Мені набридло блукати назад і вперед, безупинно остерігаючись, щоб не заплутатися у вуалях або стрічках.

У сутінках я перейшов на бульвар, що розкинувся на зруйнованому валу посеред міста, і тут такий самий натовп, навіть ще більша тіснява, але скоро стали усі роз'їжджатися по балах і в театр. Німфи веселошів, досі непримітні, zostалися в перших рядах. Проходячи, вони кланялися, зітхали, сміялися, і відводячи за собою кавалерів, бажали подругам, які залишалися, доброї ночі.

Лемберг, 3-го травня. У Духів день я обідав у руській корчмі, найкращій в усьому місті. Не дарма дали їй цю назву: серед гостей було чимало наших офіцерів. Одному з товаришів моїх геть не до речі спало на думку запитати у польського офіцера, у французькій службі, при-

тому ще російського підданого, запитати: кого поляки краще люблять: росіян чи австрійців? Звичайно, російських, відповідав поляк, тому що із ста одного можна полюбити, а австрійців і з тисячі жодного не знайдеш.

Ввечері, не знаючи як провести час, пішов в театр; при вході подаю п'ять гульденів, замість квитка отримую дві лотерейні карти, і захоплений натовпом, що тіснився в коридорі, сідаю в партері на лавку. Скоро театр наповнився, і жодної ложі не залишилося порожньою. Жадність до виграшу множила нетерпіння глядачів, між якими помітив я більше застареньких і взагалі більше літніх, ніж молодих жінок.

При першому русі смичка в оркестрі шум, стукотня і розмови почали зменшуватися; коли ж завісу підняли, усі раптом замовкли, і наступила урочиста тиша. Посеред сцени стояв великий стіл з колесом; по обидві сторони його дві чорні дошки. Замість акторів виступили Магістратські або які інші цивільні чиновники у супроводі поліцейського офіцера. Навкруги розставили вартових; старший з чиновників поклав пук асигнацій на стіл, наказав прочитати, скільки зібрано грошей і які призначаються виграші. Найбільший з них в 500 гульденів; але мене запевнили, що можна п'ятьма флоринами придбати до п'яти тисяч. Чиновників зустріли оплесками; вони скромно і важливо вклонилися, і усе знову затихнуло. Після прочитання звіту визнали номери, змішали в урні і поклали їх в порожнечу колеса. При кожному зверненні випадав номер, який повторювали кілька разів і виставляли його чіткими цифрами на дошці. По мірі, як дошка списувалася номерами, що вийшли, увага збільшувалася; потім, коли почали скрикувати то тонкими, то басистими голосами: Амбо! терну! катерна! потрібно було подивитися на обличчя тих, що втрачали надію до виграшу. Ледве вимовили смертоносне для багатьох: куля моя! – я залишив театр, радіючи, що, наближаючись до своєї межі, ніколи не витратитиму час на лотерею; бо крім того що не знаходжу в тому ніякого задоволення, для мене зовсім не забавно бачити порочну пристрасть, явно і без сорому що виявляється.

Марно, проте ж я так розсердився; лотереї усіма майже європейськими урядами прийняті і складають важливу галузь фінансової системи, доставляючи казни щорічний дохід.

Ярмарок почався на Трійцю, а разом з ним і контракти; крамниці відчинені, скрізь сяють продукти смаку і розкоші, ваблячи очі, прості ж твори природи, якими завалені магазини, ледве звертають на себе увагу. Такої моторності, такої кількості мішків із золотом і бочок зі сріблом мені не доводилося бачити ніде. Опівдні ми вирушили на біржу, де купувалися і продавалися товари позаочі, і здійснювалися акти різного роду за умовами. Там у великих залах для мене було найцікавішим і найприкрішим бачити, як чепуристий ставний ясновельможний увивався, лестив і принижено кланявся до землі перед розпатланим євреєм, який гонорово вимагав погасити вексель у сумі двісті тисяч злотих.

Поляки тільки платять або позичають, усе золото, усі обгородки, усе багатство Лемберга в руках десяти тисяч жидів, які своєю зовнішністю скидаються на жебраків, трохи не сказав – шахраїв.

Покидаючи Леополь і піднявшись на висоти, які оточують його, я зупинився на хвилину, щоб оглянути польові укріплення, збудовані минулого року і уже наполовину зруйновані. Звідси місто має найкращий вигляд, зате всередині його немає місця, звідки б можна було бачити що іще, окрім безладної купи будов. Роззирнувшись довкола, я відразу помітив, що для захисту Леополя потрібно багато війська; воєнний його стан дуже незручний і відкритий з усіх боків.

З командної висоти я вклонився Леополью і попрощався з ним, як із мислячою істотою.

4 червня. Містечко Глиняни населене жидами. Поява моя у призначену корчму вигнала усіх пияків і торговців пивом та горілкою, але не могла проте вигнати жидівського смороду і нечистот, від яких мене нудило і голова крутилася. Не лише підлога, але й стіл такі брудні,

що можна б зорати, посіяти овес і бігме б виріс; на щастя, товаришу по сусідству дісталася порядна хата, і я до нього перейшов на житло.

Білий Камінь. З усіх селищ, які траплялися на нашому шляху в Галіції, не було більшої і, можливо, кращої за цю станцію; але злива загрожує Ноевим потопом, і я поневолі ковтаю жидівський сморід. Повірте, що кажу правду: до найохайнішої жидівки навіть у святковий день підійти неможливо без того, щоб найгрубіший нюх не здивувався запахом гіршим, ніж зі стайні.

Залишившись один в хаті з розбитими вікнами і освіжаючи заразливую атмосферу курінням люльки, розповім вам дещо про жидів. Вони, мов відчужені, живуть завжди окремо і не мають жодних стосунків з християнами. У всякому жидівському містечку, де, якщо є церква, єврейські будинки зазвичай будуються навколо квадратної площі, а селянські хати у бічних вуличках. Жидівський квартал обнесений шнурком, і цей кордон під час сабаша (субота у них те саме, що у нас неділя) жоден жид не сміє переступити.

Селянські хати позаду дворів мають город і невеликий сад, але ні в одній з них не знайдеш шматка хліба; навпаки у жидів, які землі не орють і займаються продажем вина та іншою торгівлею, знайдеться усе що завгодно. Кожен жидівський будинок – корчма для проїжджих. Пристрасть до накопичення поглинає увесь їхній хист. Немає такого низького ремесла, з якого б вони не витягнули для себе користі; але мало хто з них насолоджується придбаним: усі скупі до огиди. На них, здається, лежить тавро гніву Божого, яке очевидно й досі виключає їх з людського роду. Проте, де тільки християни живуть з ними у сусідстві, то стають їхніми рабами, потрапляючи у хитромудру залежність, стають жебраками, а усі плоди праці їх збагачують жидів.

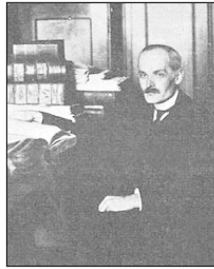
Броди, 5 червня. На кожному кроці, куди не озирнешся, жидівська столиця демонструє яскраві, особливі риси моральності і способу життя цього народу. Кому хочеться побачити зразки огидного безладдя, той нехай їде в Броди, і затиснувши ніс, пройде одну вулицю. З усіх міст Польщі Броди славляться найповажнішою торгівлею, ставши осередком комерційних обгородок між Австрією і Росією, бо користуються правами вільних міст, тобто тут товари купуються і продаються без мита, вільно.

І що ж? Вулиці вимощені, але краще б їх не мостили, завалені гноєм, ганчір'ям і зогниваючими кістками. Площа вкрита болотом, яке насилу можна перейти по одній-єдиній дощечці. На ринку, заставленому столами, біля оселедців і свічок – купи червінців. Будинки, більшість з яких кам'яні, правлять за склади й набиті товарами, у кімнатах зі склепіннями поруч із парчею валяються пакунки з милом; краї покрівель покришилися, стіни вимашені де червоними, а де жовтими плямами; шиби, відколи їх вставили, ніколи не витиралися. Лемберг і в половину не стільки багатий, а яка різниця в зовнішності, в порядку! Тут, окрім підвод і хур з товарами, не побачиш жодних екіпажів.

Невмивана красуня в шовковій накидці з діамантовими сережками і в шапці, унізаній великими бермудськими перлами, у якої, можливо, лежить в скрині сотня тисяч, не соромиться, піднявши сукню, брести через вулицю по коліна в багнюці. Жиди з дикими палаючими очима, скуповдженими бородами, з роззявленими від нетерплячки ротами, у лисячих хуторах або в чорних шовкових зі шлейфом опанчах, брудні і засмальцьовані з голови до ніг, не звертають уваги на усі ці дрібниці.

Тут є особливого роду фабрики підробки вин, галантерейних золотих речей, підфарбовування хутра, майстерні для іноземних штемפלів до суконних і паперових товарів; виробництво фальшивої монети доведено до досконалості; тут усе є, а нічого купити не можна, бо значення слова продати у єврейському лексиконі означає обдурити або вкрати.

Францішек Яворський (1873–1914)

Народився у м. Городок на Львівщині. Закінчив юридичний факультет Львівського університету. З 1897 р. почав активно дописувати до львівських польських газет. Після закінчення університету стажувався у львівському магістраті. Своїми публікаціями привернув увагу керівництва і був призначений до архівного відділу, де пропрацював майже 10 років. З огляду на популярність публікацій Ф. Яворського спеціальною ухвалою архівно-музейної комісії магістрату йому було створено спеціальні умови для праці над історією Львова.

Ф. Яворський істориком був не за освітою, а за покликанням. Став одним із засновників Товариства любителів історії Львова (1906) і видання «Бібліотека Львівська», в якій це товариство публікувало свої історичні праці. Францішек також опублікував низку розвідок з історії Львова: «Львівська Ратуша» (1906), «Львів за часів Ягелли» (1910), «Львів старий й вчорашній» (1911), «Львівський університет» (1912), «Про сірий Львів».

Помер від туберкульозу. Похований на Личаківському цвинтарі. (Оповідання «Гуманіст над Полтавою» переклала Адріана Гриновець, подається за журналом «І».)

Гуманіст над Полтвою

Про те, що славетний гуманіст і приятель Яна Ольбрахта, Філіп Каллімах Буонакорсі закохався у Львові у якусь звичайну кельнерку добре знають історики нашої літератури. Зрештою, запальний італієць зовсім не приховував свого почуття і написав до свого ідеалу з-під зеленої віхи¹¹ таку кількість любовних віршів, що сьогодні отримав би пальму першості поміж поетами з каварень, що зітхають за панночками при касі. У такий спосіб на віки залишилася в історії вродлива львівська дівчина, і завдяки не якомусь посередньому віршу але цілком добрій латинській поезії, над котрою сьогодні роздумують філологи, котру перекладає п. Ян Магера, з якою розкошує п. Казимир Хлендовскі та над котрою ламають голови історики: ким би могла бути ота Фаньоля, львівська дівчина з-під зеленої віхи?

Бо замало для неї означення львівської дівчини, на красу котрої склалася уся львівська природа, і не вистачить сказати, що її лиця золота зоря рум'яниться блиском ягід і калини, а гнучка береза її матір'ю була, і срібна осика боязнь принесла тремтливу. І забракне, коли сказати, що від сходу і заходу блиск падав у її золоте волосся, з неба хмари в очі ясні, що червіль троянди вилилась на її полум'яні уста.

¹¹ Зелена віха – тичка з віхтем сіна, що виконувала роль вивіски для шинку.

Коханець латинської музи, приятель Помпоніуса Летуса і Платіни, двох сонць гуманізму, той самий Каллімах, котрий снував змову на життя папи Павла II, у котрого були закохані римські панни, закохався сам аж у Львові, та ще й у кельнерку з винарні! Якщо дев'ять олімпійських муз не остовпіли на ту звістку, якщо Аполлон не розтрощив своєї лютні зі злости і якщо не схопили спазми ревності лесбійську Сафо, то, очевидно, та львівська дівчина з-під зеленої віхи була гідна любовного запалу поета і гідна його латинської лютні.

Проте історик прагне довідатись, ким була Фаньоля, що стала пасією людини, славної в історії?

У темній задушливій пивниці тільки залізний каганець постать її освітлював, а у напів-тіні поміж винними стелажми панував сміх та грубуваті розмови відвідувачів. Іноді лунала пісенька фривольна та безбожна, і вульгарний жарт оточував дівчину, котра під зеленою віхою розносила золотий напій.

Однак вона з усмішкою приймала пияцькі залицяння,
Бо була от такою собі веселою дівчиною, що вино у шинку подає.

І отакі-то дистихи співав Філіп Каллімах, той що втікав від папської вендети, немов би його з місця на місце гнали дикі фурії, на хижому коні перелітав через скелі Апулії, перепливав Тиренське море, втікав з Пелопонесу він, нещасний поет, котрому ні на Кіпрі, ні на Криті не дали жити папські легати, котрий осів з розтрощеною лютнею аж у Каноусі, у гирлі Нілу, над берегами Скамадру, і оплакував свою долю, а від папської помсти втікав на Родос, Делос, до Константинополя той самий Каллімах, котрий вже навіть у Львові знайшов собі приятеля, та не якого-небудь, а самого Григорія з Сянока, львівського архієпископа, і це він писав вірші Фаньолі, котра у шинку вино розносила!

Отак між архієпископом та кельнеркою точилося життя переслідуваного італійця в холодному Готичному Львові. Дні проходили у вчених розмовах у палаці, а вечорами вислизав колишній автор папських булл до винарні, де серед пияцьких залицянь та сороміцьких жартів співав до розсміяної дівчини, що охоче роздавала поцілунки й вино.

Коли б ти була народжена на острові Делос,
То перед тобою, дівчино, відійшли б у тінь чада Латони,
І уславлений був би острів делійський на віки ім'ям Фаньолі.
Коли б Орфей відчув на собі проміння твоїх очей,
То з певністю не шукав би на світі жодної Евридики,
Бо одна є лиш Фаньоля єдина!
Бо ж виросла ти з касталійських хвиль, о прекрасна,
Та один лиш Маро¹² здатен вроду твою описати.

Зовсім нічого не розуміла з чудернацької мови Ганнуся, заправська дівка, але сміялася вдячно, сміялася солодко з таких мадригалів і з італійця дурного.

А він добряче, вочевидь, хильнув з хвиль кастальської глибини, бо усіх олімпійських богів спровадив до львівської винарні та співав уперто, плутаючи з лілією троянди пурпурові, очі ясні з персами білими та рум'янцем, волосся божественний ореол з вирізьбленим із слонової кістки профілем. Славу принад своєї коханої прагнув рознести поза рівнинні береги скитських рік, поза часи майбутніх віків.

Проте сміялась вона з італійця, рідиною золотою щедро частувальниця, та знову й знову по винній винарні сміх шалів п'яними каскадами серед веселих гостей: той дівчину обіймає,

¹² Маро – Публій Вергілій Марон.

інший поцілунку просить, і до кожного улегливою бути Гануся мусить, бо от такою собі була дівчина, що не гордує ні грошем, ані ярмарковим подарунком. Грошей, однак, не набув надто багато італійський вигнанець, тому стогнав та зітхав зі смутком глибоким: коханій хотів принести те, що лісова дріада й німфа серед гущі дерев відшукає: горіхи зелені та квітів оберемок, голубів з пташками хотів їй, може, хмари з неба принести срібні, сонця промінь золотий, з листя дерев зелень чудову...

І якщо його, котрий ніс такі дари до винарні, хлопським словом не облаяла дівка заправська, то лиш тому, що вчений гуманіст видався їй якось ніби не зовсім... сповна розуму. А може, то сила малмазії та аліканту такі дурні думки йому до голови несла?

Отож шкода стало їй італійця, а вслід за цим усміх солодкий впав на його упокорену постать і... Філіппо Буонакорсі, внук ясноволосої Латони зі звучною лютнею, став коханцем білявої кельнерки з-під зеленої віхи.

І так потужно хильнув з кастальської глибини, аж йому латинські рими і радісні слова блукали у голові й вилітали у світ пісенькою про Фаньолині поцілунки, про обійми і так далі... Бо дуже нестримним був учень Помпоніуса, не вмів зберігати таємниці, любив похвалитися прихильністю дівчини, що під зеленою віхою вино розносила у винарні.

Щастя Каллімаха було б однак повнішим, коли б грім вдарив в «однооку мамку» Фаньолі, вихор виніс усіх гостей з-під зеленої віхи, а сама Фаньоля так зуби не вишкірювала б до кожного, хто тільки завітав до винарні.

Ще «матуся» з одним оком не була аж надто великою небезпекою, бо в разі потреби вміла те око примружити вдячно і скромно, але п'яні гості настільки безцеремонне поводитися з ідеалом антагоніста папи Павла II, що той одразу відчув у собі антиалкогольний дух і потребу у стриманому товаристві у Львові.

Нехай блискавку зішлють боги на того, кому прийшла вперше огидна думка вродливе дівча посадити за бочкою вина та її личком гожим, буйними розкішними персами, золотим ореолом волосся привабити до винарні пияків.

Забуло однак вразливе серце приятеля латинської музи, що коли б не львівська винарня під зеленою віхою, може, і не зустрів би він Фаньолі на своєму шляху і ще більше забулася душа поета, коли всіх, хто вино пив, блазнями вона назвала, не пам'ятаючи, що і Філіп Каллімах Буонакорсі не з самої лиш кастальської пив глибини...

Але найворожіше дивилася душа співрозмовника кардинальських бесід, коли швидка дівка з-під зеленої віхи не пам'ятала про домовлені побачення, коли сміялася негідниця з натхнення латинської музи, коли від п'яного натовпу брала все: поцілунки та гроші. Тоді Каллімах був цілковито подібний до декадента сьогodнішніх часів, метав похмурі слова, крик зраненої душі ніс по готичному Львову або понуро потягував напій Бахуса, що ніс, як вода з Лети, забуття.

У такі-то хвилини він також погрожував, що за зневажене кохання помститься Фаньолі Зевс громовладний, що Посейдон тризубом її своїм дістане і Діана стрілою серце її прошиє...

Сьогodні з такої погрози дуже розсміялася б львівська дівчина, та й Гануся, попри поетичне ім'я Фаньоля, не надто багато видно мала поваги до повелителів Олімпу і до нестерпного італійця, що на чолі цілого почту грецьких богів крокував під зелену віху, до винарні.

Раптом, посеред тієї поетичної зливи, грянув грім. Лиш не Зевс громовладний випустив його із своєї руки, а значно ближчий сейм у Пйотркові, ухвалюючи рішення видати Каллімаха папі Павлові II як такого, що готував замах на главу Костьолу. Папська вендета сягнула навіть до Львова, а водночас з нею з'явився перед очима поета привид понурих казематів у підземеллях замку св. Ангела і жовті хвилі Тибру, в котрих зникали трупи засуджених смертників.

Отож знову змушений був утікати наосліп поперед себе. Здавалося, що його, співця, вже навіть грецькі боги покинули. І у таку-то чорну годину залишився з гуманістом лишень Григорій з Сянока, львівський архієпископ, та тільки Фаньоля, львівська дівчина.

Саме в той час над берегами Золотої Липи, посеред лісів і боліт, недалеко від Перемішлян, Григорій з Сянока добивався для спадкового архієпископського села Дунаїв назви містечка. Сам там охоче і часто перебував, а зараз, у хвилину тривоги, привіз у той затишок італійця, знаючи, що буря над його головою рано чи пізно стихне, а у такому Дунаєві не знайде його навіть сам папа Павло II. За Каллімахом потягнулася також Фаньоля, і така мала, проте дуже особлива компанія: архієпископ, поет і з-під зеленої віхи дівчина опинилася над чарівним дунаївським ставом.

Було то дивне товариство, але на ті часи, на переломі середніх віків, траплялися і такі особливості. Зрештою, Фаньоля не могла нічим скомпрометувати оселі в Дунаєві, бо ж вроду її оспівав славетний гуманіст, а сам архієпископ, що «від природи певним чином до цноти призначений», зовсім не зважав на злісні людські язика.

Отож, бажаючи справити гуманістові приємність, він часто запрошував до свого столу львівську дівчину, а сам навіть латинським віршем кпив з Каллімаха та його любовного запалу. Останній відповідав йому також латинськими епіграмами, і так вони там в Дунаєві забавлялися: архієпископ, поет і... з-під зеленої віхи дівчина.

А коли у 1472 р. Філіп Каллімах Буонакорсі виїжджав на широкий світ до Кракова, де його чекали великі почесті та королівська прихильність, то поряд зі схлипуваннями та сльозами Фаньолі, що пливли немов рясним потоком діамантів, віз у подорожній торбі тридцять дві елегії і двадцять вісім епіграм, написаних на честь... от такої собі дівчини, що вино під зеленою віхою розносила у винарні.

Він пішов до вершин, а вона заміж вийшла, вродлива дівчина, і отак з великого кохання залишилися лиш оті епіграми та елегії, котрі Каллімах на багато рук та примірників наказав переписати і на них-то свою поетичну славу збудував серед знайомих...

Бідна львівська дівчина! Нібито славу її принад розніс по світу щасливий коханець, нібито про неї ще довгі роки не забував і все божественною Фаньолею називав, однак, з часом спогадів свого любовного шалу у винарні соромитися почав, а самі елегії вигладжував неодноразово, поправляв, сміливі, нескромні, нестримані місця перекреслював і навіть сільське походження Фаньолі зміг одягнути у брехливу оторочку шляхетського пурпуру...

Немає, зрештою, нічого дивного, бо став Філіп Каллімах у Польщі великою людиною і було соромно королівському приятелеві, що колись був він закоханий... в таку-от собі львівську дівчину з-під зеленої віхи.

Отож з повною безцеремонністю поета і сьогоdnішнього парвеню дав своїй коханці стрія-магната і навіть написав це в історії варненської битви, що поруч короля Владислава стояв лицар Леско Бобрітіус, стрій божественної Фаньолі.

І перекрутив метрику львівської дівчини так, що сьогодні даремно шукають історики справжнє ім'я тієї, котра знаменитого мужа музу надихнула багатомовною латинською піснею.

Але чи Фаня, Анна, Свентохна, Бобриція була більшої чи меншої шляхти, чи з боку варненського лицаря шукати її кривих, чи може також, що легше, у міських книгах у Львові, де часто зустрічається ймення Бобрів, Бобрків і Бобреків, то нічого у суті питання не змінить.

Назавжди вона залишиться дивовижно вродливою, ясноволосою юнкою, яку запальний італієць кохав ще тоді, коли сидів на львівській бруківці сумний і вимучений; ніколи про неї не забуде дослідник минулих часів: про Ганусю, що вино золоте розносила.

Дзеган

З усією рішучістю й упертістю твердила вірменка Дзеган, що ніколи ні була, ані є дружиною шляхтича Юрка з Мальчиць. Вона, мовляв, була його невільницею, в невільному стані у нього мешкала, мов річ, яку Юрко міг продати так само, як рибу зі свого ставу, як збіжжя із заораного поля...

З усією рішучістю й упертістю твердив шляхтич Юрко з Мальчиць, що прекрасна Дзеган, донька львівського вірменина Григора Чорного, від миті шлюбу стала його законною дружиною, була нею завжди і є нею й досі...

«Дружина чи невільниця?» – ось питання, яке мав розв'язати міський суд міста Львова 9 квітня 1449 року.

Біла Дзеган була білою настільки, що всі звали її по-русько-му Білкою. І саме під таким іменням значиться вона у судових актах. Визнання за нею привілеїв законної дружини розглядалося за обставин, які геть виключали будь-який сентимент. Зрештою, тоді під час судових розправ ніхто не мав звички вдаватися до поетичних метафор, а середина XV сторіччя знов-таки не була у львівській землі добою ідилічного романтизму, коли могло йтися про пута Гіме-нея чи про золоті ланцюги кохання.

І якщо тоді, 1449 року, на суді впало з вуст Білки слово «неволя», «невільний стан», то його варто сприймати у всій дикій буквальності варварського звичаю, який за тих часів іще трактував людину як такий же предмет торгу, що й будь-який інший товар. Адже за тих самих часів і перед тим самим львівським судом Станіслав зі Щепєжова присягав, що не продавав жидові вільної жінки, а всього-на-всього її... заставив. Італієць Кристофер де Санто-Ромуло визнав, що винен Станіславові з Гури дві марки за куплену в нього людину. До такого ж учинку признався й Андрій із Сенна на Мазовшу, який за дві копії грошів продав вірменинові Іванісу парубка, що його такий собі Пйотр Жолтанський придбав у Луцьку в жида – при свідках і при могоричі. І, зрештою, Мардохай, єврей із Галича, гірко бідкався, що йому втекла невільниця, а він бо ж купив її за 6 кіп грошів. А та на це заявила, що була куплена не за 6 кіп, а лише за копу – коли ще була дитиною.

Нам невідомо, які були домашні стосунки між Юрком і Білкою, важко й збагнути суть судової суперечки між цим сумнівним подружжям. Досить і того, що з юридичного боку Білці було, знати, куди вигідніше виступати в ролі невільниці, тоді як Юркові розходилося в тому, щоби суд визнав її за законну дружину. Адже саме такий присуд дозволяв йому в подальшому вимагати від Білки повернення якогось документа на долю в його майні, котрий він оцінював у п'ятсот гривень, ще якогось привілею на ведення прикордонних спорів вартістю у сто гривень, ста марок готівкою і, зрештою, віна, що складалося з ковдри, хутра, подушок та інших речей загальною вартістю сто гривень. Білка ж, принаймні на її думку, взагалі не була зобов'язана повертати всі ці речі, якби виявилось, що вона була тільки рабинею Юрка з Мальчиць.

Заки подружній конфлікт між Юрком і Білкою вилився у вищезгадані вісімсот гривень судової претензії, він мусив достатньо довго визрівати в самих Мальчицях. Акти міста Львова, з яких ми почерпнули цю історію, не подають безпосередніх відомостей про це, проте дозволяють зазирнути до казана, в якому варилося подружня чвара між затятим русином і хитрою вірменкою.

На луках, ставках, пасовиськах і ріллі підльвівських Мальчиць сиділи з давніх-давен трое братів, шляхта східного обряду: Юрко, Гринь і Федорко. їм була притаманна непогамовна запеклість старого руського боярства; нестримна гарячість, гвалт, наїзд, грабунок були їх насущним хлібом. Мила родина постійно чубилася й між собою, і то в rozmaїтих комбінаціях: то Юрко з Федорком, то Гринь із Юрком і Федорком, або ж усі трое з сусідами. Були вони хрестом Господнім для такого собі Длута, солтиса із сусіднього Поріччя. І навіть сам львівський архієпископ Ян Жешовський регулярно вносив на них скарги за гвалт, за переорання ґрунтів, за скалічення своєї челяді тощо. Юрко мав навіть цілу банду «таких же добрих, як сам» і на їх чолі гнобив як нещасного солтиса, так і ґрунти архієпископа, як свого кривого брата Федорка, так і якусь дівицю Анну з Каміньполя. В тієї останньої Юрко відібрав корову і присягав потім, що не має й гадки про жодну корову. Попри те міський суд наказав йому повернути ту корову впродовж тижня. За іншим разом він відповідав за рибу, яку виловив із Федоркового ставу ятером і врешті за наїзд на чужу ріллю й за те, що забрав чуже рухоме майно до свого будинку

на львівським передмісті. У цьому будинку як сам Юрко, так і його банда: Гринь, Зан, Семен і Марек – чулися у безпеці перед помстою сусідів.

1442 року Юрко напав на свого брата Федорка разом зі Стефаном Мельником, Яном Лучником і львівським вірменином Григором Чорним... Спір був нецікавий, гвалт цілком посполитий, але нас цікавить те, що Юрко припустився його на спілку з вірменином Григором, батьком прекрасної Білки, і що саме на цьому ґрунті зародилося кохання і щось на кшталт подружніх стосунків між Юрком і прекрасною вірменкою.

Отой Григор Чорний, вірменин з львівського передмістя, ймовірно, прибув до Мальчиць з питання рибного ставу, який постачав йому добірний товар для продажу. Такий самий став він сам орендував у Волкові, а поза тим займався справами колоністів, бо ж ручився деканові львівської капітули Францішекові з Ожека, що Абрагам і кілька інших вірменів, які поселилися на його землі, ніколи її не полишать. Зрештою, серед вірменів, які осіли під Високим Замком у Львові, той Григор мав значну вагу. Серед його приятелів, а може, навіть і кривних, був сам Хришко, війт передміських вірменів, і Бернард, лікар, який до того ж був власником лазні або, як сказали би нині, утримував гідропатичний заклад.

Отже, коли остаточно трісли любовні узи між Юрком і Білкою, і коли та остання, прихопивши згадувані вище документи, гроші, посагову ковдру, подушки й хутро, схоронилася у Львові, мала вона за собою підтримку всього вірменського народу. А що Юрко зі своїм темпераментом і бандою не міг на це спокійно дивитися, то вся львівська околиця заgrimіла суперечками, гвалтами й нападами. Отже, фамільний скандал став скандалом публічним, непересічною сенсацією, якою зацікавилася вся шляхта львівської землі.

Сам Петро Одровонж, воєвода й генеральний староста руських земель, узявся мирити задерикувате подружжя, призначивши їм термін для примирення і запевнивши, що особисто правуватиме справу, якщо вони так і не дійдуть згоди. А що про згоду не могло бути й мови, то процес розпочався цілком офіційно – Білці вручили судовий позов через возного Мацея, а вона зажадала, щоби термін розправи перенесли, бо була «геть немічна» або ж хвора. Внаслідок цього воєвода переніс день розправи на 19 квітня 1449 року.

У зазначений день Білка урочисто складала в костелі і за вірменським звичаєм присягу, мовляв, вона й справді лише через хворобу ударемнила попереднє судове засідання. Потому по обіді розпочався суд на Низькому Замку. Зацікавлення справою було вельми велике. До суду з'явився сам Ян із Чижова, краківський каштелян; Петро Одровонж; Дерслав із Ритвян, сандомирський староста; Ян Голомбек із Зимної Води, львівський суддя; Фредро з Пельшовиць, щирецький орендатор; Павло зі Спрови – підстолий; Ян Носе; Слупський з Дублян – львівський войський; Бистрам із Лопеніків і цілий тлум дрібної шляхти. Від імені відповідачки виступав сам підстароста, Ян із Виссока.

За присутності усіх зібраних і за всією формою Юрко виголосив проти своєї дружини аж чотири позови: окремі – за кожний із документів й окремі – за готівку й віно. Щораз він урочисто стверджував, що довіряв їй ті речі «яко жоні своїй, котра була його жоною і є нею досі».

На кожен із позовів Білка відповідала через свого представника, стереотипно повторюючи: «Панове! Я не є його жоною, а була в нього у неволі. Він нічого не давав мені на збереження і я нічого від нього не брала...»

І так повторювалося чотири рази у тій самій формі і в тих самих виразах, аж зрештою Юрка запитали, чи має він іще щось сказати про свою дружину. «Не маю нічого до повідомлення», – відказав він.

Відтак зібране товариство визнало, що справа ця є передовсім духовною, подружньою. Згідно з таким присудом обидві сторони відіслали правуватися перед духовним судом, а як їх розсудять, то чотирма тижнями пізніше мають знову стати перед міським судом.

Тоді Юрко разом із Білкою подався по розлучення до Атаназія, владики Перемиського, і Якима, Галицького митрополита. Обидва достойники східної церкви дуже глибоко перейнялися тим, чи є Білка дружиною, а чи тільки невільницею Юрка, бо наказали заплатити собі за присуд аж 30 гривень. Понад те, на їхню думку, можна було цілком легко розірвати цей подружній стосунок через розлучення, якщо Білка заплатить ще й Юркові (вочевидь, задля розради) 36 гривень, а називатиметься це «divorcionales alias gospustu».

З «розпустом» у руках Юрко знову погнав до міського суду, але той через загрозу війни з татарами не мав часу займатися його справою. Сам воевода Петро Одровонж визнав, що для вирішення суперечки доведеться вислухати думку багатьох панів і достойників, а що вони тепер вирушають на війну, то допіру через три тижні після повернення з виправи процес має початися знову. Тим часом нехай Білка заплатить Юркові згадувані 36 гривень.

Якщо Юрко трохи й турбувався, чи отримає свою винагороду за розірвання подружніх уз, то цілком заспокоївся, коли за Білку вступився вірменин Бернард, лікар і власник лазні на Краківським передмісті. Цей муж присягнув, що заплатить Юркові 36 гривень або ж віддасть йому свій гідропатичний заклад. До таких крайнощів однак не дійшло. І шляхетному Юркові з Мальчиць не судилося осісти на золотодайній лазні. Адже Бернард знайшов кошти і впродовж одного тижня задовольнив усі Юркові претензії.

Тим часом хитра вірменка думала, яким би чином обкрутити колишнього чоловіка довкола пальця. Воєнна завірюха і смерть Петра Одровонжа дарувала їй прекрасну нагоду для цього. Адже син і спадкоємець Петра, Андрій Одровонж заповівся, що розв'яже суперечку між подружжям через тиждень по поверненні з похорону батька у Кракові. За відсутності Юрка Білка зі своїм заступником-підстаростою добряче помізкували і таки вигадали, як заочно відкинути всі претензії останнього.

Юрка взяв жаль. Однак даремно сіпався він на суді, волаючи, що небіжчик воевода, Петро Одровонж, усно «призначив йому рік» і переніс розправу на пізніший термін. Заступник Білки з незворушним спокоєм заявив, що «це є тільки слова, однак цього немає в книзі, а я тримаюся того, що у книзі записано».

Горопашний Юрко впіймав облизня.

Стративши два документи, чувся він, певно, так, наче хтось видер йому два корінні зуби. Йому було відібрано силу процесуальних аргументів у прикордонних спорах, а ще ж втратив готівку і мусив звідтоді поневірятися без... коври й посагових подушок.

Однак небавом на його місці зазоріли перед міським судом сонцесяйні риси двох достойників східної церкви – Атаназія, владики Перемиського і Якима, митрополита Галицького. Адже сума у 30 гривень за розрив шлюб у Юрком і Білкою була надто поважною, щоб отці церкви зреклися б своїх претензій. Оскільки за сплату цієї суми ручився від імені Білки Хришко, вірменський війт, парочка кліриків вчепилася в нього. Однак Хришко віддав гроші митрополитові Якиму, одержав від нього розписку на пергаменті з висячою печаткою, і за посередництва свого заступника, італійця Юліана, звільнив Білку від усіх претензій.

Отож і владики Атаназій захопив облизня, а над усією подружньою справою залягла глуха мовчанка. Юрко й надалі провадив своє барвисте життя в Мальчицях, судився, часом разом із іншою шляхтою засідав у суді, важучи справи своїх близьких, а за Білкою наразі пропав усякий слух.

Допіру п'ятьма роками пізніше, 1455 року, вона вигулькнула у міських актах як опонент свого колишнього чоловіка. Цього разу вона мала до Юрка претензії у 40 кіп грошів, і претензії вельми слушні, бо Юрко чимпрудкіш продав свій став у Мальчицях Стефанові, власнику млина на Полтві поблизу Низького Замку, і з одержаної суми наказав негайно вдовільнити Білку.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.